

FALLET NEDLAGT

VÅLDTÄKT OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I DE NORDISKA LÄNDERNA

AMNESTY
INTERNATIONAL

FALLET NEDLAGT

VÅLDTÄKT OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I DE NORDISKA LÄNDERNA

**AMNESTY INTERNATIONAL
SVENSKA SEKTIONEN**

SEPTEMBER 2008

INNEHÅLL

1. INLEDNING	5	2.7 POLITISKT LEDARSKAP GÄLLANDE SEXUALBROTT MOT KVINNOR	52
1.1 FOLKRÄTTEN	6	2.7.1 Amnestys slutsatser	52
1.1.2 Rättssäkerhet och rättstrygghet	8	2.8 AMNESTYS REKOMMENDATIONER TILL DEN SVENSKA REGERINGEN	53
1.1.3 Stöd och hjälp	9	3. VÅLDTÄKT I FINLAND	55
1.1.4 Attitydförändringar	9	3.1 SAMMANFATTNING	55
1.2 VÅLDTÄKT I DE NORDISKA LÄNDERNA	10	3.2 INTERNATIONELL KRITIK	56
1.2.1 En prioriterad fråga – men fortfarande en alarmerande verklighet	12	4. VÅLDTÄKT I DANMARK	58
1.2.2 "Bortgallringsprocessen"	12	4.1 SAMMANFATTNING	58
2. VÅLDTÄKT I SVERIGE	15	5. VÅLDTÄKT I NORGE	60
2.1 SAMMANFATTNING	15	5.1 SAMMANFATTNING	60
2.2 INTERNATIONELL KRITIK	16	5.2 INTERNATIONELL KRITIK	60
2.3 LAGSTIFTNING	16	6. AMNESTYS SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER PÅ NORDISK NIVÅ	62
2.3.1 Kort historik	16	6.1 LAGSTIFTNING	62
2.3.2 Sveriges nuvarande sexualbrottslagstiftning	17	6.1.1 Definitioner av våldtäkt och utformningen av våldtäktsbestämmelser	63
2.3.3 Våldtäktsbestämmelsen	17	6.1.2 Grovt oaktsam våldtäkt	64
2.3.4 Sexuellt tvång	18	6.2 PROBLEMETS OMFATTNING	64
2.3.5 Påföljd	19	6.2.1 Unga kvinnor	66
2.3.6 Uppföljning av sexualbrottslagen	19	6.3 VÄGEN GENOM RÄTTSPROCESSEN	67
2.3.7 Amnestys slutsatser	21	6.3.1 Brottsutredningar i våldtäktsärenden	68
2.4 PROBLEMETS OMFATTNING	21	6.3.2 Attityder	69
2.4.1 Stora mörkertal	22	6.3.3 Bristande transparens	70
2.4.2 Polisanmälda våldtäkter	24	6.4 STÖD OCH HJÄLP TILL OFFREN FÖR VÅLDTÄKT	70
2.4.3 Olika typer av våldtäkt	24	6.4.1 Stödåtgärder	70
2.4.4 Amnestys slutsatser	27	6.4.2 Målsägarbiträde	71
2.5 VÄGEN GENOM RÄTTSPROCESSEN	27	6.5 POLITISKT LEDARSKAP KRING SEXUALBROTT MOT KVINNOR	72
2.5.1 Beslut om att väcka åtal	29	6.6 REKOMMENDATIONER TILL DE NORDISKA REGERINGARNA	73
2.5.2 Överprövning av åklagarens beslut	31	7. LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING	75
2.5.3 Fällande dom	31	8. BILAGA	81
2.5.4 Den rättsliga hanteringen av våldtäkt	32		
2.5.5 Brottsutredningen och utredningskvalitet	34		
2.5.6 Förhör med målsägande	36		
2.5.7 Förhör med den misstänkte	38		
2.5.8 Spårsäkring och rättsintyg	40		
2.5.9 Prövning i domstol	41		
2.5.10 Attityder inom rättsväsendet	42		
2.5.11 Utbildning, specialisering och samverkan: polis och åklagare	43		
2.5.12 Utbildning och specialisering: domare	46		
2.5.13 Amnestys slutsatser	48		
2.6 STÖD TILL BROTTSOFFREN	49		
2.6.1 Juridiskt stöd – målsägandebiträde	49		
2.6.2 Medicinskt och psykosocialt stöd	50		
2.6.3 Amnestys slutsatser	51		

1. INLEDNING

År 2004 inledde Amnesty International den globala kampanjen *Stoppa våldet mot kvinnor*. Kampanjen har uppmärksammat många olika former av könsbaserat våld mot flickor och kvinnor i olika sammanhang och länder i alla delar av världen. Den här rapporten är ett sammandrag av en 170 sidor lång engelsk rapport, *Case Closed – Rape and human rights in the Nordic countries* som behandlar brister i lag och praxis vad gäller våldtäkter i de nordiska länderna (Danmark, Sverige, Finland och Norge).² Rapporten är en del av kampanjen *Stoppa våldet mot kvinnor*.

De ojämlika maktrelationer mellan män och kvinnor som finns i varje samhälle världen över bereder väg för och bidrar till att brott som våld mot kvinnor i hemmet, våldtäkt och andra former av sexuella övergrepp accepteras och tolereras. Alltför många stater och regeringar vidtar få eller inga åtgärder för att bekämpa och förebygga sådant våld. Skyddet för kvinnor brister såväl i lag som i praxis och stater underlåter att förse offren med rättsmedel för de brott som begåtts mot dem.

I många av världens länder är våldtäkt inom äktenskapet inte rubricerat som ett brott överhuvudtaget och mäns våld mot kvinnor i nära relationer uppfattas som en ”privatsak”. I de flesta fall utreds inte brotten ordentligt och förövarna straffas endast i undantagsfall. Könsbaserat våld erkänns inte som ett samhällsproblem och en människorättskränkning. I de stater där lagar antagits för att trygga kvinnors rätt att leva ett liv fritt från könsbaserat våld, tillämpas inte lagarna på ett effektivt sätt. Därmed underlåter många stater att säkerställa jämställdhet i allmänhet och att effektivt ta itu med könsbaserat våld i synnerhet. Enligt folkrätten åligger det staterna att aktivt förebygga våld mot kvinnor, att utreda sådana brott och straffa förövarna. Staterna är också skyldiga att förse offret med fullständiga rättsmedel.

Under kampanjen *Stoppa våldet mot kvinnor* har Amnesty International belyst situationen i ett antal länder världen över och uppmärksammat frågor som brist på lagstadgat skydd och upprättelse för kvinnor som utsätts för våld i nära relationer, våldtäkt och andra former av sexuellt våld, så kallade hedersmord, könsbaserat våld i väpnade konflikter, trafficking samt de många former av diskriminering som drabbar våldsutsatta kvinnor som tillhör minoriteter eller ursprungsfolk.

Sedan 2004 har Amnestys nationella sektioner i Danmark, Sverige, Finland och Norge vid flera tillfällen och i ett antal rapporter fokuserat på olika aspekter av könsbaserat våld i det egna landet. I Sverige, Norge och Danmark har Amnesty exempelvis lyft frågan om kommunernas ansvar vad gäller att bekämpa mäns våld mot kvinnor och pekat på

”Att få slut på våldet mot kvinnor är fortfarande en av de viktigaste utmaningarna i vår tid. Den kunskap och de verktyg som utvecklats under det senaste årtiondet för att förebygga och eliminera våldet mot kvinnor måste användas på ett mer systematiskt och effektivt sätt för att stoppa allt våld mot kvinnor. Detta kräver en klar politisk vilja, ett rättframt, tydligt och orubb- ligt engagemang på de högsta nivåerna av statligt ledarskap [...]”

FN:s Generalsekreterare,
*In-depth study on all forms of violence against women.*¹

1 *In-depth study on all forms of violence against women*. Rapport från FN:s Generalsekreterare, juli 2006. A/61/122/Add.1

2 I denna svenska version av rapporten är kapitlet om Sverige återgivet i sin helhet medan endast en kort sammanfattning om övriga nordiska länder inkluderats. För den fullständiga engelska rapporten, se: www2.amnesty.se/svaw.nsf

behovet av ökade ansträngningar från kommunernas sida för att säkerställa att våldtsut-satta kvinnor får fullgott skydd, stöd och hjälp. I Norge genomfördes år 2007 en web-baserad undersökning om mäns attityder till våld mot kvinnor, tillsammans med Reform – Resurscenter för män. I Sverige genomförde Amnesty-medlemmar intervjuer med drygt 2 600 personer gällande deras attityder till våldtäkt. Resultaten sammanställdes i en rapport som publicerades i april 2008. Amnesty i Finland har länge drivit en kampanj för att förmå den finska regeringen att anta en nationell handlingsplan mot könsbaserat våld mot kvinnor. Amnesty i Danmark har visat hur de danska reglerna kring familjeåter-förening slår mot invandrarkvinnor som utsätts för misshandel av sin partner. Under hela kampanjen *Stoppa våldet mot kvinnor* har de nationella sektionerna av Amnesty Interna-tional på olika sätt samverkat med kvinnoorganisationer, forskare på området samt andra relevanta center och institutioner.³

1.1 FOLKRÄTTEN

Rätten att inte bli diskriminerad – inklusive på grund av kön – är en av de mest grundläggande rättigheterna som måste vara uppfylld för att andra rättigheter ska få ett me-ningsfullt innehåll. Principen om alla människors lika värde – och därmed förbudet mot diskriminering – utgör den grund som de mänskliga rättigheterna vilar på.

År 1979 antog FN:s generalförsamling den juridiskt bindande Konventionen om avskaf-fande av all slags diskriminering av kvinnor, (CEDAW). Konventionen förpliktigar konven-tionsstaterna att genom lagstiftning garantera att kvinnor på ett effektivt sätt skyddas mot diskriminering i såväl de nationella domstolarna som i andra offentliga institutioner. Enligt CEDAW-kommittén är könsbaserat våld – inklusive våldtäkt – en form av diskriminering och myndigheterna är därför förpliktigade att förebygga och skydda kvinnor mot sådant våld samt att utreda och straffa alla sådana våldshandlingar.⁴

Staterna uppmanas att vidta nödvändiga och effektiva åtgärder för att bekämpa alla former av könsrelaterat våld, oavsett om våldet sker i det offentliga eller privata livet och oavsett vem förövaren är. Staterna ska se till att lagarna utgör tillräckligt skydd för alla kvinnor samt att kvinnors integritet och värdighet respekteras. Detta gäller de lagar som

³ Amnestyrapporter om **Danmark**: *Choosing between violence and expulsion. The dilemma of family reunified migrant women who suffer domestic violence*, juni 2006. Danska sektionen av Amnesty International.

Sverige: *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer. En sammanställning av situationen i Sverige*, april 2004, samt *Har ej prioriterat frågan*. En undersökning om svenska kommuners arbete för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, mars 2005, samt *Tillfälle att prioritera frågan. Uppföljning av svenska kommuners arbete för kvinnofrid*, november 2005, samt *Var går gränsen? En attitydundersökning om våldtäkt*, april 2008. Svenska sektionen av Amnesty International.

Norge: *Glansbildet slår sprekker. En rapport om norske kommuners arbeid mot vold mot kvinner*. 2005 (endast på norska), samt *Hvem bryr seg? En rapport om menns holdninger til vold mot kvinner*. 2007 (endast på norska), Norska sektionen av Amnesty International och Reform – Resurscenter för män.

Finland: *"...mutta veturi puuttuu". Amnestyn Suomen osaston valtakunnallinen kyselytutkimus naisiin kohdistuvan väkival-lan vastaisesta työstä Suomen kunnissa vuonna 2005–2006*. ("..men vi behöver en motor". Amnestys nationella undersökning av arbetet mot våld mot kvinnor i de finska kommunerna 2005–2006".) Finska sektionen av Amnesty International. (endast på finska).

⁴ CEDAW-kommitténs generella rekommendation nr 19: Violence against Women (1992)

bestraffar mäns våld mot kvinnor i nära relationer såväl som lagar mot våldtäkt och sexuellt våld samt andra former av könsbaserat våld.⁵

Samtliga fyra länder som behandlas i denna rapport har utan reservationer ratificerat Konventionen för avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor: Sverige år 1980, Norge 1981, Danmark 1983 och Finland 1986.⁶

I FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor (DEVAW) från 1993 betonar generalförsamlingen att våld mot kvinnor är ett brott mot de mänskliga rättigheterna oavsett om det sker i det offentliga eller privata livet. Enligt deklarationen är det statens ansvar att förebygga, utreda och rättsligt bestraffa våldshandlingar mot kvinnor, oavsett om brottet har begåtts av staten själv eller av enskilda individer. Staten är förpliktigad att "med alla lämpliga medel och utan dröjsmål bedriva en politik som syftar till att avskaffa våld mot kvinnor". Underlåtenhet att göra detta är ett brott mot statens skyldigheter enligt internationella människorättslagar.

Ett viktigt krav enligt internationella normer för de mänskliga rättigheterna berör skyldigheten att undersöka förekomsten av könsbaserat våld samt orsaker och konsekvenser av sådant våld i det egna landet. Staten ska samla in data och statistik och forskningsresultat ska offentliggöras. Alla åtgärder för att förebygga och motverka könsbaserat våld ska utvärderas i syfte att säkerställa effektivitet och relevans.

Från mitten av 1990-talet har våldtäkt och sexuellt våld i ökande grad erkänts som några av de allvarligare brotten enligt folkrätten. I några av de fall som tagits upp i de internationella ad hoc-tribunalerna har vissa fall av våldtäkt och allvarliga sexuella övergrepp åtalats som både våldtäkt och tortyr. Våldtäkt har även identifierats som en av de gärningar som ingår i folkmord. År 1998 antogs Romstadgan för den internationella brottmålsdomstolen (ICC). I Romstadgan anges att våldtäkt och allvarliga sexuella övergrepp kan ingå som en del av, eller själva utgöra brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser. Våldtäkt och allvarligt sexuellt våld kan också ingå i en rad andra gärningar, såsom "omänsklig behandling" samt "avsiktligt tillfogande av svårt lidande till kropp och själ".

Romstadgans definition av våldtäkt är en överenskommelse som träffats av en majoritet av världens stater som deltog i förhandlingarna om stadgan för den internationella brottmålsdomstolen. Amnesty anser att stadgans definition av våldtäkt kan utgöra en användbar modell för nationell lagstiftning, eftersom den återspeglar de icke-diskriminerande principerna i folkrätten och är tillämpbar oavsett offrets kön. Vidare används termer som beskriver de olika sätt på vilka våldtäkt kan genomföras (t.ex. användandet av föremål eller andra kroppsdelar utöver penis samt att såväl påtvingat oralt sex, som vaginal och anal penetration innefattas i definitionen).

Staterna är förpliktigade att "med alla lämpliga medel och utan dröjsmål bedriva en politik som syftar till att avskaffa våld mot kvinnor".

FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor, artikel 4

⁵ CEDAW-kommitténs generella rekommendation nr 19: Violence against Women (1992) samt FN:s Deklaration om avskaffande av allt slags våld mot kvinnor (1993).

⁶ Samtliga fyra länder har också ratificerat tilläggsprotokollet till CEDAW som gör det möjligt för enskilda att lämna in klagomål till kommittén.

DEFINITIONER AV VÅLDTÄKT I INTERNATIONELL RÄTT: ETT EXEMPEL SOM STATER BÖR FÖLJA

Amnesty konstaterar att den definition av våldtäkt som används av Internationella brottmålsdomstolen i dess beskrivning av brottsliga gärningar lyder som följer:

1. Gärningsmannen inkräktar på en persons kropp genom ett beteende som resulterar i penetration, oavsett hur ringa, i någon del av offrets eller gärningsmannens kropp med ett könsorgan, eller i offrets anala eller genitila öppning med ett föremål, vilket som helst, eller med någon annan kroppsdel.

2. Kränkningen genomförs med våld eller med hot om våld eller tvång, orsakat av offrets rädsla för våld, olaga tvång, frihetsberövande, psykiskt förtryck eller maktmissbruk mot personen eller någon annan person, eller genom att dra fördel av en hotfull situation. Kränkningen kan också ske mot en person som inte är kapabel att ge fritt och äkta samtycke.⁷

Denna definition av våldtäkt återspeglar de många sätt på vilka brottet kan begås: genom oral, vaginal eller anal penetration med en penis eller annan annan del av kroppen eller med ett föremål. Definitionen av omständigheterna under vilka våldtäkt kan äga rum återspeglar det faktum att våldtäkter genomförs med hjälp av många sorters tvång, inte bara genom direkt våld eller hot om våld. Sexuellt våld anses också äga rum under sådana omständigheter då offrets sexuella självbestämmanderätt kränks, genom att en handling som definieras som "en gärning av sexuell karaktär" utförs.

I fallet *M.C. mot Bulgarien* diskuterade Europadomstolen våldtäktsdefinitioner i olika rättssystem samt i internationell straffrätt, och noterade att: "Utvecklingen av lag och praxis på området återspeglar samhällsutvecklingen mot reell jämlikhet och respekt för varje individs sexuella självbestämmanderätt."⁸

Amnesty International uppmanar staterna att beakta denna utveckling i den nationella lagstiftningen.

1.1.2 RÄTTSSÄKERHET OCH RÄTTSTRYGGHET

Flera grundläggande politiska och medborgerliga mänskliga rättigheter berörs i den rättsliga hanteringen av våldtäktsfall. Rätten till en korrekt rättegång samt likhet inför lagen är sedan länge erkända rättigheter. Principen om att en person ska betraktas som oskyldig till motsatsen bevisats måste upprätthållas för att individens mänskliga rättigheter ska skyddas. Medan dessa regler främst är avsedda att skydda den misstänkte har även offren rätt att få sina mänskliga rättigheter respekterade.

FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter fastslår att staterna är skyldiga att se till att alla erhåller lika skydd från lagens sida. Artikel 14 anger att: "alla människor skall vara lika inför domstolar och tribunaler". På liknande sätt fastställer Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna i artikel 13 att: "Var och en, vars i denna konvention angivna fri- och rättigheter kränkts,

⁷ Artikel 8 (2) (e) (vi)-1: International Criminal Court, *Elements of Crimes*, U.N. Doc. PCNCC/2000/1/Add.2 (2000).

⁸ Europadomstolen: *Case of M.C. v. Bulgaria*, (application no 39272/98) Judgement 04/03/2004.

skall ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet och detta även om kränkningen förövats av någon under utövning av offentlig myndighet”.⁹

Rättsstaten vilar alltså på två grundläggande och lika viktiga principer: förpliktelsen att säkerställa att ingen människa döms utan en fullständig och korrekt rättegång, med lika behandling av likvärdiga brott i enlighet med tillämplig lag (rättssäkerhet), och statens skyldighet att skydda sina medborgare från brott samt att åtala och straffa dem som begår brott (rättstrygghet). Rättstryggheten i det här sammanhanget förutsätter att medborgarna känner förtroende för att samhället både vill och förmår att hantera anmälningar om våldtäkt och andra sexuella övergrepp på ett effektivt och korrekt sätt. Rättstryggheten är starkt sammankopplad med brottsoffers rätt att få rättvisa, upprättelse och kompensation.

År 1986 bekräftade FN:s generalförsamling behovet av att erkänna brottsoffers rättigheter då Deklarationen om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk antogs.¹⁰ Enligt denna deklaration ska brottsoffer behandlas med medkännande och respekt för sin värdighet. Deklarationen anger att brottsoffer ”har rätt att få tillgång till rättsväsendet och skyndsamt upprättelse, enligt vad nationell lagstiftning medger, för den skada som de har tillfogats.”

Kvinnor som blivit utsatta för våldtäkt har alltså rätt till samma rättsliga skydd som offer för andra sorters brott. Om staten underlåter att ge rättsligt skydd till våldtagna kvinnor utgör det könsdiskriminering och kränker kvinnors rätt till lika skydd inför lagen.

1.1.3 STÖD OCH HJÄLP

Enligt internationella människorättsåtaganden ska staten inrätta eller stödja andra organ som ger skydd, stöd och hjälp till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer, våldtäkt, sexuella övergrepp och andra former av könsbaserat våld. Specialutbildad vårdpersonal ska finnas tillgänglig och våldsutsatta kvinnor ska erbjudas rehabilitering och rådgivning. Även kvinnor på landsbygden ska ha tillgång till sådant skydd och stöd. Detta gäller även flyktingar som sökt skydd från könsbaserat våld.

Rätten till rättsmedel och upprättelse är en grundbult i staters förpliktelser. Vidare har alla brottsoffer har rätt till nödvändigt stöd, inklusive materiell, medicinsk och psykologisk hjälp samt socialt stöd genom statliga medel eller stöd från frivilliga på lokal nivå. Dessa rättigheter ska vara garanterade vare sig gärningsmannen har identifierats, gripits, åtalats eller dömts och utan hänsyn till förhållandet mellan gärningsmannen och offret.

1.1.4 ATTITYDFÖRÄNDRINGAR

Folkrätten fastslår att för att eliminera könsbaserat våld måste samhället och de underliggande (heterosexuella) normer som underblåser och möjliggör sådant våld förändras. Enligt artikel 5 i FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga åtgärder för att ändra sociala attityder och kulturella beteendemönster som bereder väg för diskriminering av kvinnor och upprätthåller stereo-

⁹ Den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter ratificerades av Norge och Sverige 1952, Danmark 1953 och Finland 1990.

¹⁰ UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, A/RES/40/34, 1985.

"Att tolerera sådant våld skapar kulturella kontexter i vilka det kan fortsätta ohämmat och stater underlåter att vidta erforderliga åtgärder. Ur ett mänskligt rättsperspektiv är detta en situation där kränkningar av rättigheter kan pågå opåtalat. Vi behöver en djupare kunskap om våldets struktur och hur det upprätthåller nuvarande könshierarki; medan kvinnor i allt större omfattning är benägna att avslöja och protestera mot det våld som begåtts mot dem, tycks mäns uppfattningar och agerande vara mer motståndskraftiga mot förändringar"

FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor, Yakin Ertürk¹¹

tyta könsroller. Förebyggande arbete på alla nivåer i samhället är således en nödvändig förutsättning för en djupgående och varaktig förändring. Först då möjliggörs kvinnors rätt till ett liv utan könsbaserat våld, inklusive våldtäkt och andra former av sexuella övergrepp.

FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor, Yakin Ertürk, har identifierat ett antal kriterier som kan ge vägledning och göra det möjligt att mäta och bevaka de framsteg som görs, samt motivera en regelbunden systematisk insamling av data.¹² För att våld mot kvinnor ska upphöra är det helt centralt att man tar i tu med de faktorer som förstärker eller begränsar sådant våld.

Den särskilda rapportören föreslår därför att man ska studera indikatorer som mäter social tolerans, antingen genom omfångsundersökningar som inbegriper intervjuer med män eller genom moduler som har tagits fram för att ingå i regelbundna undersökningar som mäter sociala attityder. Dessa bör omfatta frågor som värderar förståelse, medvetenhet och toleransnivåer vad gäller våld mot kvinnor samt huruvida den intervjuade känner någon som har drabbats och benägenhet att själv ingripa eller rapportera.

1.2 VÅLDTÄKT I DE NORDISKA LÄNDERNA

De nordiska länderna, Danmark, Finland, Norge och Sverige, lovordas ofta när det gäller jämställdhet mellan könen. Kvinnorörelsen som i decennier gett uttryck för sina krav, har banat väg för kvinnors deltagande i alla samhällssektorer. Regeringarna i de nordiska länderna har sedan länge satsat på jämställdhet och lika möjligheter för kvinnor och män inom den så kallade offentliga sfären. Att våldet mot kvinnor ändå fortlever är dock ett bevis på de ojämlika maktrelationer mellan kvinnor och män som finns i samtliga nordiska länder. Denna insikt har i varierande grad påverkat den politiska agendan i de fyra nordiska länderna under de senaste två eller tre decennierna. Åtgärder för att bekämpa mäns våld mot kvinnor ingår i regeringarnas jämställdhetspolitik.

Som ett exempel kan nämnas att FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor påpekat att medan imponerande framsteg gjorts vad gäller jämställdhet mellan könen i Sverige inom områden som arbetsliv, utbildning, politiskt deltagande och representation så tycks dessa

¹¹ Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk: Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural, including the right to development. *Indicators on violence against women and state response*. A/HCR/7/6. January 2008.

¹² *Ibid.*

En indikator definieras som "data som sammanfattar en stor mängd information i en enda siffra på ett sådant sätt att den ger en indikation om förändring över tiden". En indikator skiljer sig från statistik i att den vanligen förknippas med en norm eller ett riktmärke (i detta fall att elimineras könsbaserat våld mot kvinnor). Den särskilda rapportören om våld mot kvinnor nämner tre nivåer av indikatorer:

1) Strukturella indikatorer: återspeglar ratificeringen/antagandet av juridiska dokument och att de grundläggande institutionella organ som krävs för att förverkliga de mänskliga rättigheterna finns att tillgå.

2) Processindikatorer: avser policydokument och specifika åtgärdsprogram dvs. åtgärder som staten och enskilda vidtagit för att skydda och förverkliga rättigheter i praktiken.

3) Resultatindikatorer: kan vara direkta eller indirekta åtgärder som dokumenterar förverkligandet av rättigheterna. Dessa tar oftast längst tid att se och uppnå eftersom de mänskliga rättigheterna är avhängiga av varandra.

framgångar ha stannat upp vid tröskeln till de privata hemmen. Ojämliga maktförhållanden mellan män och kvinnor underblåses fortfarande av djupt rotade patriarkala könsnormer som återskapas i den så kallade privata sfären; i familjen och i sexuella relationer.¹³ En jämställdhetspolitik som utgår från tanken om kvinnors och mäns lika möjligheter är således en nödvändig men otillräcklig strategi för att uppnå fullständig jämställdhet mellan könen och för att förverkliga kvinnors rätt till ett liv fritt från våld.

Trots omfattande lagstiftning och andra åtgärder i de västerländska staterna är det könsbaserade våldet, inklusive våldtäkt, fortsatt mycket utbrett. Den särskilda rapportören menar därför att könsbaserat våld i sammanhanget kan förstås som skadliga sociala traditioner snarare än enbart som brott begångna av enskilda gärningsmän.¹⁴

Amnesty Internationals slutsatser återspeglar den särskilda rapportörens vad gäller samtliga fyra länder som granskats i denna rapport. Utbredningen av sexuellt våld kräver att staten och hela samhället i dessa länder omedelbart agerar.

Sexuellt våld är ett allvarligt samhällsproblem, både på grund av dess omfattning och de negativa konsekvenserna för det enskilda offret¹⁵ och samhället i stort. Våldtäkt och andra sexuella övergrepp är ett allvarligt angrepp på individens sexuella integritet och självbestämmanderätt och utgör en kränkning av de mänskliga rättigheterna. Sexuellt våld inskränker på och omöjliggör åtnjutandet av en rad grundläggande lagstadgade mänskliga rättigheter, däribland rätten till fysisk och mental hälsa, personlig trygghet, jämställdhet inom familjen samt lika skydd för kvinnor och män från lagens sida.

Både barn, ungdomar, kvinnor och ibland även män utsätts för våldtäkt och andra former av sexuellt våld. Det förekommer i såväl heterosexuella som i homosexuella förhållanden och utanför nära relationer. Samtidigt som Amnesty International fastslår att allt sexuellt våld är en mycket viktig människorättsfråga, oavsett vem som än drabbas, har denna rapport begränsats till en av de olika formerna av sexuellt våld, nämligen våldtäkt på kvinnor. Och till skillnad från de nationella våldtäktslagarna i de nordiska länderna är inte Amnestys rapport könsneutral, eftersom nästan alla fall av anmälda våldtäkter mot person över 15 år omfattar ett kvinnligt brottsoffer och en manlig förövare.¹⁶ Kvinnor våldtas av män som står

¹³ Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. *Mission to Sweden*. A/HCR/4/34/Add.3. February 2007.

¹⁴ Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. *Intersections between culture and violence against women*, A/HCR/4/34. January 2007.

¹⁵ Amnesty avser inte att reducera någon människa som utsatts för våldtäkt till att vara enbart ett "offer". Kvinnor som överlever våldtäkt är aktiva personer som söker vägar och strategier för att hantera och klara av det som hänt. Samtidigt är det uppenbart att en kvinna som utsatts för våldtäkt är offer för ett allvarligt brott. I denna rapport används ordet "offer" i bemärkelsen brottsoffer i enlighet med FN:s definition: "Offer är människor som [...] har lidit skada, inklusive fysisk och mental skada, känslomässigt lidande, ekonomisk förlust eller väsentlig försämring av sina grundläggande rättigheter, genom handlingar eller försummelse som strider mot [nationella] strafflagar [...]" FN:s deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk, (den så kallade Brottsofferdeklarationen), A/RES/40/34. 1985.

¹⁶ Enligt svenska undersökningar som grundas på polisanmälda våldtäktsbrott är 97–98 procent av våldtäktsoffren kvinnor, och nästan 100 procent av förövarna är män. I anmälda fall av våldtäktsbrott mot barn under 15 år utgör pojkar en betydligt större del än då det gäller brottsoffer som är över 15. Amnesty konstaterar att sexuellt våld, inklusive våldtäkt på barn, är en lika viktig människorättsfråga men våldtäkt på barn faller utanför ramen för denna rapport.

dem nära eller som de känner väl – och av män som de inte känner alls.¹⁷

1.2.1 EN PRIORITERAD FRÅGA – MEN FORTFARANDE EN ALARMERANDE VERKLIGHET

I alla fyra nordiska länder har man fört en offentlig debatt och diskussion om könsbaserat våld i decennier. Därför är den tystnad som ofta omger dessa frågor mindre kompakt här än i andra länder. De nordiska ländernas regeringar, politiker och rättsväsende hävdar att arbetet för att bekämpa könsbaserat våld, inklusive våldtäkt och andra sexualbrott är hög-prioriterat. I syfte att förbättra det lagstadgade skyddet och rättsprocessen i våldtäktsfall har man vidtagit – och fortsätter att vidta – olika åtgärder, bland annat rörande lagstiftning och annat. Det återstår att se hur effektiva dessa åtgärder är.

1.2.2 "BORTGALLRINGSPROCESSEN"

Denna rapport behandlar det fenomen som på engelska benämns som *attrition* och som beskriver den bortgallringsprocess som leder till att våldtäktsärenden inte kommer vidare i rättssystemet, eftersom de läggs ned på olika stadier i rättsprocessen.¹⁸

I flera europeiska länder har man under de senaste decennierna haft en obruten och kraftig ökning av antalet anmälda våldtäkter medan antalet åtal och fällande domar legat på en relativt statisk nivå.¹⁹ Forskare som intresserat sig för orsakerna till detta har använt sig av begreppet attrition (och som i denna rapport benämns som bortgallring) för att åskådliggöra och analysera vad som händer med anmälningarna om våldtäkt i den rättsliga hanteringen. Forskning av den här typen syftar till att identifiera brister för att på så sätt hitta sätt att minska klyftan mellan antalet anmälda och lagförda våldtäktsbrott.

Forskare har identifierat tre olika stadier i bortgallringsprocessen

- polisutredningen
- åklagarnas beslut
- rättegången

Rättsväsendets förmåga att lagföra våldtäkt påverkar också anmälningsbenägenheten i samhället. Därför hävdar vissa forskare att man borde lägga till ytterligare ett stadium där bortfall sker, nämligen brottsoffrets beslut att anmäla våldtäkten eller ej och som resulterar i att många våldtäkter aldrig kommer till rättsväsendets kännedom eftersom de inte anmäls. Det här är en viktig fråga för staten eftersom offrens tilltro till myndigheternas förmåga att ta i tu med deras fall på ett effektivt sätt som inte förorsakar ytterligare skada eller lidande, inverkar på beslutet att anmäla. Bortgallringsprocessen som sådan påverkar även allmän-

---

¹⁷ Som det har sagts innebär inte detta att män aldrig våldtas eller att våldtäkt i samkönade partnerskap aldrig förekommer. Denna rapport tar visserligen inte upp våldtäkt och sexuellt våld i samkönade förhållanden eller mot HBT-personer men det är en viktig fråga som kräver uppmärksamhet, för att offer för sådana våldshandlingar ska våga tråda fram och anmäla övergrepp.

¹⁸ Rebecka Bradley, *Rape and Pre-Trial Attrition: What should be done?* (1999)

¹⁹ Liz Kelly, Jo Lovett and Linda Regan, *A gap or a chasm? Attrition in reported rape case*. Home Office Research Study 2913, 2005. Linda Regan and Liz Kelly, *Rape: The Forgotten Issue? A European Attrition and Networking Study*. 2001 samt *Rape: Still a forgotten issue*, 2003 (briefing document). Studierna finansierades av Europakommissionens DAPHNE-program och utfördes av professor Liz Kelly och Linda Regan vid London Metropolitan University.

hetens tilltro till rättsystemets vilja och förmåga att effektivt utreda och bestraffa våldtäkt. Dessutom undermineras det allmänna budskapet om att våld mot kvinnor, inklusive sexuellt våld, är en oacceptabel kränkning av kvinnors mänskliga rättigheter, en kränkning som grundas på diskriminering.

Amnesty International konstaterar visserligen att våldtäkt är ett brott som är förknippat med särskilda problem vad beträffar bevisföringen, bland annat eftersom brottet ofta äger rum i frånvaron av andra vittnen än offret och gärningsmannen. Ändå fruktar Amnesty International att det faktum att endast en mycket liten andel av de brottsoffer som anmäler våldtäkt överhuvudtaget får sin sak prövad av domstol, i praktiken innebär straffrihet för många förövare i de nordiska länderna.

Allvarliga hinder för att öka åtalsfrekvensen i våldtäktsärenden återfinns exempelvis i den finska lagstiftningen. Att endast ett litet antal anmälda våldtäkter leder till åtal och ett ännu mindre antal leder till fällande dom är dock ett gemensamt problem för alla de nordiska länderna. De flesta fall läggs ned på ett tidigt stadium av utredningen, vanligen med motiveringen att brott ej kan styrkas. Så kan ibland vara fallet men i andra fall är avsaknaden av bevis ett resultat av att man underlåtit att grundligt och på ett professionellt sätt samla och säkra bevis. Brottsoffrets möjlighet att få rättvisa och upprättelse är i stor utsträckning avhängig av förundersökningens kvalitet. Den så kallade bortgallringen är bland annat ett resultat av de olika bedömningar som görs och som hänger samman med utredarnas kompetens, motivation och värderingar - faktorer som avspeglas i utredningsarbetet. Forskning i Danmark, Sverige och Finland indikerar att det ibland förekommer att polisens utredare utgår från att kvinnor som anmäler våldtäkt ljuger eller misstar sig. Som framgår av denna rapport hämmas den rättsliga processen – och ytterst kvinnornas rätt till rättvisa och lika skydd inför lagen – av diskriminerande attityder kring kvinnlig och manlig sexualitet och föreställningar om hur kvinnor bör uppföra sig och reagera före, under och efter en våldtäkt. Kopplat till detta är också föreställningar om vad som utgör en ”riktig” våldtäkt och vem som är ett ”idealiskt offer”.

Våldtäkt är ett brott som till största del begås mot flickor och kvinnor. Det faktum att utredningar i våldtäktsärenden ibland är bristfälliga och därför inte kan bilda grund för åtal, indikerar att könsdiskriminering av kvinnor förekommer från statens sida, något som de nordiska regeringarna noggrant måste undersöka och omedelbart åtgärda.

Amnesty Internationals rapport *Case Closed – Rape and human rights in the Nordic countries*, belyser i varierande omfattning de olika stadierna av den så kallade bortgallringsprocessen i de fyra nordiska länderna. Amnesty i Danmark, Finland, Norge och Sverige har utrett och sammanställt de kapitel i rapporten som behandlar deras eget land. Det bör dock påpekas att Amnesty International som världsomfattande organisation delar de enskilda nationella Amnestysektionernas hållning i dessa frågor.

Utgångspunkten i denna rapport är att våldtäkt är en av de mest allvarliga yttringarna av könsbaserad diskriminering. Amnesty International anser att en av de största utmaningarna då det gäller att värna kvinnors mänskliga rättigheter i de nordiska länderna rör det faktum att man underlåtit eller misslyckats med att förhindra våldtäkt och annat sexuellt våld och att skydda kvinnor och flickor mot sådana brott, däri inbegripet att göra grundliga utred-

ningar som möjliggör åtal och lagföring – och ytterst upprättelse för de flickor och kvinnor som utsatts för våldtäkt. De nordiska regeringarna måste möta denna utmaning med ett kraftfullt agerande för att intensifiera sitt arbete och vidta positiva och kreativa åtgärder.

2. VÅLDTÄKT I SVERIGE

2.1 SAMMANFATTNING

Under år 2007 polisanmäldes över 3 500 våldtäkter mot person över 15 år i Sverige. Utslaget på årets dagar betyder det att närmare 10 våldtäkter och våldtäktsförsök anmäldes varje dag.²¹ Mörkertalet är dock mycket stort och i verkligheten är det betydligt fler kvinnor, barn och även män som varje år utsätts för våldtäkt. De allra flesta våldtäkter sker utan att samhället får vetskap om dem eftersom flertalet brottsoffer inte polisanmäler övergreppen av flera olika skäl.

Trots att bestämmelsen om våldtäkt utvidgades genom 2005 års sexualbrottslag, menar Amnesty International, svenska sektionen, att problemet med bristande rättstrygghet i mångt och mycket kvarstår vad gäller våldtäkt och sexuellt våld mot kvinnor. Hur våldtäktsbrottet är utformat rent juridiskt kan vara en del av problemet, liksom hur domstolarna prövar dessa brott. Särskilt allvarligt är att de flesta fall av våldtäkt inte domstolsprövas alls. Endast ett mindre antal av de polisanmälda våldtäkterna leder i slutänden till att åtal väcks. De flesta ärenden läggs istället ned i ett tidigt skede av utredningen, vanligtvis med motiveringen att brott inte kan styrkas. Amnesty fruktar att det faktum att endast 12 procent av de brottsoffer som anmäler våldtäkt får sin sak prövad av domstol i praktiken innebär straffrihet för många förövare.²² Av dessa och andra skäl föreslår vi därför att en särskild granskningskommission inrättas i syfte att systematiskt kartlägga och analysera alla nedlagda våldtäktsutredningar och identifiera brister i förundersökningar gällande våldtäkt.

Vidare anser Amnesty att det förebyggande arbetet mot våldtäkt och sexuellt våld är eftersatt och måste stärkas och utvecklas. Stereotypa föreställningar om kvinnlig och manlig sexualitet, normalitet, och kvinnors sexuella tillgänglighet är djupt rotade i samhället. Sådana föreställningar och attityder som bereder väg för könsbaserat våld mot kvinnor, inklusive våldtäkt, måste motverkas och förändras i samhället i stort.

Amnesty uppmanar regeringen att utforma och anta en särskild handlingsplan mot våldtäkt och annat sexuellt våld som bland annat omfattar förebyggande, attitydförändrande arbete, konkreta förstärkningar och förbättringar inom rättsväsendet, samt inrättandet av en särskild granskningskommission.

Amnesty menar också att stödet till dem som utsätts för våldtäkt är otillräckligt. Konkreta satsningar på ett utbyggt psykosocialt stöd till offer för våldtäkt och annat sexuellt våld bör därför ingå i den handlingsplan som Amnesty uppmanar regeringen att utarbeta. Långsiktigt stöd och rehabilitering, exempelvis i form av professionell samtalshjälp, måste vara åtkomligt

”Sexualbrott är en del av det våld som kvinnor utsätts för och regeringen prioriterar frågan om mäns våld mot kvinnor [...] Hur polis, åklagare och domstolar bemöter våldsdrabbade kvinnor är inte bara en brottsofferfråga utan också en jämställdhetsfråga.”

Jämställdhetsminister
Nyamko Sabuni ²⁰

²⁰ Pressmeddelande om Förbättrat bemötande av sexualbrottsoffer 2007-05-10

²¹ Brottsförebyggande rådet, kriminalstatistik 2007. Våldtäkter mot barn under 15 år är inte inräknade. År 2007 anmäldes över 1 200 våldtäkter mot barn under 15 år.

²² Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – En jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

för alla flickor och kvinnor som utsatts för våldtäkt eller andra former av sexuella övergrepp, oavsett om någon person dömts för brottet eller ej, i enlighet med FN:s Brottsofferdeklaration.

Amnesty kräver rättvisa, upprättelse, kompensation och stöd och hjälp till offer för våldtäkt och annat sexuellt våld. Det handlar om att tillförsäkra kvinnor deras grundläggande mänskliga rättigheter, i enlighet med internationella människorättslagar och normer.²³ Flickor och kvinnor som utsatts för våldtäkt i Sverige har i praktiken endast begränsad tillgång till dessa rättigheter. Därför uppmanar Amnesty den svenska regeringen, som ytterst ansvarig för landets polis- och åklagarmyndigheter, sjukvård och socialtjänst, utbildningsväsende och andra viktiga samhällsinstitutioner, att på allvar ta i tu med och åtgärda dessa brister. Ökade och intensifierade ansträngningar är nödvändiga för att Sverige ska leva upp till sina internationella förpliktelser att förhindra könsrelaterat våld mot kvinnor, att skydda dem från sådant våld, att effektiv utreda brotten samt att ställa gärningsmännen inför rätta.

2.2 INTERNATIONELL KRITIK

År 2006 genomförde FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor, Yakin Ertürk, en utredningsresa till Sverige. I sin efterföljande rapport uttryckte den särskilda rapportören oro över att det sexuella våldet mot flickor och kvinnor fortgående tycks öka i Sverige. I rapporten framhölls att det finns en diskrepans mellan lagstiftningen och den faktiska tillämpningen av densamma, vilket resulterar i att majoriteten av förövarna undgår straff.²⁴

CEDAW-kommittén, som i januari 2008 granskade Sveriges efterlevnad av FN:s konvention om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, välkomnade att en ny sexualbrottslag antagits tre år tidigare. Samtidigt uttryckte kommittén oro över att en så låg andel av de rapporterade våldsbrotten mot kvinnor leder till åtal och dom.²⁵

2.3 LAGSTIFTNING

2.3.1 KORT HISTORIK

Redan i mitten av 1200-talet instiftade Birger Jarl den så kallade kvinnofridslagen som bland annat förbjöd kvinnorov och våldtäkt. Kvinnofridslagen skyddade kvinnan som mannens egendom och den allmänna moralen.

År 1962 antogs Brottsbalken som då ersatte 1864 års strafflag. Därmed blev Sverige ett av de första länderna i världen som uttryckligen kriminaliserade våldtäkt inom äktenskapet. Brottet rubricerades då som "våldförande" och sågs som en mindre allvarlig form av våldtäkt.

Att eliminera myter och stereotyper från lagstiftningen utgör ett mycket viktigt led i att säker-

²³ *Making rights a reality. The duty of states to address violence against women.* Amnesty International Document ACT 77/049/2004. March 2004.

²⁴ Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. *Mission to Sweden.* A/HRC/4/34/Add.3, 6 February 2007.

²⁵ CEDAW/C/SWE/CO/7, *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Sweden.* (advanced unedited version).

ställa rätten till lika skydd inför lagen och för att garantera rättvisa, opartiskhet och jämlikhet och därmed förverkliga alla individers rättigheter i praktiken. Kraven om lagändringar från kvinnorörelsen och andra samhällsdebattörer i Sverige har kommit som en reaktion på att lagarna präglats av förlagade föreställningar om kvinnors och mäns sexualitet och uppfattningar om vad flickor och kvinnor ska göra – eller snarare inte göra – för att undvika att utsättas för våldtäkt.

Den svenska sexualbrottslagstiftningen har successivt ändrats och utvidgats vid flera tillfällen sedan Brottsbalken trädde i kraft.²⁶ År 1984 genomfördes omfattande reformer som bland annat innebar att bestämmelsen om "våldförande" upphävdes och lagen om våldtäkt gjordes könsneutral. Sexualbrotten upphörde att betraktas som sedlighetsbrott, vilket är viktigt för förståelsen av våldtäkt som ett brott mot en persons sexuella integritet och självbestämmande snarare än ett brott mot den allmänna moralen och sedligheten i samhället. Ytterligare lagändringar genomfördes år 1998.

Den senaste lagändringen initierades av riksdagen i slutet av 1990-talet då man beslutade att tillsätta en parlamentariskt sammansatt kommitté med uppgift att göra en total översyn av bestämmelserna om sexualbrotten.²⁷ Det skulle dröja sju år, till 2005, innan den dåvarande regeringen presenterade sitt förslag till ny sexualbrottslag, som antogs av riksdagen.

2.3.2 SVERIGES NUVARANDE SEXUALBROTTSLAGSTIFTNING

2005 års sexualbrottslag syftade till att "öka skyddet mot sexuella kränkningar och att ytterligare förstärka den sexuella integriteten och självbestämmanderätten".

Utöver våldtäkt omfattar sexualbrottslagen även en rad andra brott såsom sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, samlag med avkomling, samlag med syskon, utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn, sexuellt ofredande, köp av sexuell tjänst och koppleri. Även försök till brott är straffbart i vissa typer av sexualbrott, däribland våldtäkt.

2.3.3 VÅLDTÅKTSBESTÄMMELEN

Lagändringarna innebar bland annat att bestämmelsen om våldtäkt utvidgades, dels genom att fler gärningar bedöms som våldtäkt och dels genom att kravet på tvång sattes lägre.

Våldtäktsbestämmelsen omfattar fler handlingar utöver vaginalt, oralt och analt samlag. Om gärningsmannen med våld eller tvång utför eller tvingar offret att utföra sexuella handlingar som är jämförbara med samlag vad gäller "kränkningens art eller omständigheterna i övrigt", är det att betrakta som våldtäkt. Exempel på sådana handlingar är om fingrar eller förmål förs upp i offrets analöppning eller i kvinnans underliv, om offret tvingas onanera (själv eller åt gärningsmannen) eller om könsdelarna kommer i beröring med varandra.

²⁶ Brottsbalken antogs år 1962 och trädde i kraft år 1965. Lagändringar i sexualbrottslagen har exempelvis genomförts år 1984, 1998 och 2005.

²⁷ 1998 års sexualbrottskommitté överlämnade sitt betänkande *Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* (SOU 2001:14) i mars 2001 och drygt tre år och ett halvt år senare kom den dåvarande regeringens proposition *En ny sexualbrottslagstiftning* (Prop 2004/05:45). I propositionen anges att det är skyddet för den personliga och sexuella integriteten som är det primära skyddsintresset bakom lagstiftningen.

Enligt lagens förarbeten krävs varken mycket eller grovt våld för att en gärning ska utgöra våldtäkt: det räcker med att gärningsmannen ”betvingar offrets kroppsliga rörelsefrihet” genom att exempelvis hålla fast offret i armarna eller med hjälp av sin kroppstyngd, eller tvingar isär offrets ben. Lagen kräver inte att offret gjort motstånd.

Även sådana fall där samlag eller jämförlig sexuell handling genomförs genom att gärningsmannen utnyttjat att en person befinner sig i ett hjälplöst tillstånd ska bedömas som våldtäkt. Exempel på omständigheter som gör att offret är försatt i hjälplöst tillstånd är medvetlöshet, sömn, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annat med hänsyn till omständigheterna. En person som befinner sig i hjälplöst tillstånd förmår inte att värja sig eller att kontrollera sitt handlande. Samtycke befriar inte gärningsmannen från ansvar i en sådan situation.

En särskild bestämmelse infördes om våldtäkt mot barn. Lagen anger att samlag eller annan sexuell handling, som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag, med ett barn under 15 år utgör våldtäkt. Kravet på tvång i form av våld eller hot är helt borttaget när det gäller våldtäkt mot barn. Det finns dock undantag och sexuell handling jämförbar med samlag mot någon under 15 år kan bedömas som annat än våldtäkt i vissa fall.

VÅLDTÄKTSBESTÄMMELEN (UTDRAG UR: BROTTSBALKEN, 6 KAP. OM SEXUALBROTT)

1§ Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i ett hjälplöst tillstånd.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse i lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

2.3.4 SEXUELLT TVÅNG

I de fall där tvånget inte är så allvarligt eller den sexuella handlingen inte är så kvalificerad som krävs för våldtäkt, kan gärningen istället bedömas som sexuellt tvång. Detsamma gäller om en sexuell handling framtvångats genom hot om utpressning.

2.3.5 PÅFÖLJD

Vad gäller påföljder så skiljer man i flertalet sexualbrott mellan brott av normalgraden och grovt brott. Våldtäkt mot person över 15 år är dock uppdelat i tre kategorier:

- mindre grov våldtäkt – fängelse i högst fyra år
- våldtäkt – fängelse i minst två år och högst fyra år
- grov våldtäkt – fängelse i minst fyra år och högst 10 år.

Påföljden för normalgraden av sexuellt tvång är fängelse i högst två år. För grovt sexuellt tvång är påföljden fängelse i minst sex månader och högst sex år.

Även försök till våldtäkt/sexuellt tvång är straffbart.

2.3.6 UPPFÖLJNING AV SEXUALBROTTLAGEN

Redan i propositionen *En ny sexualbrottslagstiftning* angavs att tillämpningen av lagen bör följas upp inom ett par år. En sådan uppföljning bör särskilt fokusera på våldtäktsbrottet för att undersöka om tillämpningen av lagen står i överensstämmelse med dess syfte, om den brister i effektivitet eller om det framkommer att det saknas skydd på områden där sådant behövs.

Under år 2007 lyftes kraven om en översyn bland riksdagspolitiker, debattörer och frivilligorganisationer vilket resulterade i att översyn av sexualbrottslagen inkluderades i den nationella handlingsplan mot mäns våld mot kvinnor som antogs av regeringen i november 2007.²⁸

I juli 2008 beslutade regeringen om direktiv för en sådan utvärdering och tillsatte en särskild utredare. Utredningen ska bland annat utreda och ta ställning till om det nuvarande kravet på tvång som grund för straffansvar för våldtäkt bör ersättas med ett krav på bristande samtycke. Vidare ska tillämpningen av begreppet hjälplöst tillstånd ses över. Uppdraget ska redovisat senast i oktober 2010.²⁹

Bakgrunden till kraven om översyn är att den nya våldtäktsbestämmelsen kritiserades redan innan den antogs. En del kritiker menar att eftersom kravet om att samlag eller jämförbar sexuell handling ska ha genomförts med våld eller hot om brottslig gärning, kan många situationer där samlaget eller handlingen genomförts utan våld men mot offrets vilja, inte dömas som våldtäkt. Människor som utsätts för sexualbrott reagerar olika.³⁰ I en situation där offret upplever att situationen som sådan är mycket hotfull eller får en traumareaktion – paralyseras eller drabbas av en känsla av överklighet, maktlöshet eller skam – och gärningsmannen därför kan genomföra våldtäkten utan att använda våld eller hot, faller gärningen utanför den juridiska definition av våldtäkt. Det här knyter an till den del av kritiken som berör ”hjälpöst tillstånd”. En del kritiker menar att begrep-

²⁸ Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Skr. 2007/08:39

²⁹ Kommittédirektiv: *Utvärdering av 2005 års sexualbrottsreform, m.m.* Dir. 2008:94.

³⁰ Se t.ex Grände Josefin, *”Jag kallade det aldrig för våldtäkt”*, 2005, samt Grände Josefin, *Utsatt för våldtäkt? 2007*, samt Nilsson Lotta & Wallqvist Anette, *Vägen vidare efter våldtäkt. Att bryta tystnaden*. 2007, samt ”Sexualbrottsoffers reaktioner” på Brottsofferportalen samt ”Reaktioner på våld”, på Kvinnofridslinjens hemsida samt ”Vanliga reaktioner efter en våldtäkt eller våldtäktsförsök”, Akutmottagningen för våldtagna kvinnor på Södersjukhuset.

pet definierats för snävt och att en person även kan försättas i hjälplöst tillstånd och inte förmå att värja sig på grund av att hon/han befinner sig i en särskilt utsatt situation. Flera kritiker menar att hjälplöst tillstånd därför bör ersättas av uttrycket "en särskilt utsatt situation" i våldtäktsbestämmelsen.³¹

Situationen vad gäller "hjelplöst tillstånd" har också kritiserats och beskrivits som ett moment 22: en redlöst berusad flicka eller kvinna som utsätts för våldtäkt kan ha svårt att minnas och ge en sammanhängande redogörelse för vad som hänt och i en sådan situation är det gärningsmannens berättelse som ligger till grund för polisens och åklagarens bedömning. Den kommande översynen ska se över hur tillämpningen av "hjelplöst tillstånd" fallit ut.

Kritikerna menar att den nuvarande våldtäktsbestämmelsen utgår ifrån att kvinnan är tillgänglig för och önskar ha sex så länge hon inte uttrycker något annat. Lagen kräver visserligen inte att offret ska ha gjort fysiskt motstånd men i praktiken tas kvinnans motstånd som bevis för att tvång i form av våld eller hot verkligen utövats och att samlaget eller den sexuella handlingen varit ofrivilligt från offrets sida. Kvinnans rätt till sexuell självbestämmande upphör i praktiken om hon av olika skäl inte förmår att aktivt hävda den. Därför borde våldtäktsbestämmelsen istället utformas utifrån kravet på samtycke.³² En sådan utformning av lagen skulle säkerställa att svensk lagstiftning lever upp till Europakonventionens krav, såsom det tolkats av Europadomstolen.³³

Andra har förespråkade införandet av en ny lag om "grov oaksam våldtäkt" enligt den norska modellen, där frågan om gärningsmannens uppsåt – dvs insikt och avsikt – inte blir utslagsgivande i bedömningen om handlingen utgör ett brott eller ej.³⁴

31 Se t.ex. motion 2005/06:Ju306 Maria Larsson m.fl. (kd) samt motion 2007/08:Ju326, Yvonne Andersson (kd), samt motion 2007/08:Ju432, Andreas Norlén (m)

32 "EU kräver samtycke före samlag", Madeleine Leijonhufvud, SvD Brännpunkt 2007-09-09, samt "Brist i våldtäktslagen skylls på offren." Christian Diesen & Eva Simonson, SvD Brännpunkt 2007-09-22, Miljöpartiets handlingsprogram "Hon var ju med på det" – ett handlingsprogram för rättssäkerhet gällande våldtäktsoffer samt Motion till riksdagen 2007/08:Ju410 av Lena Olsson m.fl. (v)

33 European Court of Human Rights, *Case of M.C. v. Bulgaria*, (application no 39272/98) Judgement 04/03/2004. I fallet *M.C. mot Bulgarien*, framhöll Europadomstolen att staterna har en positiv skyldighet att införa en lagstiftning som som effektivt bestraffar våldtäkt. Domstolen pekade på den utveckling i europeiska länder där kravet på bevis om våld ersatts av bristande samtycke som kriterium för våldtäkt. Enligt domstolen är staterna skyldiga att straffbelägga och åtala alla sexuella handlingar som förövas i strid med offrets sexuella självbestämmanderätt, även om inget fysiskt motstånd förekommit från offrets sida. Såväl Sexualbrottskommittén som dåvarande regering menade att ett av de främsta argumenten mot en våldtäktsbestämmelse som utgår ifrån bristande samtycke är att den riskerar att leda till ökat fokus på brottsoffret i stället för den misstänktes gärningar. För att klargöra om samtycke funnits blir offrets handlande och beteende, vilken relation parterna har eller har haft samt hur offret markerat att hon inte samtyckt av särskilt intresse. Lagrådet menade att "hjelplöst tillstånd" skulle kunna mjukas upp och att straffbestämmelsen även kunde omfatta situationer där offret befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Samtidigt menade Lagrådet att kraven som följer ur Europadomstolens dom kan anses vara uppfyllda genom att en "non-consensual sexual act" är straffbar men inte nödvändigtvis rubriceras som våldtäkt. (Se Regeringens proposition 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning*).

34 "Inför "oaksam våldtäkt" som ny brottsrubricering", Tidningen Brottsoffer nr 5, 2005 (BOJ) samt "Så kan den nya våldtäktslagen formuleras". Hans Klette, SvD Brännpunkt 2007-09-13 samt "S-duo kräver lag om oaksamhet". Aktuellt i politiken 2007-09-10 samt Motion 2007/08:Ju284, Eva-Lena Jansson och Luciano Astudillo (s)

I debatten 2007 uttryckte bland annat dåvarande riksåklagaren, Fredrik Wersäll, ett motstånd mot att ytterligare ändra lagen så att brist på samtycke skulle räcka för att bli dömd för våldtäkt. Riksåklagaren menade att en sådan våldtäktsbestämmelse inte förändrar bevisvårigheterna.³⁵ Överåklagare Lisbeth Johanssons delar riksåklagarens uppfattning att en sådan lagändring inte skulle ha någon betydelse i praktiken när det gäller åklagarens möjlighet att bevisa brott men menar att det möjligen kan finnas en pedagogisk poäng att man från samhällets sida tydligt signalerar vilka normer som ska gälla.³⁶ Kammaråklagare Eva Bloch menar att för att en lag ska fungera normgivande så måste den också kunna "hålla vad den lovar", dvs motsvara de förväntningar som lagen ger upphov till. Det måste vara möjligt för åklagaren att kunna styrka brott.³⁷ Andra understryker att den befintliga lagen skulle kunna användas betydligt bättre och att fokus borde ligga på det, istället för nya ändringar.³⁸

2.3.7 AMNESTYS SLUTSATSER

- Närmare tre och ett halvt år har förflutit sedan 2005 års sexualbrottslag antogs och Amnesty i Sverige välkomnar därför en översyn av hur lagen har tillämpats. Det är av stor betydelse att uppföljningar görs kring hur effektiva lagstiftnings- och andra åtgärder verkligen är i praktiken och om dessa är tillräckliga för att uppnå själva syftet, dvs att öka skyddet mot sexuella kränkningar och stärka individens sexuella integriteten och självbestämmanderätt. Det ställs stora krav på lagstiftaren att hitta en lösning som säkerställer såväl individers sexuella självbestämmanderätt och rättstrygghet som den misstänktes rättssäkerhet.
- Amnesty välkomnar en lagstiftning som ytterligare understryker alla individers rätt till sexuellt självbestämmande och integritet, vilket tydligt bör återspeglas i den juridiska definitionen av våldtäkt. I realiteten används många olika former av tvång för att genomföra penetration och andra sexuella handlingar. I grunden är det just förekomsten av tvång som kränker individens rätt till sexuella självbestämmande, där fysiskt våld (och hot om våld) är ett av flera sätt genom vilket tvång kan utövas. Därför bör definitionen av de omständigheter under vilka penetration och andra sexuella handlingar äger rum, återspegla det faktum att våldtäkt och andra jämförbara sexuella handlingar genomförs med hjälp av många olika former av tvång och inte uteslutande genom våld eller hot om våld. Att koppla skuldfrågan vid våldtäkt till avsaknaden av genuint och frivilligt samtycke, snarare än till förekomsten av våld ligger också helt i linje med den internationella utvecklingen.³⁹

2.4 PROBLEMETS OMFATTNING

Kriminalstatistiken, dvs antalet polisanmälda brott, omfattar endast en bråkdel av de faktiska våldtäkterna. Ingen vet med säkerhet hur stort mörkertalet är.

35 "Räkna inte med ökning av dömda våldtäktsmän", DN Debatt 2007-10-19, riksåklagare Fredrik Wersäll och överåklagare Lisbeth Johansson.

36 Uppgift från överåklagare Lisbeth Johansson, Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg vid möte 2008-06-16.

37 Uppgift från kammaråklagare Eva Bloch, Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg vid möte 2008-06-16.

38 Börje Tulldahl, åklagare vid Söderort åklagarkammare, föredrag hos Amnesty 2008-02-02

39 Enligt det synsätt som anammats av den internationella brottmålsdomstolen (ICC) krävs inte att våld har använts utan våldtäkt anges ha ägt rum när sådana tvingande omständigheter förelegat som underminerat offrets möjlighet att avge frivilligt och genuint samtycke. På liknande sätt har Europadomstolen för mänskliga rättigheter fastslagit att staterna är förpliktigade att åtala och bestraffa alla sexuella handlingar som förövas i strid mot offrets sexuella självbestämmanderätt.

ICC, RULES OF EVIDENCE AND PROCEDURE, RULE 70

Enligt ICC, Rules of Evidence and Procedure, Rule 70 definieras de omständigheterna då fritt och genuint samtycke inte kan anses ha erhållits på följande sätt:

- Samtycke kan inte, genom ord eller handling, anses ha lämnats av en person i en situation där det har förekommit våld, hot om våld, tvång eller där personen har utnyttjats i ett hjälplöst tillstånd som har inneburit att han eller hon är oförmögen att lämna ett frivilligt och uppriktigt samtycke.
- Samtycke kan inte, genom ord eller handling, anses ha lämnats av en person där personen är oförmögen att lämna ett uppriktigt samtycke.
- Samtycke kan inte, genom tystnad eller avsaknad av motstånd, anses ha lämnats av ett offer för den påstådda sexuella handlingen.

Se även: *Making rights a reality. The duty of states to address violence against women.* Amnesty International, Document ACT 77/049/2004, March 2004.

Antalet våldtäkter (mot personer mellan 16–79 år) uppskattades till närmare 30 000 under år 2006.

Källa: Nationella Trygghetsundersökningen 2007

2.4.1 STORA MÖRKERTAL

Enligt olika offerundersökningar anmäls mellan 5-10 procent av alla sexualbrott, dvs även mindre allvarliga brott än våldtäkt.⁴⁰

Förhoppningsvis kan den årliga *Nationella Trygghetsundersökningen*, som påbörjades 2006 och som inkluderar frågor om utsatthet för sexuellt våld, bidra till ökad kunskap om eventuella förändringar i omfattning samt hur våldtäktsbrottsligheten utvecklas över tid, vilket kan komplettera befintliga och framtida kartläggningar.

Under 2006 telefonintervjuades ett urval av 10 000 personer mellan 16–79 år om utsatthet för brott, varav 0,9 procent uppgav att de utsatts för någon form av sexualbrott (inklusive tvång, angrepp och ofredande). Andelen utsatta var högre bland kvinnorna (1,6 procent) jämfört med männen (0,3 procent). Utsattheten bland unga kvinnor mellan 16-21 år var särskilt hög (4,9 procent).⁴¹ I 2007 års Nationella Trygghetsundersökning bestod urvalet av 20 000 personer,⁴² varav 0,8 procent uppgav att de utsatts för någon form av sexualbrott. Andelen utsatta var återigen högre bland kvinnorna (1,3 procent) jämfört med männen (0,3 procent) och utsattheten bland de unga kvinnorna var fortsatt särskilt hög (3,7 procent). I 15 procent av den självrapporterade utsattheten beskrevs sexualbrottet som våldtäkt. Med detta som bas uppskattas antalet våldtäkter (mot personer mellan 16-79 år) till närmare 30 000 i Sverige under 2006.⁴³ Om dessa uppskattningar stämmer betyder det att så få som tio procent av alla våldtäkter mot person över 15 år polisanmäldes under 2006 då drygt 3 000 anmälningar om våldtäkt gjordes.

Enligt andra rapporter från Brottsförebyggande rådet (Brå) kan man inte dra några säkra slutsatser om anmälningsbenägenheten men det är tänkbart att omkring 20 procent av alla våldtäkter polisanmäls.⁴⁴ I den största omfångsstudien som gjorts gällande mäns våld mot kvinnor i Sverige, *Slagen Dam* från 2001, återfanns omkring 70 fall av våldtäkt och i knappt 20 procent av fallen hade kvinnan gjort en polisanmälan.⁴⁵

Oavsett om det är den lägre eller högre siffran som bäst överensstämmer med den verkliga omfattningen, så ger de för handen att den stora merparten av våldtäktsbrotten aldrig anmäls.

Generellt sett påverkas anmälningsbenägenheten negativt om brottsoffret och gärningsmannen känner varandra väl och i än högre utsträckning om de har eller har haft en nära relation. Brottets art - det faktum att våldtäkt är synnerligen allvarligt och integritetskränkande - har med all säkerhet negativ inverkan på anmälningsbenägenheten. Brå menar att det tycks finnas ett samspel mellan relationen till gärningsmannen och graden av våld: grovt våld ökar anmälningsbenägenheten för alla typer av våldtäkt men kan vara särskilt

40 SOU 2001:14 *Sexualbrotten* samt "Sexövergrepp mot en av fjorton", Dagens Nyheter 2004-12-15,

41 *Nationella Trygghetsundersökningen 2006*. Brå Rapport 2007:14

42 Svarsfrekvensen var omkring 75%.

43 *Nationella Trygghetsundersökningen 2007*. Brå Rapport 2008:3. Antalet våldtäkter kan dock vara högre eftersom frågor om utsatthet för sexualbrott är mycket känslig och kanske i synnerhet om tillfället för brottet ligger nära i tid, vilket är fallet i de årliga undersökningarna.

44 *Våldtäkt. En kartläggning av polisanmälda våldtäkter*, Brå Rapport 2005:7

45 Eva Lundgren, Gun Heimer, Jenny Westerstrand, Anne-Marie Kalliokoski: *Slagen Dam*, 2001

avgörande om förövaren är kvinnans partner.⁴⁶

Skälen till att många brottsoffer väljer att inte anmäla våldtäkt och sexuella övergrepp är komplexa och de avhållande faktorerna är många. Genom att analysera vilka dessa faktorer är kan man också identifiera olika typer av åtgärder som minskar de hinder och brister som gör att så få flickor och kvinnor anmäler dessa brott. I promemorian *Anmälan och utredning av sexualbrott – Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv* anges bland annat följande orsaker:

- brottsoffret definierar inte det hon varit utsatt för som våldtäkt/sexuellt övergrepp
- brottsoffret skuldbelägger sig själv för det som hänt
- brottsoffret känner skam
- brottsoffrets kunskaper om rättsväsendet och andra samhällsorgan brister
- brottsoffrets egna och det omgivande samhällets attityder
- rädsla för olika typer av negativa konsekvenser vid en anmälan
- bristande socialt och kurativt stöd
- medias sätt att rapportera om sexualbrott
- de långa handläggningstiderna
- misstro mot myndigheterna

I promemorian uppges att ungdomar har bristande kunskaper och vanföreställningar om sexualitet, sexuallivet och om genusfrågor och jämställdhet. Okunskapen sägs bidra till att många sexuella övergrepp inte anmäls eftersom brottsoffret inte vet om att det hon/han utsatts för ett brott. På samma sätt kan många övergrepp begås utan att den unga förövaren är medveten om att den sexuella handlingen är straffbar enligt lag.⁴⁷

Många sexualbrott upptäcks inte heller för att man inom exempelvis polisen, socialtjänsten och hälso- och sjukvården inte ställer frågor om sexuellt våld och våldtäkt förekommit i samband med misshandel i nära relationer.⁴⁸

En studie om våld i samkönade relationer visar att endast ett fåtal av de våldsutsatta respondenterna polisanmäler våld, inklusive sexuellt våld i nära relationer. HBT-personers erfarenheter av våldtäkter, inklusive våldtäkter i samkönade relationer är en del av de stora mörkertalen.⁴⁹ Att anmäla våldtäkt och övergrepp i nära relation kan vara omgivet av särskilda problem för den som "lever i garderoben" och inte vill eller vågar vara öppen med sin sexuella läggning och identitet. Omvärldens okunskap, osynliggörande och trivialisering av våld i samkönade relationer gör att utgångspunkten kan vara sämre för HBT-personer som utsatts för sexualbrott i mötet med t.ex. rättsväsendet, hälso- och sjukvården och andra.⁵⁰

46 *Våldtäkt mot personer 15 år eller äldre. Utvecklingen under åren 1995-2006*. Brå Rapport 2008:13

47 *Anmälan och utredning av sexualbrott. Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv*. Promemoria Ju 2004:1 Som ett resultat av promemorians slutsatser fick Brottsförebyggande rådet regeringens uppdrag att ta fram en skolhandledning om sexualbrott. År 2007 gav man ut en handledning för temaarbeten om integritet, sexuella trakasserier och sexualbrott: *Var går gränsen?* Enligt en av författarna, Josefin Grände, har materialet inte fått någon ordentlig spridning då det inte funnits någon plan för detta. Uppgift via e-post 2008-08-25.

48 *Ibid*

49 Carin Holmberg & Ulrica Stjernqvist, *Väldsam lika och olika – Om våld i samkönade relationer*, Rapport nr 36, Centrum för genusvetenskapliga studier, Stockholms universitet, 2005.

50 *Kvinna slår kvinna, man slår man*. Nationellt råd för Kvinnofrid. 2003.

"Jag borde ha skrivit tidigare om det här. Men det är inte förrän idag jag vågat säga ordet. Våldtäkt. Jag vet inte om jag vågar definiera det som en sådan ännu. Men det hände i fredags, natten till lördagen. [...] Sedan dess har ingenting fungerat. Chock. Stress och tårar. Tvivel, självhat, förakt och rädsla. Mest tvivel. På mig. Det var mitt fel, jag skulle gjort så. Telefonsamtal och svettiga mardrömmar. [...] Tom blick och värkande huvud. Rädsla för vad alla andra ska tycka och säga."

Källa: En kvinna berättar sin historia på *Sparka tillbaka nu!*, en webbaserad kampanj mot sexuellt våld.

"Jag har fått så många kommentarer efteråt som har fått mig att må så dåligt. Ibland bara en mening som den som sa den säkert inte menade så mycket med, men som ligger där och gnager. Som att jag kanske borde vara lite försiktigare i framtiden, inte dricka så mycket. Eller frågor om varför jag inte skrek eller slogs. [...] När det är någon som står en nära, som en kompis eller mamma, som har sagt något sådant, tar det extra hårt."

Källa: En kvinna berättar utifrån sina erfarenheter. I *Utsatt för våldtäkt?* av Josefin Grände.

Under de senaste 20 åren har antalet polisanmälda våldtäkter mer än fyrdubblats i Sverige, från 1 100 till drygt 4 750 år 2007.

År 2006 avkunnades bara sex domar i hela landet gällande våldtäkt mot män över 15 år. I samtliga fall var förövaren en man och våldtäkterna utgjordes av såväl relations- som överfallsvåldtäkter.⁵¹

2.4.2 POLISANMÄLDA VÅLDTÄKTER

Under de senaste 20 åren har antalet polisanmälda våldtäkter mer än fyrdubblats i Sverige: år 1987 anmäldes drygt 1 100 våldtäktsbrott medan polisen år 2007 registrerade drygt 4 750 anmälningar om våldtäkt. Över 3 500 av anmälningarna år 2007 avsåg våldtäkt, grov våldtäkt eller försök till våldtäkt mot person över 15 år. Omkring 90 procent av anmälningarna avsåg fullbordad våldtäkt.⁵²

Sedan mitten av 1990-talet har antalet anmälningar om våldtäkt fördubblats.⁵³ Allt pekar alltså på att antalet polisanmälda våldtäkter fortsätter att öka kraftigt och kontinuerligt. Det går inte att säga i vilken grad ökningen beror på ökad anmälningsbenägenhet, successiva lagändringar och/eller en faktiskt ökning vad gäller antalet våldtäktsbrott. Ökad anmälningsbenägenhet samt det faktum att avsevärt fler sexualbrott numera bedöms som våldtäkt, är i sig positivt. Enligt Brottsförebyggande rådet kan det också vara fråga om en faktisk ökning, åtminstone vad gäller vissa typer av våldtäkt.⁵⁴

Den svenska brottsstatistiken skiljer sig från grannländernas såtillvida att den omfattar antalet våldtäktsbrott medan statistiken i Norge och Danmark i huvudsak anger antalet offer för våldtäkt (ärenden). Det innebär att om en kvinna utsätts för upprepade våldtäkter av samma gärningsman under en natt så registreras varje enskild våldtäkt i den svenska statistiken förutsatt att det går att precisera varje tillfälle. Detsamma gäller våldtäkter med flera gärningsmän där varje enskild våldtäkt mot offret registreras i Sverige.

Den svenska våldtäktsbestämmelsen är vidare och omfattar fler gärningar än exempelvis den finska och danska. Samma gärning kan i Sverige och Finland rubriceras olika, vilket också påverkar brottsstatistiken gällande våldtäkt. Av dessa och flera andra skäl är de nordiska ländernas brottsstatistik över polisanmälda våldtäkter inte jämförbar.

2.4.3 OLIKA TYPER AV VÅLDTÄKT

En våldtäkt är alltid en våldtäkt, oavsett vilken relation brottsoffret och gärningsmannen har till varandra. Det går inte att jämföra en våldtäkt med en annan. Ändå kan det vara ändamålsenligt att titta närmare på olika typer av våldtäkt, inte minst för att utforma förebyggande strategier och åtgärder, öka lagföringen samt för att förbättra stödet till brottsoffren.

Brå har i två specialstudier (2005 och 2008) kartlagt den polisanmälda våldtäktsbrottsligheten mot personer över 15 år. Studierna visar att brottsoffren nästan uteslutande är flickor eller kvinnor och ofta är de väldigt unga: i drygt 60 procent av våldtäkterna (mot person över 15

Studier visar att brottsoffren nästan uteslutande är flickor eller kvinnor och ofta är de väldigt unga: i drygt 60 procent av våldtäkterna (mot person över 15 år) är brottsoffren mellan 15–30 år. Närmare 30 procent är mellan 15–18 år.

Källa: Brå

⁵¹ Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

⁵² Uppgifter från Åsa Lennerö, BRÅ, via mail 2008-01-18.

⁵³ *Våldtäkt mot personer 15 år eller äldre. Utvecklingen under åren 1995–2006*. Brå Rapport 2008:13

⁵⁴ *Ibid*

år) är brottsoffren mellan 15–30 år.⁵⁵ Gärningsmännen är så gott som alltid pojkar och män.

VÅLDTÄKT MOT KVINNOR I NÄRA RELATIONER

Våldtäkt, liksom andra former av könsbaserat våld i nära relationer är ett missbruk av en människas tillit. Enligt kvinnojourernas erfarenhet är det mycket vanligt att våldtäkt och sexuellt våld förekommer i samband med att kvinnor utsätts för fysisk misshandel av sin partner. För många kvinnor är de sexuella övergreppen det som är svårast att tala om. Känslan av förnedring och skam över att också ha utsatts sexuellt kan göra att kvinnan inte vill eller orkar berätta om alla övergrepp hon upplevt.⁵⁶ Studier har visat att erfarenheten av sexuellt våld kan tolkas olika av den utsatta kvinnan beroende på vilken relation hon har till förövaren, där sexuellt våld som sker inom nära relationer ofta omtolkas eller förminskas.⁵⁷

Ändå visade den första av Brå:s specialstudier att så kallade ”inomrelationella” våldtäkter, där gärningsmannen har eller haft en nära relation med brottsoffret, utgjorde den enskilt största andelen – närmare en tredjedel – av de polisanmälda våldtäkterna vid de aktuella undersökningsåren.⁵⁸ I den uppföljande studien, som också inkluderade försöksbrott, hade andelen ”inomrelationella” våldtäkter minskat markant och utgjorde år 2006 en femtedel av de polisanmälda våldtäkterna. Samtidigt som andelen ”inomrelationella” anmälda våldtäkter minskat i den sammantagna våldtäktsbrottsligheten har dock det absoluta antalet våldtäkter i nära relation ökat med 24 % mellan år 1995-2006. En skillnad mot tidigare är att bruket av våld och grovt våld minskat vid den här typen av våldtäkt.⁵⁹ Det skulle möjligen kunna tyda på att anmälningsbenägenheten ökat något vid våldtäkt i nära relation. Ändå förekommer våld oftare och är dessutom grövre vid ”inomrelationella” våldtäkter jämfört med när gärningsmannen är nära eller ytligt bekant med offret.

Den första av Brå:s kartläggningar visade att i drygt 60 procent av dessa fall anmäldes även andra brott i samband med våldtäktsanmälan, oftast misshandel och/eller olaga hot eller kvinnofridsbrott. Våldtäkter ingår således ofta som en del av ett större mönster av våldsut-satthet. I 2008 års studie har man inte undersökt om andra brott utöver våldtäkt anmäls. Man konstaterar dock att i var tionde polisanmäld våldtäkt finns uppgifter om upprepade våldtäkter och som regel handlar det om våldtäkt i nära relation.

Jämfört med andra typer av våldtäkt sker anmälan betydligt mer sällan i direkt anslutning till att brottet begåtts. Andelen kvinnor som genast besöker sjukhus och får rättsintyg utfärdade är också lägre än vid andra typer av våldtäkt under den första undersöknings-

55 *Våldtäkt. En kartläggning av polisanmälda våldtäkter*. Brå Rapport 2005:7 samt *Våldtäkt mot personer 15 år eller äldre. Utvecklingen under åren 1995–2006*. Brå Rapport 2008:13.

Studierna baseras på anmälningar och speglar således offrens berättelser. 2005 års kartläggning baserades på ca 90 procent av alla polisanmälda fullbordade våldtäkter mot personer över 15 år under åren 1995 och 2000. I den uppföljande studien från 2008 hade ärendemängden ökat så markant under de aktuella undersökningsåren (2004 och 2006) att studien istället baseras på ett slumpmässigt urval av anmälningar. Dessutom inkluderades även försök till våldtäkt.

56 Angela Beausang: ”Att leva i misshandelsförhållande – kvinnojourens erfarenheter” i *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, Heimer och Posse (red), 2003.

57 Eva Lundgren, Gun Heimer, Jenny Westerstrand, Anne-Marie Kalliokoski: *Slagen Dam*, 2001.

58 *Våldtäkt. En kartläggning av polisanmälda våldtäkter*, Brå Rapport 2005:7.

59 Det interna bortfallet rörande uppgifter om förekomsten av våld och hot i anmälan och protokoll från första förhöret med målsägande var dock stort.

perioden. Aktuella uppgifter saknas i den senare kartläggningen men man ser en generell ökning vad gäller andelen offer som uppsöker sjukvård.

Enligt 2005 års studie var det vanligare att våldtäkter mot kvinnor i nära relation ledde till åtal än våldtäkter där gärningsmanen är ytligt bekant med kvinnan, eller helt obekant, även om Brå betecknade andelen åtalsbeslut som "låg" också vad gäller våldtäkt i nära relation. Den uppföljande kartläggningen inkluderar inga sådana uppgifter.

Brå menar att det finns skäl att tro att andelen våldtäkter i nära relationer är underrepresenterad i kriminalstatistiken men att anmälningsbenägenheten kan ha ökat något under de senaste åren.

NÄRA BEKANTA

I ytterligare 7–9 procent av den polisanmälda våldtäktsbrottsligheten under undersökningsåren 1995/2000 framgick att gärningsmannen var en familjemedlem, släkting, arbets- eller studiekamrat eller annan nära bekant till offret. Motsvarande andel under 2004/2006 var 5–8 procent.

Det innebär att mer än 40 procent av anmälningarna om fullbordad våldtäkt omfattade gärningsmän som kvinnan kände mycket väl under åren 1995/2000. Andelen hade under år 2004/2006 minskat markant och utgjorde sammantaget 25 procent.

YTLIGT BEKANTA/ BEKANTA – OKLART HUR NÄRA / OKLAR RELATION

Våldtäkt av ytligt bekant definieras som våldtäkt av gärningsman som kvinnan sett några gånger och känner till "namn och utseende". Den här typen av våldtäkt utgör cirka 40 procent av alla anmälningar men då inkluderas även de fall där relationen mellan offer och gärningsman är oklar. Ökningen av den här typen av våldtäkt är marginell.

OBEKANT GÄRNINGSMAN

Det har skett en påtaglig ökning av våldtäkter där offret och förövaren är obekanta med varandra. Andelen våldtäkter med obekant gärningsman har ökat från 26 till 33 procent mellan 1995 och 2006. Här inkluderas fall där offret och gärningsmannen känt varandra under några timmar före våldtäkten, exempelvis i samband med krogbesök. Enligt Brå är en trolig orsak till ökningen den förändrade "tillfällesstrukturen", dvs människors ökade möjligheter att "knyta mycket ytliga band" genom ett mer omfattande nöjesliv och via Internet.⁶⁰

I våldtäkterna med obekant gärningsman ingår även de så kallade överfallsvåldtäkterna. Andelen överfallsvåldtäkter minskade under perioden 1995–2006 från 19 till 12 procent. De flesta överfallsvåldtäkter sker utomhus. Anmälningsbenägenheten anses vara stor vad gäller den här typen av våldtäkt.

Sammantaget innebär det att våldtäkter av obekant – andra än överfall – har ökat mest i anmälningsstatistiken under 2000-talet.

FLERA GÄRNINGSMÄN

Antalet våldtäkter med fler än en gärningsman har sedan 1995 fyrdubblats och andelen våldtäkter med flera gärningsmän uppgick år 2006 till 18 procent av samtliga anmälningar. De medialt uppmärksammade "gruppvåldtäkterna" ingår här men ett vanligare scenario är enligt Brå att offret utsätts för upprepade våldtäkter/ våldtäktsförsök av olika gärningsmän – var och en för sig – under loppet av en natt, exempelvis under en fest. Offren är ofta unga och i närmare vart femte fall har mycket grovt våld använts medan lindrigare våld förekommit i närmare 70 procent av fallen. En minskande del av våldtäkterna med flera gärningsmän (18 procent år 2006) är överfallsvåldtäkter.

GENERELLA FÖRÄNDRINGAR

Generella förändringar som lyfts fram av Brå är att andelen våldtäkter som anmäls av någon annan person än offret själv, har ökat. Här finns bland annat anhöriga, vänner, skolpersonal, socialtjänsten, sjukvårdspersonal och polisen. Detta indikerar enligt Brå att toleransen i samhället minskat vad gäller våldtäkt. Att fler våldtäkter anmäls som inte omfattar grovt våld pekar också i samma riktning. 2005 års lagändringar har resulterat i att antalet anmälda brott som rubriceras som våldtäkt har ökat. Vissa handlingar rubricerades tidigare som sexuellt utnyttjande, dvs de anmäldes redan innan lagändringen men inte som våldtäkt. Däremot har en ökning av fall med kraftigt berusade/drogpåverkade offer i stort sett uteblivit efter lagändringen och det förväntade resultatet vad gäller ett ökat antal anmälningar där offret befunnit sig i "hjälpplöst tillstånd" har inte nåtts. Enligt Brå är mörkertalet särskilt stort när det gäller våldtäkt mot ett offer som varit kraftigt berusat.

2.4.4 AMNESTYS SLUTSATSER

- Svenska Amnesty anser att det finns ett behov av genomgripande analyser av de underliggande orsakerna till våldtäkt och andra sexualbrott samt hur våldtäktsbrottsligheten utvecklas. Amnesty välkomnar därför att man sedan 2006 årligen genomför den *Nationella Trygghetsundersökningen* där även frågor om utsatthet för sexuellt våld tas upp. Amnesty uppmuntrar en fördjupad utveckling av denna undersökning, som även bör behandla frågor om förståelse för, medvetenhet om och graden av tolerans mot våldtäkt och andra sexualbrott. Vidare bör frågor om de svarande känner någon som utsatts för övergrepp samt deras villighet att ingripa vid eller rapportera sådant våld inkluderas, i enlighet med rekommendationer från FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor.⁶¹ Till sammans med mer specialiserade studier kan en sådan utökad trygghetsundersökning bidra till ökad kunskap om sårbarhet och utsatthet för och tolerans inför sexuellt våld och våldtäkt i samhället. Samtidigt ökar möjligheten att i förlängningen följa hur våldtäktsbrottsligheten förändras över tid.

2.5 VÄGEN GENOM RÄTTSPROCESSEN

Våldtäkt faller under allmänt åtal, vilket innebär att åtalet drivs av åklagaren för "det allmännas", dvs samhällets räkning. Andra personer, utöver brottsoffret själv kan anmäla en

⁶¹ Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk: Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural, including the right to development. *Indicators on violence against women and state response.* A/HCR/7/6. January 2008.

våldtäkt. Polisen är skyldig att utreda alla brott som faller under allmänt åtal, oavsett om målsäganden senare motsätter sig utredningen. Åklagaren har absolut åtalsplikt, det vill säga en skyldighet att väcka åtal om hon/han bedömer att bevisen är tillräckliga. Målsäganden kan alltså inte ta tillbaka sin egen anmälan. I praktiken kan det dock vara svårt att komma vidare i en utredning om målsägande inte längre vill medverka men ibland kan man redan ha säkrat tillräckligt med bevisning för att ändå väcka åtal.

Det är helt centralt att målsägande får tillräckligt stöd för att orka med de påfrestningar som en rättsprocess ofta medför. Polis och åklagare är skyldiga att informera målsägande om vilken typ av hjälp och stöd som finns att tillgå samt löpande hålla målsägande informerad om ärendets gång och utveckling inom den pågående utredningen.

När det har kommit till polisens kännedom att en våldtäkt kan ha ägt rum, upprättas en anmälan. Därefter prövas om en förundersökning ska inledas. Kraven för att inleda förundersökning är låga och det räcker med att det finns anledning att anta att ett brott som faller inom allmänt åtal begåtts. Beslut om att inleda en förundersökning kan fattas av polis eller åklagare.

Enligt Rättegångsbalken ska förundersökningen vid brott som inte är av enkel beskaffenhet ledas av åklagare. Åklagarinträdet ska ske så snart någon person skäligen kan misstänkas för brottet. Fram till dess leds ofta utredningen av polisen. Enligt de allmänna råd om ledning av förundersökningen som utfärdats av Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen ska åklagarinträdet vad gäller våldtäktsärenden ske skyndsamt.⁶²

I en del fall, exempelvis när polisen inte lyckas identifiera eller hitta gärningsmannen, kan polisen fatta beslut om att lägga ned utredningen då ”spaningsresultat saknas”. Det förekommer också att polisen lägger ned utredning om det framkommer att preskriptionstiden för brottet löpt ut eller om det inte längre finns skäl att anta att ett brott som faller inom allmänt åtal har begåtts.

De flesta förundersökningar gällande våldtäkt leds dock av åklagare och det är åklagaren som fattar beslut om att väcka åtal. Oavsett om åklagaren lägger ned utredningen i ett tidigt skede eller beslutar att inte väcka åtal efter att förundersökningen avslutats, kan utredningen återupptas om det kommer fram nya uppgifter.

Till skillnad mot många andra länder finns i Sverige offentlig kriminalstatistik och data gällande antalet anmälda våldtäkter, åtalsbeslut osv. En påtaglig brist är dock att de olika rättsvårdande myndigheternas statistik inte är jämförbar, då de omfattar och mäter olika saker. Brå:s statistik över polisanmälda våldtäkter anger antalet brott medan lagföringsstatistiken anger antalet personer som åtalas och döms. Ett brott som inledningsvis registrerats som våldtäkt kan dessutom komma att omrubriceras under utredningens gång. Det är således mycket svårt att följa och få en klar bild över andelen polisanmälda våldtäkter som i slutänden leder till åtal och fällande dom för våldtäkt eller annat sexualbrott i någon instans.

Klart är dock att de flesta våldtäkter inte polisanmäls överhuvud taget och att den överväl-

digande majoriteten av de polisanmälda våldtäkterna inte leder vidare till åtal. Enligt den dåvarande Riksåklagaren är det sannolikt ett stort antal verkliga våldtäkter som döljer sig bakom de utredningar som läggs ned.⁶³

2.5.1 BESLUT OM ATT VÄCKA ÅTAL

Antalet personer som åtalats för våldtäkt har legat mellan 100-200 personer årligen sedan år 1965 och fram till år 2004.⁶⁴ Det innebär att samtidigt som antalet polisanmälda våldtäkter mångdubblades under perioden så minskade andelen som lett till åtal.⁶⁵

Efter att våldtäktsbestämmelsen utvidgades genom 2005 års sexualbrottslag har våldtäktsanmälningarna ökat dramatiskt. Exempelvis ökade antalet anmälda våldtäktsbrott med 54% i Stockholms län mellan år 2004 och 2006. Andelen åtal tycks däremot inte ha ökat nämnvärt eller överhuvudtaget. Uppgifterna om åtalsfrekvens och lagföring skiljer sig mellan olika myndigheter – och mellan myndigheter och oberoende forskare.⁶⁶

År 2006 polisanmäldes 3 074 våldtäkter mot person över 15 år. Under samma år handlades 2 260 brottsmisstankar om våldtäkt mot person över 15 år av åklagare.⁶⁷ Amnesty har inte fått några heltäckande uppgifter gällande den stora diskrepansen mellan antalet polisanmälda våldtäkter och antalet brottsmisstankar om våldtäkt som hanterats av åklagare. Som tidigare nämnts är huvudprincipen att förundersökningar vid våldtäkt ska ledas av åklagare och i våldtäktsärenden där offret är under 18 år ska förundersökningen *alltid* ledas av åklagare. Åklagarmyndigheten menar att en del av förklaringen ligger i att polisen, generellt sett, ofta väljer en allvarigare brottsrubricering vid tveksamma fall när man upprättar en anmälan men att åklagaren under utredningen gör bedömningen att brottet måste omrubriceras.⁶⁸ En annan förklaring är enligt åklagarmyndigheten att de ärenden där gärningsmannen är okänd och polisen inte kunnat hitta någon misstänkt, skrivs av hos polisen utan att nå åklagaren.⁶⁹

Närmare 78 procent av de 2 260 brottsmisstankar om våldtäkt mot person över 15 år som handlades av åklagare under år 2006, lades ner. Den vanligaste beslutsgrunden var ”brott

63 "Räkna inte med ökning av dömda våldtäktsmän", DN Debatt 2007-10-19, Riksåklagare Fredrik Wersäll och överåklagare Lisbeth Johansson.

64 Uppgifter från Viktologiska forskarnätverket i Stockholm

65 Under åren 1977–1997 väcktes åtal i genomsnitt 22 procent av de polisanmälda våldtäkterna, jämfört med i genomsnitt 13 procent under åren 1998–2001. På motsvarande sätt minskade andelen fällande domar för våldtäkt under samma tidsperiod från i genomsnitt 10 procent till 7 procent. Linda Regan & Liz Kelly: *Rape – Still a forgotten issue*, september 2003.

66 Lagföring definieras som beslut om åtal, strafföreläggande och åtalsunderlåtelse. Eftersom bötesstraff (strafföreläggande) inte finns med i straffskalan för våldtäkt, ingår i praktiken endast åtal och åtalsunderlåtelse. Det senare är extremt ovanligt i våldtäktsärenden och under år 2006 fanns bara ett sådant fall. Åtalsunderlåtelse tillämpas exempelvis om gärningsmannen inte är straffmyndig.

67 Uppgifter från Sara Billström, Åklagarmyndigheten, e-post 2007-09-05, samt Robert Rajak, Åklagarmyndigheten, e-post 2008-05-15. En brottsmisstanke omfattar ett brott och en person. Åklagarmyndighetens statistik anger dels hur många brottsmisstankar som handlagts av åklagare gällande försök till våldtäkt samt fullbordad våldtäkt (inklusive grov våldtäkt), dels hur många brottsmisstankar som lett till åtal.

68 Uppgift från Sara Billström, Åklagarmyndigheten, epost daterat 2007-09-28. I Sverige rubriceras brottet vid det första tillfället när anmälan tas emot av polisen och kan sedan komma att omrubriceras eller klassificeras som icke brott. Uppgifterna i anmälningsstatistiken justeras dock inte när så sker.

69 Uppgift från Elisabeth Sandström, analysenheten Åklagarmyndigheten, e-post 2007-10-22

ej styrkt”.⁷⁰ Endast i 509 brottsmisstankar (fördelade på 310 ärenden) fattade åklagare beslut om att väcka åtal.⁷¹ Andelen brottsmisstankar om våldtäkt mot person över 15 år som ledde till åtal uppgick år 2006 till 22 procent. År 2007 hade antalet brottsmisstankar som handlades av åklagare ökat till 2 615 och andelen som ledde till åtal hade sjunkit något, till 20 procent.⁷²

Ser man istället på Brå:s statistik för år 2006 finner man att i 15 procent av samtliga 3 074 polisanmälda våldtäktsbrott mot person över 15 år, fattades beslut om att väcka åtal.⁷³ Enligt 2007 års statistik från Brå uppgick de polisanmälda våldtäktsbrotten till 3 535 varav knappt 13 procent (449 brott) ledde till beslut om att väcka åtal.⁷⁴

Ytterligare ett sätt att mäta lagföring är att titta på hur många brottsoffer som får sin sak prövad av domstol. Inom ramen för det pågående forskningsprojektet *Den rättsliga hanteringen av övergrepp mot kvinnor och barn*, har en forskargrupp gjort omfattande inventeringar av alla förundersökningar gällande våldtäkt mot person över 15 år samt alla domar i sådana ärenden. Enligt forskargruppen låg riksgenomsnittet för åtalsfrekvens på 11-12 procent år 2006.⁷⁵ Forskargruppens rapporter visar också att åtalsfrekvensen avsevärt skiljer sig åt mellan olika polisdistrikt/åklagarkammare.

TABELL 1: BORTGALLRINGSPROCESSEN (ATTRITION)

	Anmälda våldtäktsbrott	Antal beslut om åtal	Andel åtal av alla polisanmälda våldtäktsbrott	Antal dömda personer (i tingsrätt)
År 2006 Våldtäkt mot person 15 år eller äldre	3,074	456	15%	227
År 2007 Våldtäkt mot person 15 år eller äldre	3,535	449	< 13%	216

Källa: Statistik från Brå.

KOMMENTAR TILL TABELLEN:

De åtal som väcks och domar som avkunnas under ett år omfattar inte enbart - ej heller alla - våldtäktsbrott som anmäls under samma år. Exempelvis kan en anmälan som inkommer sent på året finnas med i nästa års lagföringsstatistik. Eftersom en person kan åtalas och dömas flera gånger för olika brott, och flera våldtäkter också kan omfattas av en och samma dom går det inte att sätta direkt relation mellan antalet anmälda våldtäktsbrott och antalet dömda personer. En del anmälda våldtäktsbrott omrubriceras också och kan leda till dom för exempelvis sexuellt tvång och syns då inte i lagföringsstatistiken för våldtäkt. I de fall där en person samtidigt döms för ett ännu grövre brott än våldtäkt redovisas lagföringen endast efter huvudbrottsprincipen, dvs det grövsta brottet i målet. Med dessa reservationer kan tabellen ändå åskådliggöra problemet med det man kallar för bortgallringsprocessen (attrition).

⁷⁰ Gemensam inspektion: *Uppföljande granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/07.

⁷¹ Robert Rajnak, analysenheten Åklagarmyndigheten, e-post 2008-05-15.

⁷² Ibid.

⁷³ Kriminalstatistik 2006, Brå.

⁷⁴ Uppgift från Jessica Svedlund, Brå, e-post 2008-06-16.

⁷⁵ Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

2.5.2 ÖVERPRÖVNING AV ÅKLAGARENS BESLUT

Man har rätt att få en överprövning av åklagarens beslut om att inte inleda förundersökning, lägga ner förundersökningen eller att inte väcka åtal. Överprövning i sexualbrottsärenden görs av åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg, där överåklagaren granskar ärendet och fattar beslut om huruvida en nedlagd förundersökning ska återupptas eller ej. Ärendet skickas då tillbaka till samma åklagarkammare men handläggs av en annan åklagare. Även överåklagarens beslut kan överprövas och ärendet handläggs då på riksåklagarens kansli men normalt sett leder det inte till att ärendet prövas på nytt.⁷⁶

Omkring 14 procent av alla överprövade ärenden gällande våldsbrott har lett till att förundersökningen återupptas. Ändringsfrekvensen beträffande våldtäkts och andra sexualbrott är något högre.⁷⁷ Under år 2006 inkom 75 överprövningsärenden rörande våldtäkt (mot barn och vuxna) och i åtta av dessa återupptogs förundersökningen. Under 2007 inkom 69 överprövningar rörande våldtäkt varav elva ledde till att utredningen återupptogs.⁷⁸

2.5.3 FÄLLANDE DOM

Det står alltså klart att endast ett litet antal av de polisanmälda våldtäkterna leder till åtal och därmed domstolsprövning. Väl i domstol är det ett stort antal åtal för våldtäkt som ogillas. År 2006 dömdes 227 personer i tingsrätt för våldtäkt mot person över 15 år. År 2007 var motsvarande antal 216 dömda personer. En person kan dock lagföras flera gånger under året och finns då med lika många gånger i lagföringsstatistiken. Samtidigt kan flera brott ingå i samma lagföring, t.ex. upprepade våldtäkter i nära relation.⁷⁹

Enligt den förre Riksåklagaren ogillas åtal för sexualbrott i större utsträckning än vid andra brott.⁸⁰ Enligt en specialstudie utförd av Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg framkom att över 27 procent av åtalspunkterna för våldtäkt ogillades av domstol under den aktuella undersökningsperioden, vilket innebär att den tilltalade frikänns. Närmare 73 procent av åtalspunkterna bifölls helt eller delvis. Vad gäller grov våldtäkt ogillades mer än en tredjedel av åtalspunkterna.⁸¹

Ett stort antal domar överklagas dock till högre instans. Enligt Åklagarmyndighetens specialstudie gjorde de högre instanserna samma bedömning i en stor majoritet, 83 procent, av de överklagade åtalspunkterna. I var sjätte åtalspunkt (17 procent) gjorde den högre instansen en helt eller delvis ändrad bedömning i skuldfrågan eller i rubriceringen av brottet, jämfört

År 2006 dömdes 227 personer i tingsrätt för våldtäkt mot person över 15 år. År 2007 var motsvarande antal 216 dömda personer.

⁷⁶ Överprövningen är inte lagreglerad utan följer en hierarkisk tjänstestruktur inom Åklagarmyndigheten. Uppgift från Lisbeth Johansson, överåklagare, vid möte 2008-06-16.

⁷⁷ Uppgift från Lisbeth Johansson, överåklagare, vid möte 2008-06-16.

⁷⁸ Uppgifter från Lisbeth Johansson, överåklagare vid Utvecklingscentrum Göteborg, e-post 2008-03-03.

⁷⁹ Uppgifter från Åsa Lennerö, Brå, e-post 2008-06-10

⁸⁰ "Räkna inte med ökning av dömda våldtäktsmän", DN Debatt 2007-10-19, Riksåklagare Fredrik Wersäll och överåklagare Lisbeth Johansson. Enligt forskare ligger den generella fällandefrekvensen för alla åtalade brott på cirka 93–94%. Se Christian Diesen et. al: *Likhet inför lagen*, 2005.

⁸¹ Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottsmål – en kartläggning, RättsPM 2007:13. Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum Göteborg. Studien omfattar 289 lagakraftvunna domar som meddelats år från 1 april 2005- 30 september 2006. Domarna omfattar 372 åtalspunkter. Tilläggsas bör att andelen frikännande för våldtäkt mot barn var mindre (16,5 procent), samtidigt som domstolen omrubricerade åtalet till sexuellt utnyttjande i närmare en fjärdedel av åtalspunkterna gällande våldtäkt mot barn.

med lägre instans/er. Studien visar inte i vilken riktning de ändrade bedömningarna gått: mot friande eller fällande dom, då ändring i påföljdsfrågan inte ingick i granskningen.⁸²

Dessvärre kan ingen myndighet svara på hur stor andel av de polisanmälda våldtäkterna som i slutändan resulterar i fällande dom för våldtäkt eller annat sexualbrott i tingsrätt, hovrätt eller, i sällsynta fall, i Högsta domstolen eller hur många personer som varje år döms för våldtäkt i någon instans. Amnesty anser att detta är en allvarlig brist som gör att det inte går att följa vad som händer med en anmälan om våldtäkt genom rättskedjans alla led.

Arbete pågår med att göra de olika myndigheternas statistik enhetlig och jämförbar men det kommer att dröja år innan det är helt genomfört.⁸³

2.5.4 DEN RÄTTLIGA HANTERINGEN AV VÅLDTÄKT

Enligt den så kallade oskuldspresumtionen ska den misstänkte betraktas som oskyldig till motsatsen är bevisad. Polis och åklagare ska bedriva en objektiv utredning. Åklagaren får inte väcka åtal om det inte föreligger tillräcklig bevisning för en fällande dom. Beviskraven i våldtäktsmål är desamma som för andra typer av brott och för fällande dom krävs att det är ställt utom rimligt tvivel att gärningsmannen har begått brottet i enlighet med åklagarens gärningsbeskrivning. Åklagaren har alltså bevisbördan och den tilltalade behöver inte bevisa sin oskuld utan har rätt att undanhålla information eller till och med ljuga. För att en person ska kunna hållas ansvarig för brott måste det vara bevisat att personen haft ett uppsåt, det vill säga en avsikt att begå brott eller en insikt om att handlingen faktiskt utgör en brottslig gärning.

Det är vanligt att den misstänkte/ tilltalade erkänner att samlag eller annan sexuell handling ägt rum men hävdar att kvinnan samtyckt till detta. Våldtäkt är således ett brott med särskilda bevisvårigheter. Att rättsväsendet förmår att effektivt utreda brotten och ställa gärningsmännen inför rätta ligger i såväl brottsoffrets som samhällets intresse. Rättstryggheten, det vill säga statsmaktens skyldighet att skydda medborgarna mot brott och åtala och bestraffa dem som begått brott måste upprätthållas så att medborgarna känner förtroende för att samhället både vill och förmår att hantera anmälningar om våldtäkt och andra sexuella övergrepp på ett effektivt sätt. Samtidigt får inte rättsstaten göra avkall på rättssäkerheten, det vill säga skyldigheten att säkerställa att ingen person döms utan en fullständig och rättvis prövning, att lika fall behandlas lika och i enlighet med gällande lag.

Från rättsväsendets sida säger man ibland att "rättskipning inte är detsamma som rättvisa utan snarare ett utslag av vad som går att bevisa i varje enskilt fall".⁸⁴ Samtidigt gör de olika rättsinstanser ibland olika bedömning i samma ärende och utifrån i stort sett samma bevismaterial. Det ligger i sakens natur att en rad bedömningar och tolkningar av omständigheter, utsagor, stödbevisning – och inte minst målsägandens och den misstänktes trovärdighet och tillförlitlighet - görs under rättsprocessen olika skeden.

⁸² Under 2008 ska en uppföljande studie av den tidigare kartläggning om Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottsmål göras med fokus på de åtal som ogillades i domstol, vilken stödbevisning som fanns och varför åtalet ogillades, enligt Åklagarstyrelsens verksamhetsplan för år 2008.

⁸³ Uppgift från Birgitta Fernqvist, vice överåklagare, Åklagarstyrelsens utvecklingscentrum i Göteborg, möte 2007-09-13.

⁸⁴ *Stureplansregeln – ett resultat av våldtäktsmålet*. Dagens Juridik: Krönika av Johanna Björkman, åklagare och expert på DNA-bevisning.

De följande kapitlen behandlar den rättsliga hanteringen av våldtäkt med fokus på förundersökningen. Förutsättningen för att ett ärende alls ska prövas i domstol är att det genomförs en tillräckligt väl utförd förundersökning. Det ligger i såväl brottsoffrets, som den misstänktes och ytterst samhällets intresse att så allvarliga brott som våldtäkt och sexuella övergrepp utreds så noggrant, effektivt och allsidigt som möjligt.

Förvånansvärt lite uppmärksamhet har ägnats åt att systematiskt analysera och identifiera brister – och därmed skaffa underlag för konkreta förbättringar – vad gäller den rättsliga hanteringen av våldtäkt i Sverige. Från myndigheternas sida är det först år 2005 som en mer omfattande och fördjupad kontroll gjorts vad gäller kvaliteten i den här typen av brottsutredningar. Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten genomförde då en myndighetsgemensam inspektion av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år och som följdes upp med en ytterligare inspektion år 2007. Inspektionerna syftade till att ”analysera om kvalitet och handläggningsrutiner i utredningarna uppfyller de krav som kan ställas och upptäcka eventuella systematiska brister m.m.”⁸⁵ Ett begränsat antal ärenden om fullbordad våldtäkt, inklusive grov våldtäkt granskades vid fyra polismyndigheter och åklagarkammare vid varje inspektionstillfälle. Granskningen uppges ha föranletts av ”synpunkter som framförts i debattinlägg”.

Det finns begränsad aktuell forskning på området i nuläget. År 2003 publicerades en monografi, *Bevisprövning vid sexualbrottsmål* av Helena Sutorius (avhandlingsarbete som färdigställt av Anna Kaldal). Delar av denna behandlar förundersökning vid misstanke om sexualbrott mot vuxna. En genomgång av förundersökningspraxis baserad på ett antal polisanmälda ärenden från senare delen av 1990-talet återfinns också.

År 2005 publicerades boken *Likhet inför lagen*, som berör frågan om personer behandlas lika som förövare av och offer för brott. Boken är skriven av jur. dr Claes Lernestedt universitetslektor i straffrätt, fil. dr Tove Pettersson, universitetslektor i kriminologi, fil. dr Torun Lindholm, universitetslektor i psykologi samt professor i processrätt, Christian Diesen. Delar av boken behandlar sexualbrott.

Brottsoffermyndigheten har finansierat forskningsprojektet *Den rättsliga hanteringen av övergrepp mot kvinnor och barn* som syftar till att utreda hur rättssystemet hanterar så kallat ”familjevåld” och sexuella övergrepp. Projektet som löper mellan 2005-2008 bedrivs vid Stockholms universitet under ledning av professor Christian Diesen (juridiska fakulteten) och docent Frank Lindblad (Stressforskningsinstitutet). I forskargruppen ingår ett 15-tal personer med olika kompetenser inom bland annat juridik, kriminologi, statsvetenskap, sociologi, barnpsykiatri, barnpsykologi och folkhälsovetenskap. Projektet syftar till att befrämja forskningen på området. Man ska även utföra en studie för att kartlägga och analysera bevisproblem i familjevåldsärenden, samt undersöka hur kvaliteten i brottsutredningar avseende övergrepp mot kvinnor och barn påverkas av formerna för utredningen samt utredarnas kompetens. Inom ramen för detta projekt presenterades år 2008 en rapport och preliminär analys av hur utredningar av så kallat familjevåld och

⁸⁵ Gemensam inspektion: *Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/05 samt Gemensam inspektion: *Uppföljande granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/07.

sexuella övergrepp skiljer sig åt mellan Stockholms polismästardistrikt. Samtliga domar i våldtäktsmål mot vuxna (och sexuella övergrepp mot barn) har samlats in och alla förundersökningar om dessa brott samt misshandel mot kvinnor och barn inom familj i Stockholms polismästardistrikt under år 2004 och 2006 har gått igenom (sammantalet cirka 10 000 ärenden). Rapporten är skriven av Eva L Diesen, forskaramanusens vid Stockholms universitet.

Det är i huvudsak dessa (begränsade) källor som ligger till grund för de följande kapitlen av denna rapport, jämte information från yrkesverksamma inom rättsväsendet som erhållits genom intervjuer.

2.5.5 BROTTsutredningen och utredningskvalitet

Polis och åklagare spelar en utomordentligt viktig roll vad gäller att aktivt utreda anmälda våldtäkter så allsidigt och omfattande som möjligt under förundersökningen samt att samla och säkra bevisning. Brottsoffrets möjlighet att få rättvisa och upprättelse är i stor utsträckning avhängig av förundersökningens kvalitet, då utredningsmaterialet dels ska utgöra underlag för åklagarens beslut att väcka åtal eller ej, dels ligga till grund för åklagarens gärningsbeskrivning och bevisning vid rättegång.

Olika typer av våldtäkt medför olika utrednings- och bevisvårigheter. Om våldtäkten begåtts av en okänd gärningsman kommer polisens insatser att involvera spaningsarbete i syfte att identifiera gärningsmannen. Om kvinnan istället våldtagits av en tidigare eller nuvarande partner ligger utredningens fokus istället på själva gärningen där bedömningar av målsägandes trovärdighet, huruvida det förekommit tvång eller inte samt den misstänktes uppsåt är centrala frågor.

Våldtäktsbrottets speciella karaktär innebär att bedömningen av trovärdigheten och tillförlitligheten i målsägandens och den misstänktes berättelse är av yttersta vikt för utgången i ärendet. I många fall utgör parternas motstridiga uppgifter den huvudsakliga bevisningen. Forskning har visat att hur de båda parternas utsagor värderas och analyseras i hög grad beror på utredarnas motivation, kunskap och attityder.⁸⁶

Inom ramen för det pågående forskningsprojektet *Den rättsliga hanteringen av övergrepp mot kvinnor och barn* (hädanefter omnämnt som forskningsprojektet) presenterades år 2008 en preliminär analys av hur utredningar av så kallat familjevåld och sexuella övergrepp skiljer sig åt mellan Stockholms polismästardistrikt.⁸⁷ Forskarnas slutsatser var bland annat att utredningskvaliteten generellt sett inte är tillräckligt hög när det gäller våldtäkts-

⁸⁶ Helena Sutorius & Anna Kaldal: *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2003.

⁸⁷ Inom ramen för det pågående forskningsprojektet *Den rättsliga hanteringen av övergrepp mot kvinnor och barn* har forskargruppen bland annat undersökt om utredningar gällande våldtäkt

- bedrivits tillräckligt skyndsamt,
- om adekvata utredningsåtgärder har utförts,
- vilken kvalitet förhören hållit,
- om beviskraven för eventuella tvångsmedel varit uppfyllda,
- om tillräcklig utredning utförts innan förundersökningen lagts ned,
- om korrekt nedläggningsgrund åberopats,
- om brottsoffrets och den misstänktes rättigheter blivit tillgodosedda, samt
- hur samarbetet mellan åklagare och polis fungerat.

och s.k familjevåldsutredningar i Stockholms län. Man fann också att det finns påtagliga skillnader i utredningskvaliteten både mellan polisdistrikten och mellan olika utredare i samma distrikt, även om man menar att skillnaderna jämnats ut något mellan de båda undersökningsåren. Detsamma uppges gälla för de olika åklagardistrikten och olika åklagare inom samma distrikt. En slutsats som forskarna drar är att antalet upklarade fall är ”för lågt i förhållande till vad som borde vara möjligt att uppnå med hänsyn till resurser och bevismöjligheter”.

Skillnader i utredningskvalitet påverkar åtalsfrekvensen. Även andra studier har visat att åtalsfrekvensen skiljer sig mellan olika åklagarkammare.⁸⁸

Forskarna i projektet menar att utredningsresultaten i hög grad påverkas av åklagarens kompetens och engagemang men också av polisens utredningsarbete. Om polisens material är dåligt och vagt får åklagaren svårt att gå vidare med ärendet. Bevissäkringen skiftar i kvalitet både när det gäller spårsäkring på brottsplatsen och på offret. Omvänt menar forskarna, så påverkas utgången av att åklagare lägger ner utredningar för tidigt och att vissa åklagare ser bevisproblem innan de ens uppkommit. Om åklagaren i ett alltför tidigt skede relaterar bevisläget till möjligheten att bevisa våldtäktsbrott i domstol kan det leda till att utredningen läggs ner utan att vidare åtgärder vidtas som hade kunnat stärka bevisläget.⁸⁹

Liknande resonemang återfinns i tidigare forskning av Helena Sutorius. Efter praxisgenomgång konstaterar hon att nedläggningen av förundersökningen ofta sker på ett alltför tidigt stadium trots att målsägandens berättelse inte haft några egentliga brister.⁹⁰

I de myndighetsgemensamma inspektioner av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt från år 2005 och 2007 betonas att polis och åklagare måste ”vända på alla stenar”, dvs bedriva varje förundersökning så långt som behövs för att få ett så fullödigt beslutsunderlag som möjligt. Man konstaterar år 2005 att det genomförts flera förundersökningar av mycket hög kvalitet, men att det även finns ärenden där det ”kan ifrågasättas om inte andra eller ytterligare utredningsåtgärder hade kunnat föra ärendet vidare.”⁹¹

I den senare uppföljande granskningen anges att en kvalitetshöjning ägt rum mellan de två inspektionstillfällena.

Det bör också framhållas att utredningskvalitet också kan påverkas av det faktum att tillströmningen av våldtäktsärenden generellt sett har ökat avsevärt under de senaste åren utan att polisens eller åklagarmyndighetens personella och andra resurser ökat i samma

⁸⁸ Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008. Relationsvåldsspecialisterna – uppföljning och utvärdering. Rapport Åklagarmyndighetens utvecklings-centrum Göteborg. April 2008.

⁸⁹ Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

⁹⁰ Helena Sutorius & Anna Kaldal: *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2003.

⁹¹ Gemensam inspektion: *Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/05 samt Gemensam inspektion: *Uppföljande granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/07. De myndighetsgemensamma inspektionerna analyserade kvalitet och handläggningsrutiner i ett begränsat antal utredningar vid fyra polismyndigheter och åklagarkammare vid varje inspektionstillfälle.

"När man berättar om en våldtäkt vill man inte förklara sig eller bli ifrågasatt, man vill inte heller ta emot fördomar eller värderingar. [...] Jag vill bli accepterad och respekterad och lyssnad på."

Källa: En kvinna berättar utifrån sina erfarenheter. I Utsatt för våldtäkt? av Josefin Grände.

Om kvinnan tillhör en viss "kategori" (t.ex missbrukare, hemlösa, psykiskt sjuka) eller om hon själv inte driver sitt ärende, riskerar anmälan att uppfattas som grundlös. Detta betyder att särskilt utsatta offer i praktiken saknar rättsordningens skydd.

utsträckning.⁹² I Åklagarmyndighetens verksamhetsplan för år 2008 anges att de åklagarkammare som inte nått upp till landets lagföringsgenomsnitt när det gäller vålds- och sexualbrott mot kvinnor och barn och som inte ökat sin lagföring med tre procent eller mer, särskilt ska redovisa vilka åtgärder som vidtagits för att uppnå genomsnittet och skälen till varför så inte skett.⁹³

Nedan följer en genomgång av några viktiga moment av förundersökningen.

2.5.6 FÖRHÖR MED MÅLSÄGANDE

En del brottsoffer upplever att de blivit respektfullt bemötta av rättsväsendets aktörer, andra sammanfattar sitt möte med rättsväsendet som kränkande, präglad av känslan att inte bli trodd eller som ett "rättsväsendets lotteri".⁹⁴ Att brottsoffret får ett gott och professionellt bemötande har avgörande betydelse för utredningens fortlevnad och utgång eftersom det påverkar hennes förmåga att redogöra för händelsen så detaljerat som möjligt och inte minst hennes vilja att fortsätta att medverka i utredningen.

I den så kallade bortgallringsprocessen görs hela tiden bedömningar av olika slag. Flera studier visar att trovärdighetsbedömningen av målsägandes berättelse ofta styrs av schabloner och stereotyper.⁹⁵ I det tidigare omnämnda rapporten inom ramen för forskningsprojektet *Den rättsliga hanteringen av övergrepp mot kvinnor och barn* drar forskarna slutsatsen att offrets verbala förmåga och sociala status får en avgörande betydelse. Särskilt unga (berusade) kvinnor uppges ha svårt att leva upp till föreställningen om "ideala offer" och våldtäkter inom nära relation eller "uppragningsvåldtäkter" som involverar tonårstjejer leder sällan till att åtal väcks. Forskarna identifierar även andra grupper av kvinnor som tycks ha ett dåligt utgångsläge i en våldtäktsutredning, däribland asiatiska eller östeuropeiska kvinnor som har relationer med svenska män, kvinnor i prostitution, kvinnor med psykosociala problem (såsom missbruk, hemlöshet, psykiskt sjuka) och kvinnor som tidigare anmält våldtäkt.⁹⁶

Liknande slutsatser har även dragits tidigare av en annan forskare utifrån praxisgenomgång. Enligt Helena Sutorius görs mera ingående och förutsättningslösa utredningar i ärenden där kvinnan anses ha "hög offerstatus". Bortgallringen tycks enligt Sutorius ske på ett mycket tidigt stadium av utredningen, i synnerhet då kvinnan inte längre vill medverka, eller där det framkommit att hon uppträtt "sexuellt utmanande" eller har låg social status. "Fokus förefaller riktas på kvinnas beteende istället för den gärning som är föremål för

⁹² Se tex Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008 samt *Våldtäkt mot personer 15 år eller äldre. Utvecklingen under åren 1995–2006*. Brå Rapport 2008:13.

⁹³ Åklagarmyndighetens verksamhetsplan 2008.

⁹⁴ Se tex *Anmälan och utredning av sexualbrott: Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv*. Promemoria av Sexualbrottsofferutredningen, Ju 2004:1, samt Josefin Grände: "Jag kallade det aldrig för våldtäkt". Att möta våldtagna kvinnor. 2005.

⁹⁵ Helena Sutorius & Anna Kaldal: *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2003, samt Christan Diesen, Claes Lernestedt, Torun Lindholm, Tove Petterson, *Likhet inför Lagen*, 2005.

⁹⁶ Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

utredning” menar Sutorius och om sådana faktorer tillmäts ett högt negativt bevisvärde i ett alltför tidigt skede av utredningen finns risken att andra omständigheter inte utreds vidare.⁹⁷

Enligt forskningsprojektets preliminära analys är det inte sällan förekommande att utredarna hos polisen misstänker att anmälan om våldtäkt är falsk, vilket bland annat framkommit genom tjänsteanteckningar eller kommunikation mellan åklagare och utredare. Forskarna menar att det är ett antal faktorer som tycks orsaka skepsis hos utredarna, bland annat att:

- målsägande har dröjt med att anmäla
- målsägande har inga skador
- målsägandes berättelse uppfattas som orimlig
- målsägande lider av psykisk sjukdom eller psykisk störning
- målsägande har tidigare anmält våldtäkt
- målsägande vill ”dra tillbaka” sin anmälan
- målsägande inte längre vill medverka i utredningen efter första förhöret

Endast i 1,5 procent av fallen där misstanke om falsk anmälan funnits, har man efter utredning lett dessa misstankar i bevis. Istället har utredningarna lagts ner.⁹⁸ Forskarna menar att detta får allvarliga konsekvenser då det faktum att man inte går till botten med dessa anmälningar genererar en ovisshet som snarast tycks fungera som en bekräftelse på att falska anmälningar är vanliga. Forskarna hävdar att detta i sin tur leder till ett fördomsfullt agerande från polisens och åklagarens sida och man anser sig göra rätt när man sorterar bort vaga eller ”svaga” anmälningar. Om kvinnan tillhör en viss ”kategori” (tex missbrukare, hemlösa, psykiskt sjuka) eller om hon själv inte driver sitt ärende, riskerar anmälan att uppfattas som grundlös. Detta betyder, menar forskargruppen, att särskilt utsatta offer i praktiken saknar rättsordningens skydd.⁹⁹

Om det förhåller sig på detta sätt så är det enligt Amnestys mening mycket allvarligt och bör omedelbart utredas och åtgärdas.

Enligt Leif Johansson, kriminalinspektör vid Polismyndigheten i Stockholm, som länge arbetat med att utveckla strategier och metoder i polisens arbete med mäns våld mot kvinnor, är sexual- och kvinnofridsbrott ofta omfattande att utreda. Detta eftersom det är vanligt att det under utredningen visar sig att kvinnan varit utsatt för olika våldsbrott vid ett stort antal tillfällen före den första polisanmälan.¹⁰⁰ Ett gott bemötande från polisens sida är mycket viktigt för att skapa ett förtroendefullt klimat där målsägande kan och orkar berätta om det hon utsatts för. Målsägande kan vara chockad eller drabbad av panik och många gånger kan det krävas upprepade intervjuer med såväl målsägande som andra för att få ett tillräckligt underlag. Johansson menar att man ibland lägger ned utredningar för snabbt. Det är enligt Johansson extremt ovanligt med så kallade falska anmälningar och han menar att man bör sluta tala i termer av falska anmälningar då det misstänkliggör kvinnor. I en del ärenden är inte rekvisiten för våldtäkt uppfyllda av tekniska eller juridiska skäl men det innebär inte att anmälan är falsk eller grundlös.

97 Helena Sutorius & Anna Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott, 2003.

98 Ibid. Inget av fallen ledde till någon efterräkning eftersom målsägande inte namngivit någon gärningsman.

99 Ibid.

100 Uppgifter från Leif Johansson, kriminalinspektör vid polismyndigheten i Stockholms län vid telefonintervju 2008-05-19

I en av Brå:s specialstudier kring våldtäkt som baserats på granskning av fritexterna i polis-anmälningarna samt det första förhørsprotokollet med målsägande, anges att det förekommer stora kvalitetskillnader i dessa texter. Ibland är de mycket utförliga men i många andra fall är texterna sporadiska och innehåller inte särskilt mycket information.¹⁰¹ Amnesty anser att det är särskilt anmärkningsvärt att uppgifter om förekomsten (eller avsaknaden) av våld och hot, dvs bevis för att offret inte önskat ha sex och tvingats till detta, saknas, vilket är fallet enligt omnämnd studie. Enligt Brå kan omständigheterna i vissa fall vara oklara på grund av att kvinnan varit berusad, somnat eller varit chockad under förhör. Eftersom Brå:s kartläggning inte syftar till att undersöka kvaliteten på polisens arbete har man inte vidare studerat om sådana fall lett till ytterligare förhör med målsägande eller ej.¹⁰²

Enligt kriminalinspektör Johansson är det en stor skillnad att utreda våldtäktsbrott om kvinnan först sökt hjälp hos och blivit omhändertagen och undersökt på Akutmottagningen för våldtagna kvinnor (AVK) som finns vid Södersjukhuset i Stockholm. De brådskande förstahandsåtgärderna är då gjorda och kvinnan får en tryggare kontakt med polisen, som kan bedriva en lugn och metodisk utredning. Samverkan mellan AVK och polisen är enligt Johansson ett framgångskoncept som grundar sig på att rätt personer med rätt kompetens gör rätt saker.

I det fall utredningen läggs ned är det av stor betydelse att målsägande blir personligen underrättad om beslutet och ges en möjlighet att förstå varför. Det kan, menar kriminalinspektör Johansson, påverka hela kvinnas framtida liv om hon blivit bra bemött och fått förklarar för sig att nedläggningsbeslutet inte betyder att polisen inte trott på hennes berättelse.

Även de tidigare omnämnda myndighetsgemensamma inspektionerna har påpekat att det kan vara att föredra att målsäganden blir personligen underrättad om avskrivningsbeslut. Vidare noterar man år 2005 att det endast i ett fåtal ärenden förekom en längre beslutsmotivering till varför ärendet lades ned. I 2007 års inspektion anges att antalet beslutsmallar för nedläggningsbeslut har utökats och om dessa används bör besluten vara mer lättförståeliga. Bland inspektionernas förslag till förbättringar återfinns även att använda videoupptagningar vid förhör med målsäganden i ökad omfattning. Vikten av att förordna målsägandebiträde i större utsträckning och i ett tidigt skede understryks och andelen förordnade målsägandebiträden har ökat betydligt mellan de två inspektionstillfällena.¹⁰³

2.5.7 FÖRHÖR MED DEN MISSTÄNKTE

Även den misstänktes sociala status tycks vara av stor betydelse för utredningens utgång, där tidigare dömda (oavsett brott), utslagna, alkoholister, narkomaner och invandrare från länder utanför Västeuropa löper en större risk att åtalas än "vanliga svenskar" som nekar till brott.¹⁰⁴

¹⁰¹ *Våldtäkt mot personer 15 år eller äldre. Utvecklingen under åren 1995–2006.* Brå Rapport 2008:13

¹⁰² Uppgift från Klara Hradilova-Selin utredare, Brå via telefonsamtal 2008-06-17.

¹⁰³ Gemensam inspektion: *Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/05, samt Gemensam inspektion: *Uppföljande granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/07.

¹⁰⁴ Helena Sutorius & Anna Kaldal : *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2003, samt Christan Diesen, Claes Lernestedt, Torun Lindholm, Tove Petterson, *Likhet inför Lagen*, 2005 samt Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

Enligt de myndighetsgemensamma inspektionerna dokumenteras de flesta förhör med den misstänkte genom så kallade ”konceptförhör” (minnesanteckningar). Inspektionerna menar att dessa förhör i ökad utsträckning bör dokumenteras genom ”i vart fall” bandupptagning (dialogförhör) för att på så sätt öka kvaliteten. I en del fall dröjer man med att förhöra den misstänkte, trots att det är av största vikt att förhören sker omgående.¹⁰⁵ Det händer att utredningar läggs ned utan att identifierade gärningsmän ens hörts, även om inspektionen konstaterar att en förbättring skett. I båda granskningar framhålls dock att förhören med den skäligen misstänkte borde ha varit mer ifrågasättande.

Enligt det ovan nämnda forskningsprojektets kartläggning framkommer att omkring en tredjedel av alla polisanmälda våldtäkter mot person över 15 år i Stockholms län under 2004 hördes inte den namngivna, identifierade gärningsmannen under utredningen.¹⁰⁶ Enligt forskargruppen tycks dock polisen ofta utgå ifrån att den misstänkte kommer att hävda samtycke, vilket ibland leder till att utredningen läggs ned utan att mannen hörts.¹⁰⁷ Forskarna i projektet går så långt som att hävda att det har utvecklats en särskild ”rätts-säkerhetspraxis” kring våldtäkter som innebär att åklagarna i regel inte hör en utpekad gärningsman innan personen är skäligen misstänkt för våldtäkt. Det råder delade meningar bland åklagare och polis huruvida man kan och bör höra en utpekad gärningsman upplysningssvis, vilket är fallet vid misstanke om andra brott.¹⁰⁸

Lisbeth Johansson, överåklagare vid Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg, menar att en person som är skäligen misstänkt ska höras under förundersökningen. Det är däremot tveksamt vilket utrymme det finns att höra en person som är utpekad som gärningsman av målsägande men där brottsmisstanken inte når upp till skäligen misstanke, som är en relativt låg misstankegrad. Liksom de tidigare nämnda myndighetsgemensamma inspektionerna anser Lisbeth Johansson att det finns ett utrymme för förbättring vad gäller hur förhören med den misstänkte genomförs. Förhören är inte alltid tillräckligt ifrågasättande, man ställer få följdfrågor och den misstänkte konfronteras inte alltid med målsägandes uppgifter. Man kan också behöva hålla flera förhör, vilket vanligtvis inte sker. Överåklagaren menar att man är dålig på att utnyttja tillgänglig teknik trots att videoupptagningar av förhör med såväl målsägande, som misstänkt gärningsman och eventuella vittnen ökar kvaliteten på bevisningen avsevärt.¹⁰⁹ De myndighetsgemensamma inspektionerna har framhållit att förhör med den misstänkte ska hållas i fler fall än vad som sker. Inspektionerna menar också att tvångsmedel (häktning) bör användas i större omfattning vid ett så allvarligt brott som våldtäkt.¹¹⁰

I omkring en tredjedel av alla polisanmälda våldtäkter mot person över 15 år i Stockholms län under 2004 hördes inte den namngivna, identifierade gärningsmannen under utredningen.

Källa: Eva L Diesen, forskaramanus, Stockholms Universitet

¹⁰⁵ Gemensam inspektion: *Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/05, samt Gemensam inspektion: *Uppföljande granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/07.

¹⁰⁶ Uppgift från Eva L Diesen, forskaramanus, Stockholms universitet vid möte 2007-11-14 samt Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistrikten i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Först när en person är skäligen misstänkt för brott förordnas en försvarare. Enligt forskargruppen finns hos många åklagare en föreställning om att man inte får anklaga en person för sexualbrott med mindre än att den misstänkte har möjlighet att försvara sig mot anklagelsen på ett juridiskt sätt, dvs efter att en försvarare förordnats.

¹⁰⁹ Uppgifter från överåklagare Lisbeth Johansson och kammaråklagare Eva Bloch vid möte 2008-06-16.

¹¹⁰ Gemensam inspektion: *Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/05, samt Gemensam inspektion: *Uppföljande granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/07.

Forskningsprojektet har i sin genomgång av samtliga anmälningar om våldtäkt i Stockholms län funnit flera ärenden som inte lett till åtal trots att gärningsmannen erkänt brott eller trots gott bevisläge i övrigt.¹¹¹

2.5.8 SPÅRSÄKRING OCH RÄTTSINTYG

Kvinnor som utsatts för sexualbrott söker sig till såväl akutmottagningar som kvinnokliniker och, på mindre orter, även till vårdcentraler. De kan komma akut, direkt efter övergreppet eller långt senare. I de flesta fall har brottsoffret (ännu) inte polisanmält övergreppet. Det är alltså ofta sjukvården som gör de viktiga förstahandsåtgärderna vad gäller undersökning, spårsäkring och provtagning.¹¹²

Hos de flesta våldtäktsoffer kan man inte påvisa några säkra genitala skador: endast i cirka 20 procent hittar man skador i och omkring könsorganet eller analområdet. Däremot har ungefär hälften av offren för våldtäkt kroppsskador i form av blåmärken och rivmärken, oftast på armarna och låren.¹¹³

Eftersom stödbevisning ofta är avgörande för att ett våldtäktsärende ska kunna drivas vidare är det av stor betydelse att samla in och säkra sådana spår som kan utgöra bevisning i domstol. Rättsintyg är skriftliga medicinska läkarutlåtanden som utfärdas när polis eller åklagare begär det, och som dokumenterar offrets skador och andra fynd såsom sperma eller saliv från gärningsmannen.

Det är stor skillnad på de olika typerna av rättsintyg: dels kan polisen begära in intyg som baseras på yttrande över journalhandlingar från sjukvården. Journalerna är dock till för sjukvårdens eget behov av att dokumentera vilken behandling patienten fått och innehåller inga uppgifter om hur skadorna kan ha uppkommit eller hur allvarliga de är. Ett yttrande över journalhandlingar blir därför ofta mycket knapphändigt. Rättsintyg som baseras på en kroppsundersökning med provtagning, fotografering och en utförlig beskrivning av skadorna har betydligt högre bevisvärde. Rättsintygen är kostnadsfria för brottsoffret och betalas istället av polismyndigheten. Kostnaderna för de olika typerna av rättsintyg är desamma men okunskapen om skillnaderna i innehåll samt merarbetet det medför för polisen tycks leda till att den form av rättsintyg som har störst bevisvärde sällan inhämtas.¹¹⁴ Ibland används inget rättsintyg alls utan polisen begär istället in kopior av patientjournalen.

I en uppföljning av 2005 års rättsintygsreform framkom att antalet rättsintyg som utfärdas vid vålds- och sexualbrott var mycket lågt: endast i 11% av dessa brott hade intyg utfärdats. Eftersom dokumentation och tolkning av skador är av central betydelse för bevisningen, utgör den låga andelen rättsintyg ett allvarligt hinder för utredning och lagföring av våldtäkt.

¹¹¹ Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

¹¹² Handbok. *Nationellt program för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp*. NCK, 2008.

¹¹³ *Ibid.*

¹¹⁴ *Uppföljning av rättsintygsreformen*. Rättsmedicinalverket 2007.

Att så få rättsintyg begärs in kan tyckas än mer märkligt mot bakgrund av att alltför flickor och kvinnor uppsöker sjukvården i samband med att de utsatts för våldtäkt. Enligt Brå fanns uppgifter om att åtminstone 39 procent av offren som polisanmält våldtäkt under 2006 hade uppsökt sjukvården.¹¹⁵

Efter rättsintygsreformen utfärdas vanligtvis rättsintygen av rättsläkare vid landets sex rättsmedicinska avdelningar eller av rättsintygläkare som kontrakterats av Rättsmedicinalverket. Undantag görs dock bland annat vid våldtäkt och andra sexualbrott eftersom det krävs särskild kompetens eller akuta åtgärder i form av en gynekologisk undersökning med spårsäkring.

Nationellt centrum för kvinnofrid presenterade i februari 2008 ett program för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp.¹¹⁶ Programmet syftar till att säkerställa enhetliga och rättssäkra rutiner vad gäller provtagning och dokumentation. Utgångspunkten är att hälso- och sjukvården utgör en länk i rättskedjan, vilket också ställer stora krav på personalens kompetens, bemötande och rutiner. Målet är att alla läkare som kommer i kontakt med sexualbrottsoffer ska kunna utföra en fullständig undersökning och spårsäkring.

Även polisen har tillgång till så kallade spårsäkringssatser men de används ibland på fel sätt eller inte alls. I såväl Rättsmedicinalverkets uppföljning som i handboken för omhändertagande av sexualbrottsoffer understryks vikten av att polis och åklagare utvecklar sin kunskap och kompetens vad gäller rutiner för när och hur rättsintyg ska begäras samt skillnaden mellan olika rättsintyg. Rutinerna för hantering av spårmaterial måste också förbättras. Bättre samverkan mellan hälso- och sjukvården och rättsväsendet är viktigt för att komma till rätta med en del av de problem som finns idag gällande rättsintygen.

Även spårsäkring hos en misstänkt gärningsman eller på själva brottsplatsen kan utgöra viktig bevisning. Enligt den tidigare omnämnda myndighetsgemensamma inspektionen läggs förundersökningar ibland ned innan man fått resultaten av begärda provsvar från Statens kriminaltekniska laboratorium.¹¹⁷

2.5.9 PRÖVNING I DOMSTOL

Andelen polisanmälda våldtäktsärenden som i slutändan prövas av domstol är låg. Det är mycket sällsynt att misstänkta gärningsmän erkänner våldtäkt.¹¹⁸ Oftast saknas direkta vittnen. Viktigt för målets utgång blir hur domstolen värderar parternas trovärdighet och tillförlitlighet.

¹¹⁵ *Våldtäkt mot personer 15 år eller äldre. Utvecklingen under åren 1995–2006.* Brå Rapport 2008:13

¹¹⁶ *Handbok. Nationellt program för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp.* NCK, 2008.

¹¹⁷ Gemensam inspektion: *Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/05, samt Gemensam inspektion: *Uppföljande granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*, RPS/ÅM 1/07.

¹¹⁸ Våldtäkt mot barn erkänns dock helt eller delvis i betydligt högre utsträckning än våldtäkt mot person över 15 år, enligt kartläggningen *Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottsmål*.

Flera kartläggningar av domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottmål visar att enbart målsägandes uppgifter inte är tillräckliga för fällande dom när ord står mot ord.¹¹⁹ *Åklagarmyndighetens kartläggning Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottmål* visar att stödbevisning fanns i 94 procent av de granskade åtalspunkterna om våldtäkt/grov våldtäkt. I mer än en tredjedel av åtalspunkterna åberopades skriftlig bevisning i form av dokumentation av skador.¹²⁰

Beviskraven som ställs i våldtäktsmål och alla andra brottmål är höga och för fällande dom krävs att det är ställt bortom rimligt tvivel att den tilltalade gjort sig skyldig till brott. Centrala svårigheter i våldtäktsmål är själva bedömningen av uppsåtet, dvs gärningsmannens avsikt och insikt. I ungefär hälften av ärendena erkänner den tilltalade att samlag eller annan sexuell handling förekommit men hävdar att flickan eller kvinnan varit med på detta (samtyckesinvändning).¹²¹

Överåklagare Lisbeth Johansson menar att DNA-bevisning påverkat fokus vad gäller våldtäktsmål: några årtionden tillbaka hade åklagaren att visa att den tilltalade verkligen var samma person som begått brottet eller att samlag ens förekommit, medan fokus idag ligger på att bevisa att ett brott har begåtts, eftersom samtyckesinvändning är så vanligt förekommande.

2.5.10 ATTITYDER INOM RÄTTSVÄSENDET

Under decennier har de attityder som präglar samhällets och rättsväsendets syn på våldtäkt diskuterats i Sverige.¹²² Stereotypa föreställningar om kvinnlig och manlig sexualitet, normalitet, och kvinnors sexuella tillgänglighet är djupt rotade i samhället. Kopplade till dessa är också mer eller mindre uttalade attityder kring hur flickor och kvinnor ska bete sig och vad de ska göra eller inte göra för att undvika att utsättas för våldtäkt. Exempel på sådana attityder framkom i den attitydundersökning om våldtäkt som svenska Amnesty genomförde under våren 2008.¹²³

Förlegade föreställningar och attityder återspeglas ofta i såväl lagstiftning som rättsväsendets hantering av våldtäktsärenden i de flesta länder. Dessutom är problematiken kring

¹¹⁹ Helena Sutorius & Anna Kaldal: *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2003 samt Ulrika Andersson: *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, 2004, samt *Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottsmål – en kartläggning*, RättsPM 2007:13, Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum i Göteborg.

¹²⁰ *Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottsmål – en kartläggning*, RättsPM 2007:13, Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum i Göteborg.

¹²¹ Vid en genomgång av samtliga domar i landet under 2006 som omfattade 297 åtal om våldtäkt mot person över 15 år fann man att i endast 2% av ärendena erkände den tilltalade brott. I 50% av ärendena anförde den tilltalade samtyckesinvändning, och i 43% av ärendena förnekades brott. I 5% varken erkänndes eller förnekades brott. Se Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

¹²² Se tex *Skylla sig själv. En bok om våldtäkt* av Maria-Pia Boëthius från 1976 och *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt* av Katarina Wennstam från 2002.

¹²³ *Var går gränsen? En attitydundersökning om våldtäkt*. Amnesty april 2008.

Medan flertalet svarande helt tog avstånd från att offren själva har ett ansvar vid våldtäkt så framkom samtidigt att många fortfarande har attityden att kvinnan delvis eller helt har ett ansvar vid våldtäkt om hon exempelvis klär sig och betar sig "utmanade", om hon frivilligt går med en man hem, om hon är alkoholpåverkad eller om hon inte skriker och gör fysiskt motstånd under våldtäkten.

våldtäkt omgiven av heteronormativa föreställningar vilket gör att våldtäkt i samkönade relationer riskerar att osynliggöras.

Eva Lokatt Diesen, en av forskarna i projektet *Den rättsliga hanteringen av övergrepp mot kvinnor och barn*, menar att tillspetsat kan man säga att avgörande för utgången av en anmälan är i vilket polisdistrikt brottet begåtts och vilka personer inom polis och åklagare som utreder. Hon menar att det finns stora skillnader i attityder och kompetens hos såväl poliser som åklagare.¹²⁴

Även de myndighetsgemensamma inspektionerna betonar vikten av förhållningssättet och utredarens kunskaper, erfarenheter och engagemang som enligt inspektionerna har en "avgörande betydelse" för våldtäktsutredningen.

2.5.11 UTBILDNING, SPECIALISERING OCH SAMVERKAN: POLIS OCH ÅKLAGARE

En del brottsoffer upplever att de blivit respektfullt bemötta av rättsväsendets aktörer, andra sammanfattar sitt möte med rättsväsendet som kränkande. Att den som utsatts för våldtäkt får ett gott och professionellt bemötande kan vara helt avgörande för utgången i ärendet. Det är därför viktigt att polis och åklagare fortlöpande utbildas i frågor som rör sexualbrott ur ett brottsoffersperspektiv. Det handlar om såväl bemötandefrågor som metodutveckling, och attitydförändring i rättskedjans alla led. Samtidigt kan man inte bortse ifrån att kreativitet, fallenhet och lämplighet hos den enskilda utredaren och åklagaren också är avgörande.

Brottsoffermyndigheten har regeringens uppdrag att utforma och i samråd med Rikspolisstyrelsen, Domstolsverket och Åklagarmyndigheten genomföra ett utbildningsprogram riktat till personal inom polisen, Åklagarmyndigheten och domstolarna. Syftet med programmet är att öka kunskapen om sexualbrottsoffer och förbättra bemötandet i samband med polisanmälan, förundersökning och rättegång. Åklagarmyndigheten har i uppdrag att redovisa vilka åtgärder myndigheten vidtagit för att vidareutveckla åklagarnas kunskaper och kompetens vad gäller brottsofferfrågor.¹²⁵

Specialisering bland polis, åklagare och domare kan vara ett sätt att bättre säkerställa att erforderlig erfarenhet och kunskap byggs upp, vilket också torde kunna minska det subjektiva tolkningsutrymmet. Trots att man länge talat om behovet av specialisering inom de olika myndigheterna i rättsväsendet samt vikten av en nära samverkan mellan t.ex. polis och åklagare, hälso- och sjukvården och frivilligorganisationer, tycks arbetet med att få till stånd en sådan samverkan gå tämligen långsamt.

Vad gäller polisens utredning av våldtäktsbrott så hanteras de antingen av så kallade familjevåldsenheter eller på enheter för våldsbrott/grova brott. Inom svenska polisen har familjevåldsenheter inrättats vid 15 av landets 21 polismyndigheter. Vid några av dessa myndigheter finns mer än en familjevåldsenhet och antalet enheter uppgår till omkring 20. Det finns även lokala polisområden/distrikt som har särskilda enheter för brott mot kvinnor

¹²⁴ Eva L Diesen, forskarmanuens, Stockholms universitet vid möte 2007-11-14.

¹²⁵ *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.* Skr. 2007/08:39

och barn.¹²⁶ Regeringen har gett Rikspolisstyrelsen i uppdrag att, i samråd med Åklagarmyndigheten, säkerställa att det inom varje polismyndighet finns tillgång till kvalificerad kompetens för att förebygga och utreda mäns våld mot kvinnor.¹²⁷

Rikspolisstyrelsens projekt *Brott i nära relationer* syftar till att skapa en enhetlig nationell förmåga att förebygga och utreda brott i nära relationer, inklusive sexuellt våld. Inom ramen för projektet arbetar man bland annat med att ta fram en nationell strategi och nationella metoder. Målet är att projektet ska leda till ändrade attityder, förbättrad brottsförebyggande metodik och förbättrade utredningsåtgärder från första insats till färdigt förundersökningsprotokoll. Projektet ska också resultera i utvecklad utbildning och förbättrad samverkan med andra aktörer.¹²⁸ Under hösten 2008 lanseras en handbok som i första hand riktar sig till operativa poliser och där de bästa arbetsmetoderna för att utreda brott i nära relationer inklusive hedersrelaterad brottslighet och sexualbrott samlats. En särskild återkommande vidareutbildning ska även komma igång under hösten.¹²⁹

Inom Åklagarmyndigheten pågår arbete med att inrätta specialiståklagare vid alla åklagarkammare. "Relationsvåldsspecialisterna" ska medverka till att utveckla metoderna för att utreda den här typen av brott, inklusive våldtäkt, och får särskild utbildning. Syftet med satsningen är att få bättre utredningar, fler åtal och fler fällande domar.¹³⁰ Under år 2006 inrättades 14 specialiståklagare vid 13 av landets 34 allmänna åklagarkammare. Före utgången av 2007 skulle åklagarmyndigheten ha inrättat tjänster som "relationsvåldsspecialister" vid samtliga åklagarkammare i landet.¹³¹ Målen uppfylldes dock inte på grund av bristande ekonomiska resurser.¹³² I juni 2008 fanns dock 30 relationsvåldsspecialister vid 29 åklagarkammare.¹³³

Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg har följt upp satsningen och konstaterat att andelen lagförda sexualbrott är lägre år 2007 än 2006. Fortfarande finns också geografiska skillnader. De åklagarkammare som har relationsvåldsspecialister avviker inte från det mönstret. Man drar slutsatsen att satsningen på relationsvåldsspecialister ännu inte haft något generellt genomslag vad gäller lagföringsstatistiken. Några av åklagarkammarna som har sådana specialister har dock ökat lagföringen för några eller alla typer av "relationsbrott".¹³⁴

126 Uppgifter från Abigail Choate, Rikspolisstyrelsen, via e-post 2007-09-20 samt Helene Gustavsson, Rikspolisstyrelsen, via e-post 2008-08-18.

127 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Skr. 2007/08:39

128 Uppgift från Abigale Choate, projektledare vid Rikspolisstyrelsen, vid seminarium i riksdagen 2007-05-30.

129 Uppgift från Abigale Choate och Helen Gustavsson, Rikspolisstyrelsen, e-post daterat 2008-08-19

130 "Räkna inte med ökning av dömda våldtäktsmän", DN Debatt 2007-10-19, Riksåklagare Fredrik Wersäll och överåklagare Lisbeth Johansson.

131 Uppgift från Birgitta Fernqvist, Vice Överåklagare, Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg, vid möte 2007-09-13

132 Uppgift från Lisbeth Johansson, överåklagare vid Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg, e-post 2008-05-16.

133 Uppgift från kammaråklagare Eva Bloch vid möte 2008-06-16.

134 *Relationsvåldsspecialisterna – uppföljning och utvärdering*. Rapport Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum Göteborg. April 2008. Relationsbrott definieras som våldsbrott inom relation, sexualbrott inom relation, våld mot barn och sexualbrott mot barn.

Överåklagare Lisbeth Johansson tror att det finns utrymme att ytterligare öka kvaliteten och lagföringen genom att våldtäktsärenden lottas på specialiserade åklagare som har nödvändig kunskap och kan göra rätt bedömningar om de åtgärder som krävs för att bygga bevisningen. Det finns åklagare som inte är lämpliga för – och som därför inte ska handlägga sexualbrottsärenden, menar hon.¹³⁵

I forskningsprojektet *Den rättsliga hanteringen av övergrepp mot kvinnor och barn* menar man att ett grundläggande kvalitetskrav är att de åklagare som handlägger den här typen av ärenden är specialutbildade och tillgängliga "på verkstadsgolvet" och själva är med under förhör med brottsoffer och misstänkta gärningsmän.¹³⁶

Kriminalinspektör Leif Johansson menar att det ibland finns en övertro på vad specialisering ska åstadkomma och menar att man måste prata om personlig lämplighet på ett annat sätt. Den mänskliga faktorn har stor betydelse och vissa poliser och åklagare är helt enkelt duktigare än andra. Samtidigt kan vilken polis som helst komma att möta våldtagna kvinnor och därför måste all personal inom polisen ha en bra attityd, goda grundkunskaper samt känna till rutinerna.¹³⁷

Polis och åklagare ser sexualbrottsärendena ur olika perspektiv och kan ha bristande förståelse för varandras arbete. Johansson menar att det därför är viktigt att polis och åklagare har gemensam utbildning och kompetensutveckling. Ett nära samarbete mellan polis och åklagare utifrån en mer gemensam grund kan enligt Johansson påverka utgången i ärendena i positiv riktning.

Det är också viktigt att ledningen inom polisen prioriterar den här typen av brottslighet samt att uppföljningen blir skarpare, menar Johansson. Polisen har sedan ett antal år på allvar satsat på våldsbrott mot kvinnor och fortsätter att göra det inom ramen för det nationella projektet *Brott i nära relationer*. Man har kommit en bra bit på vägen, anser Leif Johansson, som samtidigt inflikar att det återstår att se vilken typ av brottslighet som statsmakten kommer att prioritera mest i framtiden: grov organiserad brottslighet eller de så kallade mängdbrotten, däribland våld mot kvinnor.¹³⁸

I tidigare nämnda forskningsprojekt har man tittat på förhållandet mellan utredningskvalitet och polisdistriktens organisationsform och kommit fram till att sannolikt är samarbetet mellan polis och åklagarna den viktigaste faktorn vad gäller kvaliteten på utredningarna: ju närmare samarbetet är organiserat desto bättre utredningar. Om polisens arbete är organiserat i familjevårdsenheter eller ej, tycks inte ha någon entydig eller avgörande betydelse för exempelvis utredningskvalitet och andelen lagförda brott vad gäller just sexualbrotten. Samtidigt framhålls att kvalitén på brottsofferarbetet kan förbättras genom att man samlar motiverad personal, utarbetar fungerande rutiner och stöttar varandra i familjevårdsenheter-

¹³⁵ Uppgift från Lisbeth Johansson, överåklagare vid möte 2008-06-16.

¹³⁶ Eva L. Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

¹³⁷ Uppgifter från Leif Johansson, kriminalinspektör vid polismyndigheten i Stockholms län vid telefonintervju 2008-05-19

¹³⁸ Ibid.

na. Att brottsofferarbetet fungerar väl kan i sig skapa större tillit, förtroende och motivation för de utsatta kvinnorna att fullfölja processen.¹³⁹

Samtliga polisdistrikt i Stockholms län och flera polisdistrikt i landet har också en brottsoffersamordnare som ska informera målsägande om hennes rättigheter och vilket stöd som finns att tillgå från exempelvis kvinno- och brottsofferjourer. I ett av Stockholms polisdistrikt har brottsoffersamordnaren en utökad roll och ska också bevaka hur polis och åklagare tillvaratar målsägandes rätt, exempelvis genom att utfärda besöksförbud eller att snabbt förordna ett målsägandebiträde. Att utöka brottsoffersamordnarnas roll generellt skulle kunna vara ett sätt att bedriva bättre brottsofferarbete, menar forskarna. En del polisdistrikt i Sverige är alltför små för att motivera inrättandet av familjevåldsenheter och där skulle ett utökat ansvar för brottsoffersamordnarna kunna spela en viktig roll för att stärka offer för våldtäkt och andra sexual- och kvinnofridsbrott.¹⁴⁰

En nära och kontinuerlig samverkan mellan polis och åklagare i så kallade "familjevåldsteam" ger enligt dåvarande riksåklagaren de bästa förutsättningarna för att utredningarna i våldtäktsärenden ska bli bättre, vilket också kan leda till ökad lagföring. Ändå var riksåklagaren av den uppfattningen att satsningar på kompetensutveckling, metodutveckling och ökad samverkan inte kommer att leda till någon avsevärd ökning av åtalsfrekvensen.¹⁴¹

Enligt kriminalinspektör Leif Johansson är samverkan med andra aktörer utanför rättsväsendet en mycket viktig fråga. Polisen kan hjälpa till att bygga upp ett nätverk runt den utsatta kvinnan som finns kvar när "myndigheterna släpper taget" men polisen kan inte stå för det kurativa stödet. Samverkan mellan olika aktörer är central och Johansson menar att exempelvis socialtjänsten måste bli bättre vad gäller det långsiktiga stödet till våldutsatta kvinnor och offer för sexualbrott. Det är viktigt, inte minst vad gäller våld mot kvinnor i nära relation, där våldtäkt ingår som en del av våldsmönstret. Det främsta skälet till att kvinnor anmäler sin partner är att få hjälp med sin livssituation, snarare än att få mannen dömd, enligt Johansson.

Överåklagare Lisbeth Johansson menar att med en ökad tillströmning av ärenden tvingas åklagarmyndigheten att göra prioriteringar. I en sådan situation är det samverkan med andra samhällsaktörer som först prioriteras bort. Samverkansgrupper tar tid att bygga upp men är lätta att radera och brister i samverkan är till nackdel dels för de olika aktörernas förståelsen av varandras roller – och ytterst för brottsoffren.

2.5.12 UTBILDNING OCH SPECIALISERING: DOMARE

I samband med den förändrade tingsrättsorganisationen i Stockholms län underströks att möjligheterna att öka specialiseringen skulle utnyttjas i de nya domstolarna. Domstolsverket genomförde under år 2006 ett pilotprojekt kring specialisering av domare i human-

¹³⁹ Eva L Diesen: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ "Räkna inte med ökning av dömda våldtäktsmän", DN Debatt 2007-10-19, Riksåklagare Fredrik Wersäll och överåklagare Lisbeth Johansson.

juridik.¹⁴² Målet för pilotprojektet var att ta fram en beprövad modell av specialiserade enheter i humanjuridik som kan användas i de nya domstolarna och som också utgör en modell för kompetenshöjning av domare och annan personal inom ämnesområdet. Utbildningar i projektet har bland annat omfattat hedersrelaterat våld, bemötandefrågor, barns utveckling/ vårdnadsutredningar och processledning, våld i nära relationer, trafficking och sexualbrott (företrädesvis mot barn).¹⁴³ Ett 30-tal domare deltog i projektet och trots att projektet beskrivs som "uppskattat" så föll flera deltagare bort. Ett problem med projektet har varit att involvera män. Humanjuridik har traditionellt haft låg status och specialisering har hittills endast funnits inom "den fina" juridiken, enligt Ylva Myhrberg, rådman vid Norrtälje tingsrätt och deltagare i projektet.¹⁴⁴

Agneta Claesson Norell, rådman vid Attunda tingsrätt och deltagare i projektet, tror att specialisering kan leda till ökad status för kvinnofrids- och familjemål. Obligatorisk utbildning är enligt henne den enda framkomliga vägen för att tydliggöra närheten mellan kvinnofridsbrotten och sexualbrotten. Ökad kunskap gör dessutom att man lär sig mera om sig själv och kan ifrågasätta sina egna fördomar och reaktioner, menar Claesson Norell. Med ökad kunskap och erfarenhet får man som domare bättre verktyg vilket gör att man också vågar mera.¹⁴⁵ Många av de här ärenden kan vara jobbiga att hantera och den handledning som gavs under projektet upplevdes som mycket positiv av deltagarna.

Agneta Claesson Norell som också var huvudsekreterare i 1993 års Kvinnovåldskommission, påpekar att bemötandefrågorna stod i fokus redan då. Hon menar att det skett påtagliga förbättringar inom rättsväsendet sedan dess. Många domare ha också blivit allt mer medvetna om och reagerar mot kränkande frågor som brottsoffret kan utsättas för från försvarets sida men det kan gå mycket snabbt och det är inte alltid domaren hinner hejda sådana frågor, uppger Claesson Norell. I den typen av situationer har målsägandebiträdet också en mycket viktig roll, menar hon. Målsägandebiträdet ska upplysa sin klient om att hon inte behöver svara på kränkande frågor som inte har relevans för målet och kan också uppmana rättens ordförande att bryta när sådana frågor ställs.¹⁴⁶

Projektet gällande specialisering i humanjuridik har resulterat i att ett nätverk av domare bildats, som träffas och fortbildar sig ett par gånger om året. I Stockholms tingsrätt har en familjerättslig grupp bildats med domare från sex dömande enheter. På andra tingsrätter i Stockholms län har specialistdomarna ofta rollen som ämnesansvariga på sina enheter. Mål lottas inte längre på enskilda domare utan på enheten medan rättegångarna fördelas på domarna från vecka till vecka. Eftersom kvinnofridsmålen är så många tar dessa domare de svårare målen i första hand.¹⁴⁷

"Ökad kunskap gör att man lär sig mera om sig själv och kan ifrågasätta sina egna fördomar och reaktioner".

Agneta Claesson Norell,
lagman vid Attunda tingsrätt.

142 "Humanjuridik" är ett begrepp som brukar användas för de ämnesområden inom juridiken som avser ärenden rörande privatpersoners förhållanden, t ex inom familjen.

143 *Specialisering av domare i humanjuridik*. Slutrapport. Domstolsverket 2007. I projektet ingick vissa domstolar i Stockholmsområdet samt hovrätten för Västra Sverige.

144 Uppgift från Ylva Myhrberg, rådman vid Norrtälje tingsrätt, vid seminarium i riksdagen 2007-05-30

145 Uppgifter från Agneta Claesson Norell, lagman vid Attunda tingsrätt, vid möte 2008-02-01

146 Enligt Rättegångsbalken 46 kap. §4 ska rätten se till att ordning och reda iaktas vid handläggningen. [...] Rätten skall också se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i målet. [...]

147 Uppgifter från Agneta Claesson Norell, lagman vid Attunda tingsrätt, vid möte 2008-02-01

2.5.13 AMNESTYS SLUTSATSER

- Våldtäkt är ett brott som huvudsakligen riktas mot flickor och kvinnor. Att utredningar om våldtäkt sällan leder till åtal eller fällande dom kan utgöra diskriminering av flickor och kvinnor, då det begränsar deras möjlighet att få sin sak prövad i domstol samt deras rätt till upprättelse och kompensation. Amnesty menar därför att det krävs ingående, omfattande och systematiska analyser kring varför det stora flertalet våldtäktsutredningar läggs ned och varför det väcks så få åtal för våldtäkt. Det är viktigt att identifiera och åskådliggöra brister som går att hänföra till själva utredningarna av våldtäktsbrott för att skapa ett uttömmande underlag för förbättringar. Amnesty vill i sammanhanget understryka behovet av att vidare uttröna om särskilt utsatta och sårbara offer saknar rättsordningens skydd och vad som i så fall kan göras för att stärka deras position. Vidare menar Amnesty att uppgifter om att utredningskvaliteten i våldtäktsärenden är ojämn och påtagligt skiljer sig åt mellan (och inom) olika polisdistrikt och åklagarkammare i landet, är allvarliga. Synnerligen allvarligt är också uppgifterna om att förundersökningar i våldtäktsärenden läggs ned utan att den misstänkte (identifierade) gärningsmannen ens hörts. Detta måste närmare undersökas då ett sådant förfarande i praktiken kan leda till en situation med straffrihet för många förövare, vilket är oförenligt med statens positiva skyldigheter att effektivt förhindra, utreda och bestraffa våldtäkt.
- Utan uttömmande och detaljerade studier och uppföljningar är det svårt att utveckla utredningsarbetet på ett sätt som i praktiken leder till en ökad möjlighet att säkerställa brottsoffrens rätt till rättvisa, upprättelse och gottgörelse. Det faktum att granskningen av och forskningen kring kvaliteten i brottsutredningar gällande våldtäkt är så begränsad är en allvarlig brist i sig som omedelbart måste åtgärdas. Mer oberoende forskning krävs samtidigt som regeringen har ett ansvar att skarpere följa upp och säkerställa att kvaliteten i polisens och åklagarmyndighetens utredningsarbete håller en enhetlig och hög nivå. Amnesty föreslår därför att en oberoende granskningskommission inrättas med uppgift att systematiskt samla in information om samtliga utredningar rörande våldtäkt som läggs ned eller leder till beslut om att inte väcka åtal, samt att analysera och rapportera om skälen härtill samt bedöma utredningskvaliteten i dessa ärenden. Granskningskommissionens arbete skulle innebära en möjlighet att göra omfattande och jämförande studier som kan ligga till grund för förslag om ytterligare åtgärder för att förbättra rättsväsendets hantering av våldtäktsärenden. Detta är också ett sätt att möjliggöra ett granskningsystem mellan olika polisdistrikt och åklagarkammare för att uppnå kvalitetshöjning och större överensstämmelse i arbetet mellan de olika polismyndigheterna/distrikten och åklagarkamrarna. En systematisk granskning av alla nedlagda våldtäktsutredningar innebär en mera ingående uppföljning för att säkerställa att såväl nya som tidigare vidtagna åtgärder verkligen fungerar och ingår i den löpande, dagliga handläggning av dessa ärenden. Granskningskommissionen bör vara en oberoende instans, frikopplad från lokala polis- och åklagarmyndigheter. Kommissionens arbete bör dock ske i samverkan med exempelvis Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg och Rikspolisstyrelsen.
- Samtidigt som Amnesty oroas över de brister som befintlig forskning och granskning indikerar, välkomnar vi att en rad åtgärder vidtagits för att förbättra polisens och åklagarmyndighetens arbete gällande våld mot kvinnor. Amnesty välkomnar särskilt Rikspolisens intensifierade ansträngningarna för att förebygga och utreda mäns våld mot kvinnor, inklusive våldtäkt, genom det pågående projektet *Brott i nära relationer*. Amnesty ser behovet

av att även Åklagarmyndigheten intensifierar sitt arbete för att få till stånd ändrade attityder, kvalitetshöjningar i förundersökningarna samt en utjämning av skillnader mellan olika åklagarkammare. Att kvaliteten i arbetet ytterligare stärks är ytterst betydelsefullt, både för brottsoffrens rätt till rättvisa och upprättelse, men också för allmänhetens tilltro till rättsväsendets förmåga att utreda, åtala och lagföra så allvarliga och integritetskränkande brott som våldtäkt. På sikt kan detta också leda till att anmälningsbenägenheten ökar.

- Då ärendemängden vad gäller våldtäktsbrott ökat dramatiskt under senare år vill Amnesty understryka att tillräckliga och särskilda resurser måste avsättas för hela rättkedjans arbete på detta område. Det gäller såväl polisens som Åklagarmyndighetens satsningar, däribland ökad samverkan samt inrättandet av specialiserade åklagare. Även specialiseringen av domare bör utvidgas och omfatta fler tingsrätter och hovrätter i landet.

2.6 STÖD TILL BROTTSOFFREN

En förutsättning för att målsägande ska orka medverka under hela rättsprocessen är att hon får tillräckligt stöd av olika slag. Det kan röra sig om såväl juridiskt hjälp som medicinskt omhändertagande och psykosocialt stöd.

2.6.1 JURIDISKT STÖD – MÅLSÄGANDEBITRÄDE

År 1988 infördes möjligheten för brottsoffer att kostnadsfritt få ett målsägandebiträde som ska tillvarata brottsoffrets intressen under hela rättsprocessen. Lagen har utvidgats flera gånger sedan dess.

Utöver att stödja och tillvarata målsägandens intressen kan målsägandebiträdet biträda åtalet under rättegång och därigenom möjliggöra för målsäganden att medverka aktivt i processen. Ytterligare en uppgift för målsägandebiträdet är att föra målsägandes skadeståndanspråk i rätten.

I januari 2007 kom utredningen om målsägandebiträde med sitt slutbetänkande.¹⁴⁸ Utredningen föreslog bland annat att sexualbrottsoffer ska få en obligatorisk rätt till målsägandebiträde om det inte är uppenbart att behovet av ett sådant biträde saknas. Målsägandebiträdet ska förordnas i ett tidigt skede. I syfte att förkorta beslutsprocessen föreslås att beslut om förordnande flyttas från domstol till åklagare. Som ett led i att kvalitetssäkra stödet till målsägande föreslås i utredningen att målsägandebiträdets behörighet förtydligas: huvudregeln bör vara att målsägandebiträdet är en erfaren advokat med erforderlig kompetens. Ett sådant behörighetskrav överensstämmer med de krav som gäller för försvarare.

Behovet av att stärka brottsoffrets rättsliga ställning i sexualbrottsmål har även tidigare framhållits i promemorian *Anmälan och utredning av sexualbrott*.¹⁴⁹ Där föreslås också att en person som har utsatts för sexualbrott ska kunna få kostnadsfri juridisk rådgivning redan innan polisanmälan görs.

¹⁴⁸ *Målsägandebiträdet. Ett aktivt stöd i rättsprocessen*. SOU 2007:6

¹⁴⁹ *Anmälan och utredning av sexualbrott. Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv*. Promemoria Ju 2004:1.

Utöver målsägandebitråde kan kvinnan ha en stödperson med sig under förhör och rättegång, exempelvis från en kvinno- eller brottsofferjour. Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ) är en ideell organisation som har drygt 100 lokala jourer, vilka täcker landets samtliga polisdistrikt. Riksförbundet verkar för att brottsoffer och vittnen får ett värdigt bemötande under brottmålprocessen samt i kontakterna med socialtjänsten och representanter från hälso- och sjukvården. Brottsoffer kan kostnadsfritt få råd och stöd av jourerna, hjälp med myndighetskontakter samt vägledning genom rättsprocessen. Vissa kvinnojourer har också en juridikjour där jurister bistår med juridisk rådgivning.

2.6.2 MEDICINSKT OCH PSYKOSOCIALT STÖD

De flesta som blivit utsatta för våldtäkt polisanmäler aldrig brotten. Som tidigare nämnts är de kroppsliga skadorna mindre vanliga men många kvinnor kan vara i stort behov av psykosocialt stöd och krisbearbetning. Det är inte ovanligt att det tar tid att orka och våga prata om det man varit med om. Det psykosociala stödet är också viktigt för motivationen att göra en polisanmälan och för att orka igenom en eventuell rättsprocess.¹⁵⁰ Kvinno- och tjejjourerna, lokala brottsofferjourer – och i den mån de finns - kommunala kriscenter för kvinnor kan tillhandahålla olika typer av stöd.¹⁵¹ I bland, men långtifrån alltid, finns professionella kuratorer eller psykologer på jourerna. I flera städer har man inrättat Brottsofferjourer för unga brottsoffer under 23 år. Brottsofferjourer för HBT-personer finns genom RFSL:s försorg i de tre storstäderna samt i Linköping.

Kvinnor som utsatts för våldtäkt kan vara i behov av långvarig professionell hjälp från exempelvis psykolog eller terapeut som har särskild och erforderlig kompetens på området. Amnesty har inte lyckats få en heltäckande nationell överblick över de resurser som finns att tillgå vad gäller långsiktigt psykosocialt stöd efter det akuta skedet. Privat terapi finns tillgänglig i hela landet men möjligheten att få tillgång till sådan terapi är avhängig av flickans eller kvinnans privata ekonomi.

Kommunernas socialnämnd har en lagstadgad skyldighet att ge stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor och deras barn. Enligt en uppföljning från år 2004 av socialtjänstens arbete avseende brottsoffer, angav närmare hälften av de intervjuade att brottsoffer bör få sådana stöd- och hjälpinsatser som socialtjänsten inte kan erbjuda, däribland hjälp med kostnader för och kontakt med psykolog.¹⁵²

I sammanhanget är det viktigt att understryka att det faktum att en förundersökning gällande våldtäkt eller andra våldsbrott mot kvinnor läggs ned eller ogillas av domstol, inte får tas som en intäkt för att kvinnan inte utsatts för övergrepp. Brottsoffers rätt till stöd och rehabilitering gäller oavsett vem förövaren är och oavsett om någon person fälls för brottet i domstol eller ej.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) har 94 medlemsjourer och Sveriges Kvinnojourers riksförbund (SKR) har cirka 60 medlemsjourer och föreningar. Svenska Amnesty har i tidigare undersökningar bland annat kartlagt i vilken utsträckning kommunerna bidrar ekonomiskt till de ideella kvinnojourernas verksamhet. Se. "Har ej prioriterat frågan" *En undersökning om svenska kommuners arbete för att bekämpa mäns våld mot kvinnor*. 2005.

¹⁵² Socialstyrelsen: *Lägesbeskrivning 5 kap §11 SoL – en uppföljning av socialtjänstens arbete*. 2004.

Genom det nationella programmet för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp skapas förhoppningsvis bättre förutsättningar för ett professionellt bemötande och omhändertagande av våldtagna kvinnor inom hela hälso- och sjukvården. Vanligtvis omhändertas våldtagna kvinnor på sjukhusens kvinnokliniker. På orter där sjukhus saknas kan de uppsöka vårdcentral. Det finns endast ett fåtal specialiserade mottagningar i Sverige, däribland Akutmottagningen för våldtagna kvinnor vid Södersjukhuset i Stockholm samt Kvinnofridsmottagningen vid Akademiska sjukhuset i Uppsala. Amnesty menar att det kan finnas skäl att inrätta särskilda mottagningar för personer som utsatts för sexualbrott i fler städer för att på så sätt ytterligare förbättra stödet.

Förslag om att inrätta lokala specialenheter för sexualbrottsoffer med kompetens och beredskap för sexualbrottsoffer med olika åldrar, etnisk bakgrund, missbruksproblem och funktionshinder har tidigare lagts fram i promemorian *Anmälan och utredning av sexualbrott*. Syftet är att förbättra det medicinska och psykosociala stödet. I förslaget anges inte hur många sådana specialenheter som behövs i andra termer än att alla ska ha ett "rimligt avstånd till närmaste specialenhet."

2.6.3 AMNESTYS SLUTSATSER

- Amnesty välkomnar utredningen om målsägandebiträde och uppmanar regeringen att skyndsamt bereda frågan. Amnesty delar utredningens förslag om att målsägande vid sexualbrott ska få en obligatorisk rätt till målsägandebiträde samt att polis och åklagare tar reda på målsägandes önskemål om målsägandebiträde som en del av sin informationsskyldighet. Det är också viktigt att målsägandebiträdet har erforderlig kompetens och är erfaren jurist eller advokat. Förslaget om att målsägandebiträdet ska meddelas när förhör ska hållas med målsägande för att på så sätt underlätta att målsägandebiträdet kan närvara under förhör, välkomnas av Amnesty. Vi menar att ett betydligt mer aktivt stöd från målsägandebiträdets sida kan bidra till att lindra de påfrestningar som en rättsprocess ofta utgör för ett brottsoffer som utsatts för våldtäkt och andra sexualbrott.
- I likhet med promemorian *Anmälan och utredning av sexualbrott förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv* anser vi att det ska vara möjligt för personer som utsatts för våldtäkt att få kostnadsfri juridisk rådgivning redan innan en eventuell polisanmälan.
- Amnesty menar att det finns skäl att i större städer inrätta särskilda specialenheter för personer som utsatts för sexualbrott för att därigenom ytterligare förbättra det medicinska och psykosociala stödet.
- Långsiktigt, professionellt psykosocialt stöd och rehabilitering, exempelvis i form av psykolog eller annan samtals hjälp, måste vara åtkomligt för flickor och kvinnor som utsatts för våldtäkt, oavsett brottsoffrets privata ekonomi, och oavsett om någon person dömts för brottet eller ej.

2.7 POLITISKT LEDARSKAP

GÄLLANDE SEXUALBROTT MOT KVINNOR

Amnesty har sedan flera år tillbaka uppmanat såväl den tidigare som nuvarande regeringen att anta en nationell handlingsplan mot mäns våld mot kvinnor.¹⁵³ Därför välkomnade Amnesty att regeringen i november 2007 presenterade en handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.¹⁵⁴

Handlingsplanen omfattar 56 åtgärder, varav flera varit beslutade sedan tidigare. Endast ett fåtal av åtgärds punkterna nämner uttryckligen sexualbrotten. En del av dessa handlar om förbättrat bemötande av och ökad kunskap om sexualbrotts offer inom rättsväsendet. Även andra åtgärder kan självfallet ha betydelse för sexualbrotts offer utan att dessa nämns specifikt, såsom förbättrad information från polisen gällande tillgängliga stödinsatser för brottsoffer. En slutlig redovisning och uppföljning av genomförandet av handlingsplanen ska lämnas till riksdagen år 2010.

Amnesty menar att dessa åtgärder är nödvändiga men inte tillräckliga. Vi har i den här rapporten beskrivit en rad av de problem och brister som omgärdar rättsväsendets hantering av våldtäkt samt behovet av stöd till personer som utsatts för våldtäkt.

En annan mycket viktig aspekt är det förebyggande arbetet för att på sikt minska våldtäktsbrottligheten i Sverige. Amnesty har tidigare lyft behovet av ett långsiktigt, genomgripande och attitydförändrande arbete, inte minst riktat till ungdomar såväl inom som utanför skolan.¹⁵⁵ I regeringens proposition *En förnyad folkhälsopolitik* anges bland annat att ungdomars sexuella hälsa bör främjas och att sexuellt våld och tvång, vilket medför fysiska, psykiska och reproduktiva hälsoproblem, bör bekämpas.¹⁵⁶ Man konstaterar att det finns brister och kvalitetsskillnader i sex- och samlevnadsundervisningen. I juni 2008 utlovade jämställdhetsministern och skolministern "den största satsningen någonsin" vad gäller jämställdhet i skolan och 110 miljoner kronor avsätts för ändamålet under tre år. En stor del ska gå till fortbildning av lärare för att motverka traditionella könsroller och bland annat sex- och samlevnadsundervisningen ska stärkas.¹⁵⁷ Amnesty välkomnar regeringens initiativ samtidigt som vi vill understryka att organisationer som RFSU, Lärarnas riksförbund samt myndigheten JämO, har upprepade gånger uppmärksammat bristerna och kvalitetsskillnaderna i sex- och samlevnadsundervisningen och krävt att sexualundervisning införs som ett obligatoriskt moment i lärarutbildningen, ett krav som Amnesty ställt sig bakom.

2.7.1 AMNESTYS SLUTSATSER

- Det saknas i dag en sammanhållen strategi för att bekämpa våldtäkt och annat sexuellt våld. Amnesty anser att regeringen bör ta fram en särskild handlingsplan för att förebygga och bekämpa våldtäkt och annat sexuellt våld. Planen bör omfatta förebyggande, långsik-

¹⁵³ Se tex *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer – en sammanställning om situationen i Sverige*. Svenska Amnesty, 2004, samt Göteborgs Posten (debatt) 2007-03-20, "Hög tid att tillämpa lagen när det gäller våld mot kvinnor".

¹⁵⁴ Regeringen satsar drygt 800 miljoner kronor under mandatperioden för att genomföra handlingsplanen.

¹⁵⁵ *Var går gränsen? En attitydundersökning om våldtäkt*. Svenska Amnesty, 2008.

¹⁵⁶ Regeringens proposition 2007/08:110 *En förnyad folkhälsopolitik*.

¹⁵⁷ "110 miljoner till jämställdhet i skolan". DN Debatt 2008-06-11

tiga åtgärder bland annat i syfte att motverka attityder som bereder väg för könsbaserat våld mot flickor och kvinnor. Planen bör även omfatta konkreta åtgärder inom rättsväsendet för att få till stånd förbättrad utredningskvalitet så att fler våldtäktsärenden förs vidare till rättslig prövning i domstol. Satsningar för att ytterligare utöka stödet till brottsoffren på såväl kort som lång sikt bör också anges. Planen bör också ange hur genomförandet av föreslagna åtgärder ska följas upp och utvärderas.

2.8 AMNESTYS REKOMMENDATIONER TILL DEN SVENSKA REGERINGEN

Rekommendationerna till den svenska regeringen bygger på de slutsatser som löpande och mer utförligt presenterats i rapporten. Amnesty uppmanar den svenska regeringen att:

- **STÄRKA SKYDDET FÖR DEN
SEXUELLA SJÄLBESTÄMMANDERÄTTEN I LAGEN**

Amnesty välkomnar en uppföljning och översyn av våldtäktsbestämmelsen i sexualbrottslagen. Organisationen välkomnar en lagstiftning som ytterligare understryker alla individers rätt till sexuellt självbestämmande och integritet, vilket tydligt bör återspeglas i den juridiska definitionen av våldtäkt. Förekomsten av tvång kränker individens rätt till sexuellt självbestämmande. Definitionen av de omständigheter under vilka penetration och andra sexuella handlingar äger rum, bör därför återspegla det faktum att våldtäkt och andra jämförbara sexuella handlingar genomförs med hjälp av många olika former av tvång, där våld är ett av flera sätt att utöva tvång. Att koppla skuldfrågan vid våldtäkt till avsaknaden av genuint och frivilligt samtycke, snarare än till förekomsten av våld ligger också helt i linje med den internationella utvecklingen.

- **ANTA EN SÄRSKILD HANDLINGSPLAN**

Amnesty uppmanar regeringen att utforma och anta en sammanhängande handlingsplan för att förebygga och bekämpa våldtäkt och annat sexuellt våld. Planen bör innefatta såväl förebyggande åtgärder, inklusive utbildningsinsatser för att förändra diskriminerande och könsstereotypa attityder, som konkreta åtgärder inom rättsväsendet för att få till stånd förbättrad utredningskvalitet i våldtäktsärenden. Särskilda och tillräckliga resurser måste avsättas för detta ändamål. Situationen för unga offer för sexualbrott måste särskilt uppmärksammas.

- **ÖKA STÖDET OCH HJÄLPEN TILL BROTTSOFFREN**

Ytterligare satsningar för att stärka det juridiska, medicinska och psykosociala stödet till brottsoffren är nödvändiga. Amnesty menar att det finns skäl att inrätta särskilda mottagningar för våldtagna kvinnor i större städer. Långsiktigt, professionellt stöd och rehabilitering, exempelvis i form av samtalshjälp måste vara åtkomligt för flickor och kvinnor som utsatts för våldtäkt och annat sexuellt våld.

- **INRÄTTA EN GRANSKNINGSKOMMISSION**

Amnesty föreslår att en oberoende granskningskommission inrättas med uppgift att systematiskt samla in information om samtliga utredningar rörande våldtäkt som läggs ned eller leder till beslut om att inte väcka åtal. Kommissionen ska bland annat ha till uppgift att ana-

lysera och rapportera om skälen härtill och kartlägga utredningskvaliteten i dessa ärenden. Det är viktigt att identifiera och åskådliggöra brister som går att hänföra till själva utredningarna av våldtäktsbrott för att skapa ett uttömmande underlag för förbättringar. Granskningskommissionens arbete och analyser kan ligga till grund för förslag om ytterligare åtgärder för att förbättra rättsväsendets hantering av våldtäktsärenden.

Att utredningar om våldtäkt sällan leder till åtal kan utgöra diskriminering av flickor och kvinnor, då det begränsar deras möjlighet att få sin sak prövad i domstol samt deras rätt till upprättelse och kompensation. Amnesty menar därför att det krävs ingående, omfattande och systematiska analyser kring varför det stora flertalet våldtäktsutredningar läggs ned och varför det väcks så få åtal för våldtäkt.

Amnesty vill i sammanhanget understryka behovet av att vidare utröna om särskilt utsatta och sårbara offer saknar rättsordningens skydd och vad som i så fall kan göras för att stärka deras position. Vidare menar Amnesty att uppgifter om att utredningskvaliteten i våldtäktsärenden är ojämn och påtagligt skiljer sig åt mellan olika polisdistrikt och åklagarkammare i landet, är allvarliga. Amnesty är djupt oroad över uppgifter om att förundersökningar i våldtäktsärenden läggs ned utan att den misstänkte (identifierade) gärningsmannen hörts. Detta måste närmare undersökas då ett sådant förfarande i praktiken kan leda till en situation med straffrihet för många förövare, vilket är oförenligt med statens positiva skyldigheter att effektivt förhindra, utreda och bestraffa våldtäkt.

3. VÅLDTÄKT I FINLAND

3.1 SAMMANFATTNING

Man beräknar att mindre än tio procent av våldtäkterna i Finland anmäls till polisen. Enligt en studie om kvinnors utsatthet för våld i Finland som genomfördes år 2005, hade ungefär 15 000 kvinnor mellan 18 och 74 år tvingats utföra eller delta i en sexuell handling under föregående år. Antalet uppgick till närmare 46 000, om man även räknar med situationer då en kvinna inte kunde göra motstånd.

Under de senaste tio åren har i genomsnitt 541 våldtäkter anmälts årligen till polisen. Cirka 15 procent av de våldtäkter som rapporterats till polisen mellan 1997 – 2005 ledde till åtal, där våldtäkt utgjorde den viktigaste åtalspunkten. Endast en av sju polisanmälda våldtäkter ledde till att den åtalade fälldes i domstolen. Enligt Crime Trends Yearbook 2006 uppgav åklagaren i 88 procent av våldtäktsfallen ”brist på bevis” som skäl för att inte yrka ansvar.

Kapitlet om sexualbrott i den finska brottsbalken ändrades helt 1998 och de nya bestämmelserna trädde i kraft 1999. Våldtäkt indelas nu i tre kategorier beroende på vilken grad av fysiskt våld som utövats av förövaren. Att tvinga en person till samlag utan bruk av fysiskt våld blev uttryckligen straffbart och brottet rubriceras som ”tvång till samlag” (även kallat mindre grov våldtäkt). Detta innebar en omfattande och väsentlig ändring.

Brott av denna typ är angivelsebrott, vilket innebär att brottet endast utreds om offret kräver att den misstänkte ska straffas.

Flera inslag i den finska sexualbrottslagen kräver en noggrann granskning. Genom att lagen fokuserar på hur grovt våld som utövats vid våldtäkten, tar man i nuvarande lagstiftning inte upp den psykiska skada som offret utsatts för.

I enlighet med gällande lagstiftning väcker inte åklagaren åtal om våldtäktsoffret ”av egen fri vilja” kräver att åtalet dras tillbaka av åklagaren. Detsamma gäller i vissa fall av sexuella övergrepp.¹⁵⁸ Amnesty i Finland anser att alla brott mot den sexuella självbestämmanderätten och integriteten ska falla under allmänt åtal så att åklagaren åläggs att driva åtalet vidare.

Behovet av ett lättillgängligt riksomfattande system vad gäller stöd till offer för våldtäkt och sexuellt våld fastställdes när lagreformen infördes. Men tio år efter lagändringen är stödet för offren fortfarande otillräckligt.

De finska myndigheterna brottas alltså med frågan om våld mot kvinnor, inklusive sexuellt våld, ska erkännas som en kränkning av de mänskliga rättigheterna. Detta gör det svårt för myndigheterna att på ett effektivt sätt bemöta problemet. Trots upprepad internationell kritik mot Finlands avsaknad av en nationell handlingsplan för att förebygga våld mot kvinnor, har landet ännu inte genomfört en heltäckande handlingsplan.

”För att verkligen utrota våld mot kvinnor måste vi förändra attityder, utbildning och utvärderingen av hur effektiv den nuvarande brottsbalken är. Men först och främst måste vi inse vilken betydelse könet har då det gäller våld.”

Docent Johanna Niemi: ”Finnish legislation and violence within intimate relationships,” 8.4.2008 vid presentationen vid seminariet ”Violence against women” (”Våld mot kvinnor”) i den finska riksdagen.

¹⁵⁸ Förmyndare för minderåriga får också utöva sin ”fria vilja” då det gäller sexuella övergrepp mot en minderårig.

3.2 INTERNATIONELL KRITIK

Finland har påmints upprepade gånger om de omfattande problemen med våld mot kvinnor och uppmanats att vidta effektivare åtgärder för att ta itu med situationen. Den internationella kritiken koncentreras på avsaknaden av åtgärder för att bekämpa våld mot kvinnor i allmänhet och i synnerhet avsaknaden av en nationell handlingsplan för att bekämpa sådant våld samt avsaknaden av lagstiftning om våld i hemmet.¹⁵⁹

Sexuellt våld mot kvinnor nämns knappast i kritiken. Finland har ännu inte antagit en heltäckande, på lämpligt sätt finansierad nationell handlingsplan för att förebygga våld mot kvinnor.¹⁶⁰ Det skulle kräva att den finska regeringen gör särskilda ansträngningar för att tillhandahålla tillräcklig finansiering och mänskliga resurser för att möjliggöra ett effektivt genomförande av en sådan plan.

Finland har upprepade gånger kritiserats av internationella människorättsorgan för sina otillräckliga åtgärder för att motverka våld mot kvinnor. År 2001 uppmanade Kommittén för avskaffande av diskriminering av kvinnor (CEDAW-kommittén) den finska regeringen att ägna mer uppmärksamhet åt att förebygga våld mot kvinnor. Kommittén rekommenderade att ett förebyggande projekt, som då fanns och som tog upp våld mot kvinnor och frågor om prostitution¹⁶¹ skulle ombildas till en permanent, nationell, regeringsstödd handlingsplan.¹⁶² Denna rekommendation följdes inte. År 2008 upprepade CEDAW-kommittén mer eller mindre sin rekommendation från föregående granskning 2001. Att varje EU-stat ska ha en effektiv nationell handlingsplan är ett av de viktigaste målen i Europarådets kampanj för att bekämpa våld mot kvinnor.¹⁶³

I mars 2006 uppmanade Europarådets kommissarie för mänskliga rättigheter den finska regeringen att utvärdera om det arbete som gjorts för att generellt minska våldet i samhället var tillräcklig specifik och adekvat finansierat för att även omfatta våld mot kvinnor.¹⁶⁴

I sina avslutande kommentarer, daterade januari 2008, framförde FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (CESR) kritik mot att våld mot kvinnor alljämt förekommer i stor omfattning i Finland. Kommittén uppmanade Finland att i sin kommande periodiska rapport lämna detaljerade upplysningar om utbredningen av våld mot kvinnor samt om vilka åtgärder som vidtagits för att bekämpa sådant våld. Kommittén uppmanade även Finland att stifta särskilda lagar för att kriminalisera våld mot kvinnor i hemmet.¹⁶⁵

¹⁵⁹ De allmänna regeringsprogram som syftar till att minska den totala våldsnivån i det finska samhället identifierar inte och fokuserar inte på att effektivt förebygga våld mot kvinnor.

¹⁶⁰ I Finland är Amnesty's internationella kampanj *Stoppa våldet mot kvinnor* känd som Joku raja! Det kan översättas ungefär med "Nu får det vara nog" eller "Det finns gränser!" Genomförandet av en nationell handlingsplan har varit finska Amnesty's viktigaste krav på den finska regeringen sedan kampanjen inleddes.

¹⁶¹ Samordnad av STAKES – Expert- och kunskapskontoret för välfärd och hälsa. Projektet pågick 1998 – 2002.

¹⁶² CEDAW-kommittén: Fourth periodic review of Finland. Hela rapporten finns på <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/292/69/IMG/N0029269.pdf?OpenElement>

¹⁶³ *Blueprint the Council of Europe Campaign to Combat Violence Against Women, including domestic violence* (2006). Sid. 9, IV. Aims of the Campaign: (3) "To promote the implementation of effective measures ... through legislation and national action plans ..."

¹⁶⁴ The Council of Europe's Commissioner for Human Rights: *Follow-up report on Finland* (2001 – 2005).

¹⁶⁵ Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), 38th session.

Finlands femte och sjätte periodiska rapport om hur man genomfört tidigare rekommendationer från CEDAW-kommittén, granskades vid kommitténs 41:a möte (30 juni – 18 juli 2008). Listan över de problem och frågor som i förväg riktades till Finland tog bland annat upp avsaknaden av specifik lagstiftning samt bristen på stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor.¹⁶⁶ Sexuellt våld mot kvinnor nämns sällan i den internationella kritik som riktats mot Finland. Som forskaren Liz Kelly konstaterar i sin studie¹⁶⁷ verkar det som om våldtäkt fortfarande är ett glömt problem när det gäller våld mot kvinnor, både nationellt och internationellt. Följaktligen är det knappast förvånande att såväl sexuellt våld mot kvinnor som våldtäkt på många sätt är en marginaliserad fråga i det finska samhället.

---

¹⁶⁶ CEDAW: List of issues and questions with regard to the consideration of periodic reports. 16.1. 2008

¹⁶⁷ 10. Kelly & Regan (2001): *Rape. The Forgotten issue?* A European Attrition and Networking Study, Child and Woman Abuse Studies. Unit, London

4. VÅLDTÄKT I DANMARK

”... när man går ut och talar med vittnena finner man att hon dansade på borden och kastade kläderna runt omkring sig på puben. Det är ingen ursäkt för att våldta henne, absolut inte. Men hennes uppförande bidrog faktiskt till att inge de där killarna vissa förhoppningar och förväntningar.”

Intervjuad polis

”Du påstod själv att två dagar innan den anmälda våldtäkten ska ha ägt rum hade du frivilligt samlag med XX.”

Åklagarens slutplädering, som låg till grund för att inte yrka ansvar

”Dessutom uppger de båda vännerna som hade sällskap med dig till stan att det var du som flirtade med XX, och de uppfattade situationen som att något säkert skulle hända mellan er när ni kom hem”

Åklagarens slutplädering som låg till grund för att inte yrka ansvar¹⁶⁸

4.1 SAMMANFATTNING

I Danmark polisanmäls cirka 500 våldtäkter varje år. Hur många våldtäkter som verkligen begås är okänt men undersökningar beräknar att bara omkring 25 procent av våldtäkterna anmäls.

Kvinnor som har utsatts för sexuellt våld upptäcker vanligtvis att chansen är liten att en polisanmälan om övergrepp ska leda till ett domstolsförfarande och en fällande dom. Mycket få våldtäktsanmälningar leder till ett formellt åtal. De allra flesta fallen avslutas – läggs ned – av polisen eller allmänna åklagaren innan de når domstolarna.

- Bara en av fem anmälda våldtäkter leder till en fällande dom
- Endast en mindre del av de fall där polisen identifierar och åtalar¹⁶⁹ en misstänkt tas upp i domstol.
- År 2006 avslutades 60 procent av sådana fall utan rättegång på grund av “ bevisläget”.

Studier om åklagarpraxis tyder på att det är praktiskt taget omöjligt för en kvinna att bli trodd då hon anklagar en man för våldtäkt om hennes vittnesmål inte stämmer överens med den anklagades och där parternas berättelser är den viktigaste avgörande faktorn.¹⁷⁰ Detta gäller speciellt i de fall där parterna kände varandra före våldtäkten. I praktiken innebär detta att en hel kategori våldtäktsärenden är så gott som undantagna från åtal eftersom dessa fall nästan alltid leder till ett beslut att inte åtala och dra fallet inför domstol, då allmänna åklagaren inte håller för troligt att det blir en fällande dom. Denna situation är desto mer oroande då kvinnan hade erhållit fysiska skador i omkring 80 procent av de anmälda (föregivna) våldtäkter som begåtts av en före detta partner, nuvarande partner eller en bekant.

Kvinnor som utsatts för våldtäkt har samma rätt till lagligt skydd som andra brottsoffer. Om staten underlåter att garantera skydd beträffande detta specifika brott innebär det en könsdiskriminerande behandling och följaktligen kränker det rätten till lika behandling inför lagen. Amnesty i Danmark anser att den låga åtalsfrekvensen i våldtäktsärenden i Danmark är en människorättsfråga som har allvarliga konsekvenser för våldtäktsoffrens tillgång till lagligt skydd och upprättelse.

Två avgörande aspekter av våldtäktsfall är i stor utsträckning icke-transparenta i Danmark: dels bedömningar av graden av trovärdighet hos offret respektive den anklagade; dels skälen bakom beslutet att åtala eller lägga ned fallet på grund av bevisläget. Amnestys inställning är att alla beslut om huruvida man ska åtala eller inte bör underkastas en formell

¹⁶⁸ Alla citat från Laudrup, Camilla & Helle Rahbaeck (2006): *Var det voldtaegt? – En undersøgelse af menneskerettigheder og voldtaegtssager i Danmark*, Center for voldtaegtsofre. København: Rigshospitalet.

¹⁶⁹ I Danmark

¹⁷⁰ Formellt anses kvinnan dock inte som en part i målet utan som ett åklagarvittne.

bedömning som i så stor utsträckning som möjligt vilar på objektiva grunder. Detta för att garantera att beslutet inte påverkas av subjektiva åsikter, attityder och normer kring manligt och kvinnligt sexuellt beteende.

Den danska brottsbalkens bestämmelser gällande våldtäkt ingår i kapitlet om sedlighetsbrott och ett antal bestämmelser innehåller hänvisningar till civilstånd. Lagen öppnar till och med för möjligheten till nedsatt straff för våldtäkt om offret och förövaren gifter sig eller ingår registrerat partnerskap. Sexuella handlingar utan samtycke med ett offer som befinner sig i hjälplöst tillstånd definieras inte som våldtäkt, såvida inte förövaren är direkt ansvarig för kvinnans tillstånd. Detta gör att den juridiska definitionen av våldtäkt är snävare i Danmark än i Sverige och Norge. Amnesty Danmark drar slutsatsen att den danska lagstiftningen beträffande våldtäkt och sexuellt våld strider mot de mänskliga rättighetsprinciperna vad gäller nödvändigheten av att skydda en människas sexuella och fysiska integritet och självbestämmanderätt.

5. VÅLDTÄKT I NORGE

”Vi kan inte leva med det faktum att mindre än en procent av våldtäktsmännen blir fällida”

Knut Storberget, justitieminister¹⁷¹

”Våldtäkt är kanske den största utmaningen mot det lagliga skyddet i Norge idag”

Anne Marit Bjørnflaten, ledare för justitieutskottet i Norges riksdag¹⁷²

5.1 SAMMANFATTNING

Det troliga är att en man som begår våldtäkt i Norge undgår att straffas för sina gärningar. Detta förhållande har inte ändrats trots de senaste årens ökade ansträngningar med till exempel förbättrad tillgång till våldtäktsmottagningar och tillägg till bestämmelser gällande sexualbrott i brottsbalken. Faktum är att statistiken inte visar på någon egentlig förbättring.

Detta är fakta:

- de flesta våldtäkter i Norge rapporteras aldrig
- 84 procent av alla våldtäkter som rapporteras till polisen går aldrig till rättegång
- 36 procent av alla våldtäktsrättegångar slutar med ett frikännande.¹⁷³

Åtgärder som det redan finns enighet om har i praktiken inte genomförts i hela systemet. Dessutom behövs det nya initiativ.

På ett mindre påtagligt strukturellt plan lever diskriminerande attityder mot kvinnor fortfarande kvar. Sådana attityder måste motverkas med lämpliga åtgärder, till exempel genom undervisning av barn och ungdom samt genusmedveten utbildning av målgrupper inom polisen och domstolsväsendet.

Fram till dess att könsbaserat sexuellt våld mot kvinnor effektivt förhindras, utreds och straffas i enlighet med landets lagar och internationella åtaganden, utgör detta våld ett allvarligt hinder mot kvinnors möjligheter att utöva och åtnjuta grundläggande mänskliga rättigheter och friheter på grundval av jämställdhet med de norska männen.

5.2 INTERNATIONELL KRITIK

Handläggningen av våldtäktsfall i det norska rättssystemet är inte enbart en nationell fråga. Eftersom Norge har undertecknat FN:s konvention om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor (CEDAW) har landet en internationell förpliktelse att göra allt som står i dess makt för att förhindra, utreda och bestraffa alla typer av könsbaserat våld mot kvinnor, däribland våldtäkt, och att kompensera offren.

¹⁷¹ Pressmeddelande från justitiedepartementet.

¹⁷² Norsk Politi 2/2007, sida 17

¹⁷³ Riksåklagarens rapport no. 1/2007, sida 4. Statistiken baseras på rapporterade våldtäktsfall mellan 2003 och 2005. Riksåklagaren tillsatte i oktober 2005 en expertkommitté för att analysera orsakerna bakom den höga andelen frikännanden vid våldtäktsmål vid domstol. Kommittén som står bakom rapporten har behandlat STRASAK-statistik (polisens interna statistik) och modifierat den i enlighet med de senare förändringar i fallen, som inte speglas i den ursprungliga statistiken. Kommittén offentliggjorde sin rapport i mars 2007. En av deras viktigaste slutsatser var att juryer i appellationsdomstolar baserar sina beslut på diskriminerande attityder mot kvinnor snarare än på en klar juridisk insikt.

I januari 2003 uttryckte CEDAW-kommittén allvarlig kritik mot bristen på lagligt skydd för våldtäktsoffer i Norge. I de avslutande kommentarerna till de femte och sjätte periodiska rapporterna från Norge beträffande implementeringen av konventionen uttryckte kommittén sin oro över att: "... en ytterst låg procent av de rapporterade våldtäkterna leder till fällande domar och att polis och allmänna åklagare avskriver ett allt större antal sådana fall."¹⁷⁴ Vidare betonade kommittén behovet av att behandla våld mot kvinnor som en kränkning av kvinnornas mänskliga rättigheter. Den uppmanade den norska regeringen att vidta lämpliga åtgärder och stifta lagar för att förhindra våld, åtala gärningsmännen och tillhandahålla stöd, hjälp och skydd för offren.¹⁷⁵ Kommittén uppmanade också Norge att inleda en utredning och en analys av orsakerna till den mycket låga andelen rättegångar och fällande domar i polisanmälda våldtäktsfall.¹⁷⁶

FN:s kritik utgjorde visserligen en svår fläck på Norges rykte beträffande de mänskliga rättigheterna men det dröjde en tid innan kritiken togs på allvar av den norska regeringen. Då man 2006 tillsatte en officiell kommitté om våldtäkt var det en efterlängtdad reaktion på CEDAW-kommitténs kritik.¹⁷⁷

Norge lämnade sin sjunde periodiska rapport till CEDAW-kommittén i november 2006. I denna rapport konstaterades att man hade tagit två initiativ. Det ena var en rapport från riksåklagaren beträffande vilken sorts anklagelser för våldtäkt som ledde till frikännande, det andra en offentlig, av regeringen tillsatt, våldtäktskommitté. Regeringen uppgav också att man avsåg att höja straffen för våldtäkt.¹⁷⁸

I sina avslutande kommentarer i augusti 2007 uttryckte visserligen CEDAW-kommittén sin fortsatta oro över utbredningen av våld mot kvinnor i Norge men inget specifikt sades om våldtäkt. I allmänna ordalag uppmanades Norge att "...garantera att omfattande mått och steg vidtas för att bemöta alla typer av våld mot kvinnor. Detta omfattar även våld i hemmet, med insikten att sådant våld är en form av diskriminering och utgör en kränkning av kvinnors mänskliga rättigheter enligt Konventionen."¹⁷⁹

---

¹⁷⁴ Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women Twenty-eighth session (13-31 January 2003). *Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention – Norway*, paragraf 419

¹⁷⁵ Ibid, paragraf 420

¹⁷⁶ Ibid, paragraf 420

¹⁷⁷ Vitbok 2008:4, *Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling*. Oslo: Departementenes servicesenter, sida 20. En regeringstillsatt officiell våldtäktskommitté, bestående av politiker, tjänstemän inom sjuk- och hälsovård, forskare och andra, släppte i januari 2008 en rapport som inriktade sig på att förhindra och bekämpa våldtäkt. I sin rapport betonade kommittén särskilt bortgallringsprocessen (attrition), som bland annat leder till att våldtäkt inte anmäls till polisen. Rapporten innehåller ett antal rekommendationer på en rad områden, däribland preventiva åtgärder, liksom förbättringar av det juridiska systemet och hälsovården.

¹⁷⁸ CEDAW 39th session 2007. Seventh periodic report of State parties. Norway.

¹⁷⁹ CEDAW: Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women on Norway's seventh periodic report. CEDAW 39th session 2007. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/39sess.htm>

6. AMNESTYS SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER PÅ NORDISK NIVÅ

Våldtäkt utgör en mycket allvarlig attack mot en individs sexuella integritet och självbestämmanderätt och kan samtidigt orsaka fysisk, psykisk och känslomässig smärta och lidande. Varje år våldtas många tiotusentals kvinnor och flickor under 18 år i de nordiska länderna. De flesta brottsoffer anmäler aldrig händelsen av olika skäl. Kvinnor kan känna skam över att ha blivit våldtagna eller till och med anklaga sig själva för det som inträffat. Många kvinnor är rädda att en polisanmälan kan medföra negativa konsekvenser av olika slag. Andra saknar tillräckligt stöd och möts av misstro och negativa attityder från människor i deras omgivning. Men samtidigt är det tusentals flickor och kvinnor som trots allt anmäler de brott de utsatts för. Dessvärre uppfylls sällan deras krav på rättvisa och gottgörelse.

Som den engelska versionen av denna rapport¹⁸⁰ visar har omfattande åtgärder vidtagits i de nordiska länderna för att förbättra rättstryggheten och öka lagföringen vad gäller våldtäkt. Många utmaningar kvarstår dock. För trots att regeringarna och rättsväsendet i dessa länder hävdar att man högprioriterar arbetet för att bekämpa könsbaserat våld mot kvinnor, däribland våldtäkt, har brottsoffren fortfarande svårt att få rättvisa i praktiken. Amnesty International är djupt oroad över att ett alarmerande antal ärenden gallras bort och inte leder till åtal. Detta tycks i praktiken ha lett till straffrihet för många gärningsmän som gjort sig skyldiga till våldtäkt. I djupstudien om våld mot kvinnor från FN:s generalsekreterare fastslås att folkrätten numera är tydlig när det gäller våld mot kvinnor: könsbaserat våld är en form av diskriminering mot kvinnor och utgör ett brott mot de mänskliga rättigheterna. Staterna är därför förpliktigade att respektera, skydda, förverkliga och främja kvinnors rättigheter. Dessa förpliktelser innefattar även staters skyldighet att förhindra våldtäkt och annat sexuellt våld, att skydda flickor och kvinnor från sådant våld samt att ställa förövarna inför rätta.¹⁸¹

Amnesty International menar att intensifierade, kreativa och samordnade ansträngningar behövs i alla fyra länder, för att förhindra våldtäkt och säkerställa att alla offer för våldtäkt får rättvisa, i enlighet med de positiva skyldigheter som staterna. Amnesty International uppmanar de nordiska regeringarna att agera nu och visa "tydlig politisk vilja, ett rättfram, tydligt och orubbligt engagemang på de högsta nivåerna av statligt ledarskap..."

6.1 LAGSTIFTNING

Historiskt sett har lagarna mot våldtäkt syftat till att skydda kvinnans ärbärdhet och värde

¹⁸⁰ För fullständig genomgång av situationen i Danmark, Norge och Finland se Amnestys rapport *Case Closed – Rape and Human Rights in the Nordic countries*, 2008.

¹⁸¹ *In-depth study on all forms of violence against women*. Report of the Secretary General. July 2006. A/61/122/Add.1

som äkta makars och fäders egendom. Synen på kvinnans roll har dock förändrats över tid, vilket medfört en annan förståelse av våldtäkt. Dessa förändringar avspeglas i nuvarande lagstiftning i Danmark, Sverige, Finland och Norge. Utvecklingen av dessa länders lagstiftning har dock inte varit identisk eller samtidig.

I jämförelse med övriga nordiska länder står det klart att i Finland tagit längre tid att reformera lagstiftningen gällande våld mot kvinnor och våldtäkt. Medan Sverige var ett av de första länderna i världen att uttryckligen kriminalisera våldtäkt inom äktenskapet, var Finland ett av de sista länderna i Europa att kriminalisera samma brott.

Grunden för varje lagstiftning gällande våldtäkt och annat sexuellt våld bör vara att stärka och skydda varje individs rätt till sexuell integritet och självbestämmande, oavsett kön eller civilstånd.

6.1.1 DEFINITIONER AV VÅLDTÄKT OCH UTFORMNINGEN AV VÅLDTÄKTSBESTÄMMELSER

De bärande elementen i den finska lagstiftningens definition av våldtäkt innefattar påtvingad penetration av en människas kropp, inklusive könsorgan, mun eller anus genom att använda en kroppsdel. I Norge, Sverige och Danmark är definitionen av våldtäkt mer omfattande. Förutom samlag som erhållits genom våld eller hot om våld innefattas även jämförbara sexuella handlingar som inte kräver någon typ av penetration.

Det är intressant att observera hur de olika ländernas lagstiftning skiljer sig åt vad gäller gränsdragningen mellan våldtäkt och sexuella övergrepp. Om en kvinna inte kan freda sig på grund av sömn eller självorsakad berusning, medvetlöshet eller sjukdom definieras brottet som sexuellt övergrepp, inte våldtäkt i Danmark och Finland. I Finland är maxstraffet för sexuellt övergrepp lägre än motsvarande straff för våldtäkt. I Danmark är maxstraffet för sexuellt övergrepp endast hälften av maxstraffet för våldtäkt. I Sverige och Norge omfattar våldtäktsbestämmelsen även sådana situationer där offret inte kan freda sig till följd av hon befinner sig i ett hjälplöst tillstånd.

I den danska brottsbalken återfinns våldtäktsbestämmelsen under kapitlet om sedlighetsbrott. Det här sänder en signal om att lagen avser att skydda den allmänna moralen, snarare än individens sexuella integritet och självbestämmanderätt. Dessutom anger den danska brottsbalken att en gärningsman kan erhålla strafflindring eller straffeffergift om förövaren ingår äktenskap eller partnerskap med offret efter att brottet ägt rum. Flera olika delar av den danska brottsbalken hänvisas till civilstånd. Våldtäkt och sexuellt våld är en allvarlig kränkning av kvinnans rätt till sexuell självbestämmande – giftermål med förövaren förändrar inte den saken.

Finland är det enda landet där samlag genom tvång, även kallat mindre grov våldtäkt och vissa former av sexuella övergrepp, är angivelsebrott. Det betyder att ett offer för våldtäkt kan utöva sin "fria vilja" och be åklagaren att inte väcka åtal. Det här öppnar möjlighet för gärningsmannen och andra att utöva påtryckningar på offret för att förmå henne att be åklagaren att dra tillbaka åtalet. Åklagaren har ingen möjlighet att bedöma huruvida brotts-offret verkligen agerar utifrån sin egen "fria vilja". Det ger också en signal om att ansvaret ligger hos brottsoffret och att det är upp till offret – inte samhället - att avgöra om ett brott

har begåtts eller ej. Alla brott mot den sexuella integriteten och självbestämmanderätten bör falla under allmänt åtal.¹⁸²

I samtliga nationella lagstiftningar som diskuteras här är det graden av våld eller hot om våld som definierar hur allvarlig en våldtäkt kan anses vara. Att förekomsten av våld betonas så starkt indikerar möjligen att våldtäkt ses som en form av misshandel snarare än ett brott mot individens sexuella integritet och självbestämmanderätt.

Medan våldtäktsbestämmelserna i de nordiska länderna fortfarande kopplar ansvarsfrågan vid våldtäkt till möjligheten att bevisa att den sexuella handlingen tilltvingats genom våld eller hot om våld, erkänns avsaknaden av genuint samtycke som det avgörande rekvisitet för våldtäkt i internationell straffrätt. Det här angreppssättet är tydligt i Europadomstolens dom i fallet *M.C. mot Bulgarien*. Enligt domstolens utslag är staterna skyldiga att straffbelägga och åtala alla sexuella handlingar som förövats i strid mot offrets självbestämmanderätt, även om inget fysiskt motstånd förekommit från offrets sida. Domstolen noterade också en utveckling i många länder mot att erkänna våldtäkt som en kränkning av den sexuella självbestämmanderätten¹⁸³ En sådan inriktning har även den internationella brottsmålsdomstolen tagit.¹⁸⁴

6.1.2 GROVT OAKTSAM VÅLDTÄKT

Om en man på grund av grov oaktsamhet inte förstår att kvinnan inte samtycker till den sexuella handlingen, kan han i Norge dömas för grovt oaktsam våldtäkt. Lagen har tillkommit som ett sätt att hitta en lösning på problemet med det stora antal våldtäktsärenden som läggs ned på grund av att man inte kunnat bevisa att gärningsmannen haft brottsligt uppsåt. I stället för att automatiskt lägga ned ett ärende om man stöter på svårigheter med att uppsåtet kan åtal väckas för grovt oaktsam våldtäkt. Den här möjligheten används dock mycket sällan i praktiken.

6.2 PROBLEMETS OMFATTNING

Ländernas brottsstatistik omfattar endast en liten del av antalet våldtäkter som faktiskt begås. Ingen vet med säkerhet hur många våldtäkter som aldrig anmäls och uppskattningar om mörkertalens storlek varierar både inom och mellan länderna. Ökad kunskap har nåtts

¹⁸² År 1997, vid det 52:a mötet med FN:s generalförsamling, antogs utan omröstning en resolution för att intensifiera det brottsförebyggande arbetet och främja rättstryggheten för att eliminera våld mot kvinnor. I resolutionen anges tydligt att åklagarmyndigheten har det primära ansvaret för att åtal väcks, inte den våldsutsatta kvinnan, se UN General Assembly Resolution 52/86 – Crime prevention and criminal justice measures to eliminate violence against women: Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Women in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice.

¹⁸³ European Court of Human Rights, application 39272/98, *M.C. v Bulgaria* paragraphs 154-166

¹⁸⁴ ICC, Rules of Evidence and Procedure, Rule 70:

– Samtycke kan inte, genom ord eller handling, anses ha lämnats av en person i en situation där det har förekommit våld, hot om våld, tvång eller där personen har utnyttjats i ett hjälplöst tillstånd som har inneburit att han eller hon är oförmögen att lämna ett frivilligt och uppriktigt samtycke.

– Samtycke kan inte, genom ord eller handling, anses ha lämnats av en person där personen är oförmögen att lämna ett uppriktigt samtycke.

– Samtycke kan inte, genom tystnad eller avsaknad av motstånd, anses ha lämnats av ett offer för den påstådda sexuella handlingen.

genom de omfångstudier som genomförts i samtliga fyra länder under det sista årtiondet. Inga specifika, årligen återkommande studier kring våldtäkt görs i de nordiska länderna men i Sverige inkluderas frågor kring utsatthet för sexuellt våld i den årliga *Nationella trygghetsundersökningen*. I Danmark görs också en likande befolkningsundersökning, om än mindre regelbundet.

Mörkertalet tycks vara särskilt stort i Finland där uppskattningsvis mellan 2 och 10 procent av alla våldtäkter anmäls. Det kan jämföras med Danmark, där uppskattningsvis 27 procent av våldtäkterna anmäls enligt officiella siffror. I Sverige uppskattar man att mellan 10-20 procent av alla våldtäkter anmäls. Inga uppskattningar har gjorts vad gäller mörkertalet för våldtäktsbrott i Norge.

Antalet anmälda våldtäkter (inklusive försöksbrott) skiljer sig markant mellan länderna. I Danmark har antalet anmälningar legat på en konstant nivå under en längre period och årligen anmäls omkring 500 våldtäkter. Danmark skiljer sig dock avsevärt från övriga nordiska länder. I Sverige har antalet anmälda våldtäkter fyrdubblats under de senaste 20 åren. År 2007 anmäldes över 3 500 våldtäkter mot person över 15 år. I Norge har antalet anmälningar ökat med cirka 32 procent under de senaste åtta åren och år 2006 polisanmäldes närmare 1 000 våldtäkter. Antalet anmälningar har även ökat i Finland under det senaste decenniet och år 2007 anmäldes närmare 750 våldtäkter.

En bidragande orsak till dessa ökningar är de successiva lagändringar som medfört att den juridiska definitionen av våldtäkt utökats till att omfatta fler gärningar. Att anmälningsbenägenheten vid våldtäkt ökat är också en av förklaringarna till att antalet polisanmälningar ökat. Samtidigt går det inte att utesluta att en faktisk ökning av våldtäkter skett i såväl Sverige som Norge och Finland. Danmark är det enda landet där undersökningar indikerar att antalet faktiska våldtäkter har minskat under de senaste åren. Vad en sådan minskning beror på har inte närmare utforskats utan förklaras generellt med att det är ett resultat av ändrade sociala attityder och normer i samhället.

Det finns flera orsaker till de påtagliga skillnaderna i ländernas statistik över anmälda våldtäkter. Befolkningsstorleken varierar, med närmare 9,2 miljoner invånare i Sverige, 5,5 miljoner i Danmark, 5,3 miljoner i Finland och 4,7 miljoner invånare i Norge. De olika ländernas brottsstatistik är inte heller jämförbar. Tillvägagångssättet i Sverige beskrivs ibland som "extensive counting", och brottsstatistiken omfattar antalet anmälda våldtäkter (gärningar). Om en kvinna utsätts för upprepade våldtäkter vid olika tillfällen av en och samma man kommer varje våldtäkt registreras som ett separat brott i den svenska kriminalstatistiken. Om en kvinna utsätts för upprepade våldtäkter vid ett och samma tillfälle, exempelvis under en natt, av en och samma gärningsman registreras varje våldtäkt förutsatt att de går att precisera. I Danmark och Norge omfattar brottsstatistiken istället antalet våldtäktsärenden. Generellt sett öppnas ett ärende per offer, oavsett hur många enskilda våldtäkter som begåtts mot henne. Statistiken i dessa båda länder anger således inte hur många enskilda våldtäkter som begåtts utan snarare hur många offer som utsatts för detta brott.

Utformningen av ländernas våldtäktsbestämmelser och juridiska definition av våldtäktsbrottet inverkar också på brottsstatistiken. Finlands mer begränsade definition av våldtäkt medför att många gärningar som i Sverige, Norge och Danmark bedöms som våldtäkt, istäl-

FN:S KONVENTION OM BARNETS RÄTTIGHETER

ARTIKEL 34

Konventionsstaterna åtar sig att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. För detta ändamål skall konventionsstaterna särskilt vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra

(a) att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling;

Påfallande många offer som utsätts för våldtäkt är flickor under 18 år och andra unga kvinnor. I Norge var 45 procent av alla offer i den polisanmälda våldtäktsbrottsligheten under 20 år (år 2006). I 29 procent av de polisanmälda våldtäkterna i Sverige var offret mellan 15–18 år

let rubriceras som sexuella övergrepp. I såväl Danmark som Finland betraktas inte tilltvingat sex med en person som befinner sig i hjälplöst tillstånd som våldtäkt om offret själv försatt sig i detta tillstånd, till exempel genom att frivilligt berusa sig.

Trots de skillnader som nu redogjorts för gällande mörkertal, antalet anmälda våldtäkter, brottsstatistikens parametrar och våldtäktsbrottets juridiska utformning, kan man konstatera att likheterna i de nordiska länderna vad gäller den låga lagföringen till följd av den så kallade "bortgallningsprocessen", är desto mer slående.

6.2.1 UNGA KVINNOR

Påfallande många offer som utsätts för våldtäkt är flickor under 18 år och andra unga kvinnor. Studier från Danmark har visat att en av tio flickor i åldern 16-19 hade erfarenhet av påtvingade sexuella handlingar. I Norge var 45 procent av alla offer i den polisanmälda våldtäktsbrottsligheten under 20 år (år 2006). I närmare 75 procent av våldtäktsfallen var offret under 30 år. Även i Sverige är offren ofta mycket unga. Studier från Brottsförebyggande rådet har visat att i 29 procent av de polisanmälda våldtäkterna mot person över 15 år, var offret mellan 15–18 år medan drygt 60 procent av offren var under 30 år.

Den relativt höga andelen flickor bland brottsoffren tydliggör att staterna noggrant måste undersöka situationen vad gäller unga kvinnors och flickors erfarenheter, vilka förövarna är och i vilka situationer som våldtäkt mot unga begås. Särskild uppmärksamhet bör riktas mot de unga kvinnornas och flickornas behov av medicinskt och psykosocialt omhändertagande och stöd, med hänsyn till deras ålder och status som barn, i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter.¹⁸⁵

ARTIKEL 1

I denna konvention avses med barn varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller barnet.

ARTIKEL 3

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.

ARTIKEL 34

Konventionsstaterna åtar sig att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. För detta ändamål skall konventionsstaterna särskilt vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra

- (a) att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling;
- (b) att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet;
- (c) att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material.

ARTIKEL 39

Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp; tortyr eller någon annan form av grym, omänsklig eller för-

nedrande behandling eller bestraffning; eller väpnade konflikter. Sådan rehabilitering och sådan återanpassning skall äga rum i en miljö som befrämjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

6.3 VÄGEN GENOM RÄTTSPROCESSEN

Trots att de nordiska länderna uppvisar skillnader både vad gäller lagstiftning och rättsväsendets praktiska arbete, så är åtalfrekvens och lagföring, gällande våldtäkt låg i samtliga dessa länder. Detta får till följd att chansen att de kvinnor i Norden som polisanmäler våldtäkt verkligen får sitt ärende prövat av domstol, är små, vilket kan leda till att många förövare inte hålls ansvariga för sina gärningar. Istället läggs de allra flesta våldtäktsärenden ned och når aldrig en rättslig prövning i domstol.

En del ärenden kommer man inte vidare med, då gärningsmannen inte kunnat identifierats, men flertalet läggs ned på grund av bevisläget. Och även i de fall som domstolsprövas, får många kvinnor erfaras att åtalet ogillas och den tilltalade mannen/männen frias.

- I Danmark leder ungefär 25 procent av polisanmälda våldtäktsärenden till prövning i domstol. I 25 procent av fallen frikänns den/de tilltalade. Det betyder att en av fem anmälda våldtäkter leder till fällande dom.
- I Sverige leder ungefär 13-15 procent av alla polisanmälda våldtäkter till domstolsprövning. Andelen offer för våldtäkt som får sina ärenden prövade av domstol är omkring 11-12 procent. I cirka 27 procent av fallen ogillas åtalet med frikännande som följd.
- I Norge leder omkring 16 procent av de anmälda våldtäktsärendena till prövning i domstol. Andelen frikännanden uppgår till 36 procent. En av åtta anmälda våldtäkter leder till fällande dom.
- I Finland leder omkring 15 procent av de anmälda våldtäkterna till domstolsprövning. År 2007 uppgick andelen frikännanden till 23 procent. En av sju anmälda våldtäkter leder till fällande dom.

Andelen nedlagda ärenden skiljer sig något mellan de nordiska länderna och siffrorna är inte heller direkt jämförbara, bland annat av de skäl som tidigare redogjorts för. Trots detta har den här rapporten pekat på en gemensam anledning till oro, nämligen avsaknaden av rättstrygghet och rättsligt skydd för våldtäktsoffer i de nordiska länderna. Våldtäkt är en form av könsbaserat våld mot kvinnor och avsaknaden av rättstrygghet för våldtäktsoffer kan i själva verket utgöra könsdiskriminering.

Enligt internationella människorättsnormer har staten en positiv skyldighet att skydda kvinnor från könsbaserat våld, däribland våldtäkt, och att noggrant och effektivt utreda brotten samt ställa förövarna inför rätta. Staten är också förpliktad att tillhandahålla stöd och hjälp till offren, samt gottgörelse och kompensation. I verkligheten har de kvinnor som utsätts för våldtäkt i Norden endast begränsad tillgång till dessa rättigheter och i praktiken leder detta till en situation med straffrihet för många förövare.

6.3.1 BROTTsutredningar i våldtäktsärenden

Polisens utredningar i våldtäktsärenden och åklagarnas beslut att lägga ned, eller inte väcka åtal, utgör två centrala områden som måste hanteras om lagföringen ska öka.

I Danmark, Norge och Finland leds brottsutredningarna av polisen. I Sverige är det normalt sett åklagaren som leder förundersökningen och som ger direktiv till utredande polis.

Olika moment är av avgörande betydelse för utredning, såsom att samla in och säkra (tekniska, medicinska och andra) bevis, höra målsäganden, vittnen och den misstänkte gärningsmannen. I Norge och Sverige är utredningskvaliteten i våldtäktsärenden en källa till oro. I Norge underlåter polisen att avsätta tillräckliga resurser till utredningar av våldtäktsbrott och kvalitén på polisens utredningar tycks vara bristfällig. Utifrån det begränsade material som finns, har Amnesty i såväl Norge som Sverige funnit skäl till oro vad gäller påtagliga skillnader i utredningskvaliteten olika utredare och/eller mellan olika polisdistrikt, bland annat till följd av de enskilda utredarnas erfarenhet och de åtgärder och metoder som används. Utredningskvaliteten i Danmark och Finland har Amnesty inte kunnat titta närmare på inom ramen för denna rapport då forskning och annan granskning av verksamheten saknas – vilket i sig ger anledning till oro.

Den medicinska bevisningen är ofta väsentlig i våldtäktsärenden och åtskilligt kan göras för att förbättra den här aspekten av utredningen. Rutiner för hur man ska gå till väga vid insamlingen av sådan bevisning finns i Danmark, men statistiken visar att även om det finns medicinsk stödbevisning om fysiska skador så läggs ärenden ner på grund av bevisläget. Det här föranleder frågor om hur sådan bevisning används och värderas.

I Sverige är det polisen som begär in medicinska rättsintyg och detta sker endast i ett litet antal våldtäktsärenden. Polisen efterfrågar inte heller alltid den typ av rättsintyg som har högst bevisvärde, på grund av bristande kunskap eller den extra arbetsinsats som det involverar. Att så få rättsintyg begärs in kan tyckas än mer märkligt mot bakgrund av att allt fler flickor och kvinnor uppsöker sjukvård i samband med att de utsatts för våldtäkt. Ett nationellt program för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp har nyligen tagits fram i syfte att säkerställa enhetliga och rättssäkra rutiner vad gäller provtagning och dokumentation inom hela hälso- och sjukvården. Utgångspunkten är att hälso- och sjukvården bör ses som en viktig länk i rättskedjan.

I Norge är kvaliteten på de medicinska undersökningarna av varierande slag och brottsoffren undersöks inte alltid av erfaren personal. I många fall begär polisen aldrig in några medicinska rapporter, på grund av okunskap eller brist på resurser.

Regionala skillnader vad gäller de medicinska undersökningarna har påvisats i Finland. Bristande kunskap om betydelsen av och rutiner för medicinska undersökningar av kvinnor som utsatts för våldtäkt får negativa konsekvenser vad gäller insamling och säkring av sådan bevisning.

Undermåliga brottsutredningar är en del av problemet med bortgallringsprocessen och, i slutändan den låga lagföringen för våldtäkt i samtliga nordiska länder. Bristande kunskap och utbildning vad gäller bemötande av brottsoffer, hur förhör med misstänkta gärnings-

män ska genomföras samt hur nödvändig bevisning kan säkras är centrala faktorer i sammanhanget. Det faktum att så många våldtäktsärenden läggs ner kan också ge upphov till en ond cirkel där motivationen bland polisens utredare minskar till följd av att de förväntar sig att ärendet ändå kommer att läggas ner. Ytterligare en aspekt av hela problematiken rör rättsväsendets attityder gentemot de flickor och kvinnor som anmäler våldtäkt.

6.3.2 ATTITYDER

Våldtäktsbrottets speciella karaktär innebär att bedömningen av trovärdigheten och tillförlitligheten i offrets och den anklagades berättelser är av yttersta vikt för utgången. Det är oundvikligt att sådana trovärdighetsbedömningar påverkas av de normer och värderingar som finns i samhället i stort och omfattar generella föreställningar om hur kvinnor och män bör bete sig.

Som omnämnts i kapitlet om våldtäkt i Sverige så tyder forskning på att bland annat unga kvinnor tycks ha särskilt svårt att uppfylla den stereotypa rollen som "ideala" offer – i synnerhet om de varit påverkade av alkohol. Brottsoffer från marginaliserade grupper, såsom kvinnor från etniska minoritetsgrupper, hemlösa kvinnor, psykiskt sjuka, prostituerade och HBT-personer kan riskera att bemötas med diskriminerande attityder, vilket kan utgöra ett hinder vad gäller deras tillgång till rättsligt skydd.

Centrala frågor i ett våldtäktsärende berör huruvida samlaget eller den sexuella handlingen genomförts med tvång, samt om gärningsmannen faktiskt varit medveten om detta. Överfallsvåldtäkt, det vill säga när kvinnan blir överfallen av en eller flera okända män, uppfattas ofta som en "riktig" och "okomplicerad" våldtäkt såtillvida att det framstår som uppenbart att kvinnan inte samtyckt till att ha sex med en fullständig främling som dyker upp och överfaller henne. I många fall av våldtäkt är dock kvinnan och mannen redan bekanta med varandra. Bakom beskrivningen av "riktiga" våldtäkter finns ett mer eller mindre uttalat antagande om att våldtäkt som begås av bekanta inte är riktiga. Våldtäkt med bekant gärningsman beskrivs som "svåra" och föranleder ett större ifrågasättande av offrets trovärdighet och tillförlitlighet, vilket framkommit i kapitlet om våldtäkt i Danmark.

Uppgifter om att misstro från polisens sida mot flickor och kvinnor som anmäler våldtäkt ibland förekommer, finns dessvärre i samtliga nordiska länder. Sådana attityder kan äventyra grundligheten och yrkesmässigheten i våldtäktsutredningar. Stereotypa föreställningar om kvinnors och mäns sexualitet tycks i sådana fall bidra till att förstärka gärningsmannens trovärdighet snarare än offrets. I många fall uppstår en situation där bevisningen uteslutande består av de båda parternas berättelser och där hans ord står mot hennes. Detta ger utrymme för subjektiva bedömningar som ibland påverkas av värderingar och attityder kring hur kvinnor bör uppträda och vilka förväntningar deras beteende kan "orsaka" hos mannen.

Könsstereotypa föreställningar om kvinnors och mäns sexualitet, normalitet och kvinnors sexuella tillgänglighet är djupt rotade i samhället. Sådana föreställningar bidrar till att bana väg för könsbaserat våld mot kvinnor och måste därför motarbetas och förändras. Enligt artikel 5a i CEDAW är staterna skyldiga att "ändra mäns och kvinnors sociala och kulturella beteendemönster för att därmed avskaffa fördomar samt seder och bruk som grundar sig på föreställningen om det ena könets underlägsenhet eller på stelnade roller för män och kvinnor".

“Staterna är skyldiga att ändra mäns och kvinnors sociala och kulturella beteendemönster för att därmed avskaffa fördomar samt seder och bruk som grundar sig på föreställningen om det ena könets underlägsenhet eller på stelnade roller för män och kvinnor”.

Rättsväsendet är en del av samhället och könsstereotypa föreställningar riskerar att även påverka de bedömningar som görs av polis, åklagare, domare och nämndemän. Det finns alltså en risk att utgången av våldtäktsärenden påverkas av samhälleliga könsnormer och stereotypa attityder, i synnerhet om offret och gärningsmannen sedan tidigare är bekanta med varandra. I praktiken bidrar detta till en oacceptabelt låg lagföringsfrekvens för våldtäkt och en oacceptabelt hög andel bortgallrade ärenden, som i förlängningen inskränker på flickors och kvinnors rätt till lika skydd inför lagen.

Könsstereotypa föreställningar och attityder påverkar även brottsoffrens förståelse av det som inträffat och huruvida hon definierar det hon varit utsatt för som ett brott som kan anmälas till myndigheterna. Det är därför viktigt att såväl flickor och kvinnor som pojkar och män får information om deras rätt till sexuellt självbestämmande, vad som anses utgöra kränkningar och brott mot den sexuella integriteten och självbestämmanderätten, samt vilka lagstadgade rättigheter de har.

6.3.3 BRISTANDE TRANSPARENS

I samtliga nordiska länder är bristen på transparens i våldtäktsärenden ett problem. Avgörande trovärdighetsbedömningar och motiveringar bakom besluten att lägga ned ett ärende eller att inte väcka åtal sker ofta på ett icke-transparent sätt. Det framstår som särskilt viktigt att öka transparensen och möjligheten att granska beslutsskäl i våldtäktsärenden då bedömningar av parternas trovärdighet och tillförlitlighet ofta får avgörande betydelse för utgången av sådana ärenden. Ökad transparens är också viktigt för att stereotypa attityder om kvinnors och mäns sexualitet inte ska utgöra grunden för värderingen och bedömningen av ärendet. Denna form av transparens i de nordiska länderna.

6.4 STÖD OCH HJÄLP TILL OFFREN FÖR VÅLDTÄKT

6.4.1 STÖDÅTGÄRDER

Det finns inte en enda lösning som passar alla länder vad gäller att inrätta fungerande system för stöd och hjälp till offren för våldtäkt och annat sexuellt våld. Varje land måste väga in de specifika sociala, demografiska och geografiska förutsättningar som råder när det gäller att på bästa sätt tillhandahålla nödvändigt stöd till brottsoffren.

Som konventionsstater till CEDAW har de nordiska länderna inte bara åtagit sig att vidta alla nödvändiga åtgärder för att hindra, utreda och bestraffa alla former av könsbaserat våld mot kvinnor. De har dessutom åtagit sig att tillhandahålla rehabilitering till offer för sådant våld. Det finns stora skillnader mellan de nordiska länderna vad gäller de system som satts upp i detta syfte, som möjligen återspeglar skillnader i ländernas erkännande av sina internationella förpliktelser.

I Danmark och Norge finns det särskilda center för offer för sexuella övergrepp i de större städerna. Vid dessa center erbjuds vård och psykologhjälp. Dessutom utför man rättsmedicinska undersökningar och dessa centra spelar således en viktig roll också vad gäller att samla in nödvändigt medicinskt bevismaterial i de fall där våldtäkten eller övergreppet polis-anmäls. Även om det saknas tillräcklig finansiering och att tillgången till sådana akutcenter är begränsad i vissa län i Norge, så har de nationella myndigheterna tydligt accepterat att

stöd till brottsoffren är ett ansvar som vilar på staten.

Situationen i Sverige och Finland skiljer sig från den i Norge och Danmark. I Sverige finns endast ett fåtal specialiserade mottagningar för sexualbrottsoffer och det är istället kvinno- och kvinnoklinikerna vid sjukhusen som i första hand står för omhändertagandet av våldtagna flickor och kvinnor. Mot bakgrund av att könsbaserat våld tydligt definieras som en fråga för det allmänna, är det svårt att förstå varför inget offentligt system med specialiserade center för sexualbrottsoffer inrättats. En förklaring kan vara att stöd till dessa brottsoffer, exempelvis genom kvinnojourernas och brottsofferjourernas försorg, utförs av ideella krafter och organisationer. Det handlingsprogram som utarbetats för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av sexualbrottsoffer syftar till att säkerställa enhetliga och rättssäkra rutiner vad gäller provtagning och dokumentation inom hela sjukvården, vilket är positivt. Behovet av långsiktigt stöd och rehabilitering, exempelvis i form av psykologhjälp, omfattas dock inte av programmet.

I Finland finns inget offentligt system för stöd till sexualbrottsoffer. Till följd av initiativ från enskilda gynekologer har man arbetat fram ett särskilt program för våldtäktsoffer vid ett av landets sjukhus. Olika frivilligorganisationer bistår också med visst begränsat stöd till sexualbrottsoffer. Det är uppenbart att Finland inte lever upp till sina internationella åtaganden att tillhandahålla rehabilitering för sexualbrottsoffer. Detta återspeglar den allmänna trenden i Finland att betrakta alla aspekter av könsbaserat våld som privata problem och problem för individer. Detta är fortfarande den största skillnaden mellan situationen i Finland jämfört med övriga nordiska länder.

Trots att våldtäktsoffer i Danmark och Norge har lättare att få tillgång till specialiserat stöd, vård och rättsmedicinsk undersökning så har det inte resulterat i någon påtagligt högre lagföring jämfört med övriga nordiska länder. Detta ger en stark indikation om att rättsmedicinsk bevisning är nödvändig men inte i sig tillräcklig för att minska andelen bortgallrade ärenden och öka lagföringen. Medicinska bevis måste presenteras och förklaras ordentligt om de ska vara av något värde. Så länge som könsstereotypa tolkningar förmörkar tolkningen av de bevis som föreligger, kan våldtäktsmål resultera i frikännanden trots omfattande medicinsk bevisning och dokumentation.

6.4.2 MÅLSÄGARBITRÄDE

De nordiska länderna var pionjäer när de under 1980-talet införde möjligheten för sexualbrottsoffer att kostnadsfritt få tillgång till juridisk rådgivning och stöd av ett målsägarbiträde under hela rättsprocessen. Målsägarbiträdet kan exempelvis närvara under polisintervjuer och under rättegång. Det här var ett viktigt steg för att stärka målsägandes rättsliga status och för att lindra de påfrestningar som polisförhör och rättegång ofta kan innebära. Vilket handlingsutrymme målsägandebiträdet har i respektive land varierar dock. Där det saknas bör målsägarbiträdet ges möjlighet att delta aktivt under alla steg av rättsprocessen, för att på så sätt ytterligare stärka målsägandes rättsliga status och skydda hennes intressen.

6.5 POLITISKT LEDARSKAP KRING SEXUALBROTT MOT KVINNOR

Den politiska hanteringen av våldtäkt i de nordiska länderna följer det generella mönster som observerats: medan regeringarna i Danmark, Norge och Sverige antagit nationella handlingsplaner så sackar den finska regeringen efter.

Såväl Danmark som Sverige har antagit övergripande och integrerade handlingsplaner för att bekämpa mäns våld mot kvinnor.¹⁸⁶ Den norska regeringen har antagit en övergripande plan mot våld i nära relationer. Det tycks finnas en skillnad i diskursen vad gäller våld mot kvinnor i de nordiska länderna. I motsats till Sverige, där debatten om våld i nära relationer har ett tydligt könsperspektiv så tenderar deltagare i den offentliga debatten i Norge att uttryckligen tona ner betydelsen av kön.

Norge antog sin första handlingsplan år 2001, Danmark år 2002 och Sverige år 2007. Ett gemensamt drag i dessa handlingsplaner är ett begränsat fokus på sexuellt våld och våldtäkt. Det ter sig svårförståeligt eftersom sexuellt våld i sig är en viktig komponent i det könsbaserat våldet mot kvinnor och en central och integrerad del av mäns våld mot kvinnor i nära relationer.

I Finland tampas myndigheterna fortfarande med att erkänna könsbaserat våld mot kvinnor som en fråga för vilken staten har ett ansvar. Bristen på en sådan insikt gör att det är svårt att samla politiskt stöd för en sådan, sedan länge behövd, integrerad handlingsplan.

Ett lovande steg togs i Norge, när regeringen år 2006 tillsatte en kommitté om våldtäkt. Kommittén bestod av politiker, sjukvårdspersonal och forskare. Uppdraget skulle fokusera på vägar att förebygga och bekämpa våldtäkt och i början av 2008 presenterade kommittén en vitbok med ett antal rekommendationer. Bland dessa återfanns förebyggande åtgärder och förbättringar inom rättsväsendet och hälso- och sjukvården. Förutsatt att de föreslagna åtgärderna genomförs och följs upp ordentligt så kan det leda till avsevärda förbättringar vad gäller lagföringen och minska bortsållningen av våldtäktsärenden.

Att ledande politiker deltar och visar engagemang i de här frågorna är av avgörande betydelse. Ministrar, riksdagsledamöter och lokalpolitiker i kommunerna måste tala om och visa sitt engagemang för att bekämpa könsbaserat våld mot kvinnor, inklusive våldtäkt och annat sexuellt våld. Det krävs att man agerar för att på allvar synliggöra och ta i tu med de brister som bidrar till att så många våldtäktsärenden sållras bort med låg lagföring som följd. Det krävs att man utvecklar en rad effektiva åtgärder för att utmana och motverka könsstereotypa attityder i alla delar av samhället. Vidare krävs insatser för att sexualbrottsoffer ska få ett fullgott psykosocialt stöd.

Det är mycket viktigt att uppföljningar och utvärderingar genomförs för att försäkra sig om att lagar och andra åtgärder följs och tillämpas på ett effektivt sätt och uppfyller själva syftet: att förbättra skyddet mot sexuellt våld och stärka alla individers rätt till och utövande av sitt sexuella självbestämmande och integritet.

---

¹⁸⁶ Den svenska handlingsplanen inkluderar även våld i samkönade relationer och hedersrelaterat förtryck.

6.6 REKOMMENDATIONER TILL DE NORDISKA REGERINGARNA

- Amnesty International uppmanar alla nordiska länder att anta en juridisk definition av våldtäkt som baseras på internationella människorättsprinciper gällande sexuell integritet och självbestämmanderätt.¹⁸⁷ Det gör det nödvändigt att revidera gällande lagstiftning exempelvis vad gäller självorsakat hjälplöst tillstånd, avskaffande av hänvisningar till äkten-skap som en förmildrande omständighet, avskaffandet av målsägandes utövande av "fri vilja" för att förhindra åtal samt att samtliga våldtäktsbrott faller under allmänt åtal.
- Amnesty International uppmanar de nordiska regeringarna att vidta effektiva åtgärder för att eliminera könsbaserade fördomar och praxis som utgör ett hinder för flickor och kvinnor att anmäla våldtäkt och annat sexuellt våld. Vidare uppmanas regeringarna att säkerställa att rättsprocessen i sådana ärenden bedrivs på ett opartiskt och rättvist sätt och inte påverkas av stereotypa föreställningar kring sexualitet eller fördomar mot särskilda grupper av kvinnor och flickor. För att åstadkomma detta krävs en rad förebyggande åtgärder, däribland utbildning som syftar till att ändra diskriminerande attityder mot kvinnor. Konkreta åtgärder som inriktas mot rättsväsendet är nödvändiga för att förbättra den rättsliga hanteringen och öka utredningskvaliteten i våldtäktsärenden.
- Amnesty International föreslår att en oberoende granskningsmekanism inrättas, med uppgift att systematiskt samla in information om samtliga utredningar rörande våldtäkt som läggs ned eller leder till beslut om att inte väcka åtal, samt att analysera och rapportera om skälen härtill. Kunskapen som en sådan granskningsmekanism genererar kan sedan ligga till grund för att åstadkomma framtida förbättringar i den rättsliga hanteringen av våldtäktsärenden. Granskningsmekanismen kan också möjliggöra en utvärdering av skillnader i utrednings-kvaliteten mellan olika polismyndigheter/distrikt och åklagarkamare så att dessa kan åtgärdas och större överensstämmelse och enhetlighet uppnås. En systematisk granskning av alla nedlagda våldtäktsutredningar innebär en mer ingående uppföljning för att säkerställa att såväl nya som tidigare vidtagna åtgärder verkligen fungerar och ingår i den löpande, dagliga handläggning av dessa ärenden.
- Amnesty International uppmanar de nordiska regeringarna att utarbeta och anta handlingsplaner för att förebygga och bekämpa våldtäkt och sexuellt våld. Dessa kan antingen ha formen av en specifik nationell plan mot våldtäkt och sexuellt våld eller integreras i redan befintliga handlingsplaner mot mäns våld mot kvinnor. Amnesty International uppmanar även de nordiska regeringarna att förbereda eller se över befintliga handlingsplaner med beaktande av internationella lagar och normer avseende könsbaserat våld mot kvinnor.¹⁸⁸ Unga flickors särskilda behov måste beaktas i dessa handlingsplaner.

¹⁸⁷ För mer information, se: Amnesty International: *Stop Violence against women: How to use international criminal law to campaign for gender-sensitive law reform*, under paragraph 3B, Evidence of consent, page 35. AI Index: IOR 40/007/2005, May 2005 samt *Making Rights a Reality: the duty of states to address violence against women*. AI Index: ACT 77/049/2004, June 2004.

¹⁸⁸ För en detaljerad och aktuell översikt, se: The UN Secretary-General's *In-depth report on all forms of violence against women*, 2006, samt *Making Rights a Reality: the duty of states to address violence against women*, AI Index ACT 77/049/2004, June 2004. För rekommendationer i den europeiska kontexten, se: *Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member States on the protection of women against violence*, 30 April 2002 and Explanatory Memorandum.

- Amnesty International uppmanar de nordiska regeringarna att stärka och utveckla det förebyggande arbetet mot våldtäkt och sexuellt våld i samhället i stort. Enligt artikel 5a i Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor är staterna skyldiga att vidta åtgärder för att ändra sociala och kulturella beteendemönster och avskaffa fördomar samt seder och bruk som grundar sig på stereotypa könsroller för män och kvinnor. Förebyggande åtgärder bör innefatta utbildning till barn och unga om ömsesidig respekt mellan människor i förhållanden. Främjandet av jämställdheten ska även genom-syra informationen till allmänheten i syfte att uppnå en större jämställdhet mellan män och kvinnor inom livets alla områden.

7. LITTERATUR- OCH KÄLLFÖRTECKNING

KAPITEL 1: INLEDNING

Bradely Rebecka, Rape and Pre-Trial Attrition: *What should be done?* (1999)

CEDAW-kommitténs generella rekommendation nr 19: *Violence against Women* (1992)

European Court of Human Rights, Case of M.C. v. Bulgaria, (application no 39272/98) Judgement 04/03/2004.

FN:s Deklaration om avskaffande av all slags våld mot kvinnor (1993).

International Criminal Court, *Elements of Crimes*, U.N. Doc. PCNICC/2000/1/Add.2 (2000)

Kelly Liz and Linda Regan: *Rape – Still a forgotten issue*, september 2003.

Kelly Liz, Jo Lovett and Linda Regan, *A gap or a chasm? Attrition in reported rape case*. Home Office Research Study 2913, 2005

United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, A/RES/40/34, 1985.

UN: *In-depth study on all forms of violence against women*. Report from the UN General Secretary, July 2006. A/61/122/Add.1

UN Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. *Intersections between culture and violence against women*, A/HCR/4/34.januari 2007.

UN Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. *Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural, including the right to development. Indicators on violence against women and state response*. A/HCR/7/6. January 2008.

UN Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences*, Yakin Ertürk. *Mission to Sweden*. A/HRC/4/34/Add.3, 6 February 2007.

KAPITEL 2: VÅLDTÄKT I SVERIGE

Amnesty International: *Making rights a reality. The duty of states to address violence against women*. 2004. AI Index: ACT 77/049/2004.

Amnesty International (Svenska sektionen): *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer. En sammanställning om situationen i Sverige*. April 2004.

Amnesty International (Svenska sektionen): *"Har ej prioriterat frågan" - En undersökning av svenska kommuners arbete för att bekämpa mäns våld mot kvinnor*. Mars 2005.

Amnesty International (Svenska sektionen): *"Var går gränsen? En attitydundersökning om våldtäkt"*. April 2008

Andersson Ulrika: *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Bokbox förlag. 2004

- Beausang Angela : *"Att leva i misshandelsförhållande – kvinnojoursrörelsens erfarenheter"* i *Våldutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, Heimer och Posse (red). Studentlitteratur, 2003.
- Brottsförebyggande rådet: *Våldtäkt. En kartläggning av polisanmälda våldtäkter*, Brå Rapport 2005:7.
- Brottsförebyggande rådet: *Nationella Trygghetsundersökningen 2006*. Brå Rapport 2007:14.
- Brottsförebyggande rådet: *Nationella Trygghetsundersökningen 2007*. Brå Rapport 2008:3.
- Brottsförebyggande rådet: *Våldtäkt mot personer 15 år eller äldre. Utvecklingen under åren 1995-2006*. :Brå Rapport 2008:13.
- CEDAW-kommittén: *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Sweden*. CEDAW/C/SWE/CO/7, April 2008.
- Dagens Nyheter 2004-12-15 : *"Sexövergrepp mot en av fjorton"*
- Dagens Nyheter (DN Debatt) 2007-10-19: *"Räkna inte med ökning av dömda våldtäktsmän"*
- Dagens Nyheter (DN Debatt) 2008-06-11: *"110 miljoner till jämställdhet i skolan"*.
- Diesen Christian, Claes Lernestedt, Torun Lindholm, Tove Petterson: *Likhet inför Lagen*. Natur och Kultur, 2005.
- Diesen L Eva: *Familjevåld och sexuella övergrepp – en jämförelse mellan polismästardistriktet i Stockholms län beträffande utredningskvalitet*. 2008.
- Domstolsverket: *Specialisering av domare i humanjuridik*. Slutrapport. Domstolsverket 2007.
- European Court of Human Rights, *Case of M.C. v. Bulgaria*, (application no 39272/98) Judgement 04/03/2004.
- Grände Josefin, *"Jag kallade det aldrig för våldtäkt"*. Att möta våldtagna kvinnor. ROKS, 2005,
- Grände Josefin, *Utsatt för våldtäkt?* Gothia förlag, 2007.
- Göteborgs-Posten, debatt: *"Hög tid att tillämpa lagen när det gäller våld mot kvinnor"* 2007-03-20
- Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Regeringens skrivelser, Skr. 2007/08:39
- Holmberg Carin & Stjernqvist Ulrica, *Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade relationer*, Rapport nr 36, Centrun för genusvetenskapliga studier, Stockholms universitet, 2005.
- ICC, *Rules of Evidence and Procedure*. ICC.ASP/1/3, (2002).
- Kelly Liz and Linda Regan: *Rape – Still a forgotten issue*, september 2003.
- Kommittédirektiv: *Utvärdering av 2005 års sexualbrottsreform, m.m.* Dir. 2008:94.
- Lundgren Eva, Gun Heimer, Jenny Westerstrand, Anne-Marie Kalliokoski: *Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige - en omfångsundersökning*. Brottsoffermyndigheten, 2001.
- Miljöpartiet: *"Hon var ju med på det"* – ett handlingsprogram för rättssäkerhet gällande våldtäktsoffer. 2007.
- Motion 2006/07:Ju273, Sven Bergström och Anders Åkesson (c)
- Motion 2005/06:Ju306 Maria Larsson m.fill (kd)
- Motion 2007/08:Ju326, Yvonne Andersson (kd)
- Motion 2007/08:Ju432, Andreas Norlén (m)
- Motion 2007/08:Ju284, Eva-Lena Jansson och Luciano Astudillo (s)

Motion 2007/08:Ju410, Lena Olsson m.fl (v)

Nationellt center för kvinnofrid och Uppsala Universitet: *Handbok. Nationellt program för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp*, 2008.

Nationellt råd för Kvinnofrid : *Kvinna slår kvinna, man slår man*, 2003.

Nilsson Lotta & Wallqvist Anette, *Vägen vidare efter våldtäkt. Att bryta tystnaden*. Bokförlaget DN, 2007.

Promemoria: *Anmälan och utredning av sexualbrott. Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv*, Ju 2004:1

Regeringens proposition *En ny sexualbrottslagstiftning* (Prop 2004/05:45)

Regeringens proposition *En förnyad folkhälsopolitik*. (Prop 2007/08:110)

Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten: *Gemensam inspektion: Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*. RPS/ÅM 1/05,

Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten: *Gemensam inspektion: Uppföljande granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år*. RPS/ÅM 1/07.

Rättsmedicinalverket: *Uppföljning av rättsintygreformen*. Rättsmedicinalverket 2007.

Socialstyrelsen: *Lägesbeskrivning 5 kap §11 SoL – en uppföljning av socialtjänstens arbete*. 2004.

SOU 2001:14 *Sexualbrottskommittén: Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*.

SOU 2007:6 *Målsägandebiträdet. Ett aktivt stöd i rättsprocessen*.

Sutorius Helena & Kaldal Anna: *Bevisprövning vid sexualbrott*. Nordstedts Juridik, 2003.

Svenska Dagbladet (Brännpunkt) 2007-09-09: *"EU kräver samtycke före samlag"*.

Svenska Dagbladet (Brännpunkt) 2007-09-13 : *"Så kan den nya våldtäktslagen formuleras"*

Svenska Dagbladet (Brännpunkt) 2007-09-22: *"Brist i våldtäktslagen skylls på offren."*

Tidningen Brottsoffer nr 5, 2005: *"Inför "oaktsam våldtäkt" som ny brottsrubricering"*, Brottsofferjournalernas riksförbund.

UN Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural, including the right to development. *Indicators on violence against women and state response*. A/HCR/7/6. January 2008.

UN Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk. *Mission to Sweden*. A/HRC/4/34/Add.3, 6 February 2007.

Åklagarmyndigheten: *Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottsmål – en kartläggning*, RättsPM 2007:13.

Åklagarmyndigheten: *Relationsspecialisterna – uppföljning och utvärdering*. Rapport Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum Göteborg. April 2008.

Åklagarmyndighetens verksamhetsplan 2008.

MUNTliga KÄLLOR OCH E-POST

Abigale Choate, projektledare vid Rikspolisstyrelsen, vid seminarium i riksdagen 2007-05-30, arrangerat av bl.a Amnesty, samt e-post 2007-09-20.

Agneta Claesson Norell, rådmann vid Attunda tingsrätt, möte 2008-02-01.

Birgitta Fernqvist, vice överåklagare, Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg, möte 2007-09-13.

Börje Tulldahl, åklagare, Söderort åklagarkammare, föredrag hos Amnesty 2008-02-02.

Elisabeth Sandström, byråchef analysenheten, Riksåklagarens kansli, e-post 2007-10-22

Eva Bloch, kammaråklagare, Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg, möte 2007-09-13.

Eva L Diesen (tidigare Simonson), forskarmanuens, Stockholms universitet vid möte 2007-11-14.

Enheten för utredning och lagöring i Rikspolisstyrelsen, e-post 2008-08-18 samt 2008-08-19.

Helen Gustavsoon, Jessica Svedlund, Brottsförebyggande rådet, e-post 2008-06-16.

Josefin Grände, författare, föreläsare och f.d. samordnare för Team för våldtagna kvinnor, e-post 2008-08-25.

Klara Hradilova-Selin, utredare, Brottsförebyggande rådet, telefonsamtal 2008-06-17.

Leif Johansson, kriminalinspektör, Polismyndigheten i Stockholms län, telefonintervju 2008-05-19.

Lisbeth Johansson, överåklagare, Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg vid möte 2006-06-16, samt e-post 2008-03-03 och 2008-05-16.

Robert Rajnak, statistiker analysenheten, Riksåklagarens kansli, e-post 2008-05-14 samt 2008-05-15

Sara Billström, statistiker analysenheten, Riksåklagarens kansli, e-post 2007-09-05 samt 2007-09-28.

Ylva Myhrberg, rådmann vid Norrtälje tingsrätt, vid seminarium i riksdagen 2007-05-30 arrangerat av bl.a Amnesty.

Åsa Lennerö, utredare, Brottsförebyggande rådet 2008-01-18

KÄLLOR PÅ INTERNET

Aktuellt i politiken 2007-09-10: *"S-duo kräver kräver lag om oaktsamhet"*.

Akutmottagningen för våldtagna kvinnor på Södersjukhuset,
http://www.sodersjukhuset.se/Web/Department_5274.aspx

Brottsofferportalen:
<http://www.brottsofferportalen.se>

Dagens Juridik 2007-10-25: *"Stureplansregeln – ett resultat av våldtäktsmålet"*.
Krönika av Johanna Björkman.
<http://www.dagensjuridik.se/sv/Arkiv/5959/>

Kvinnofridslinjen:
<http://www.kvinnofridslinjen.se>

Team för våldtagna kvinnor
<http://www.allakvinnorshus.org/valdtagna.htm>

KAPITEL 3: VÅLDTÄKT I FINLAND

Blueprint the Council of Europe Campaign to Combat Violence Against Women, including domestic violence. 2006.

CEDAW-kommittén: *Fourth periodic review of Finland.*

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/292/69/IMG/N0029269.pdf?OpenElement>

CEDAW-kommittén: *List of issues and questions with regard to the consideration of periodic reports.*

16.1. 2008

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/259/28/PDF/N0825928.pdf?OpenElement>

Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), 38th session

Kelly Liz & Regan: *Rape. The Forgotten issue? A European Attrition and Networking Study, Child and Woman Abuse Studies.* Unit, London. 2001.

The Council of Europe's Commissioner for Human Rights: *follow-up report on Finland, 2001–2005.*

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jspid=984045&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorInternet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679>

KAPITEL 4: VÅLDTÄKT I DANMARK

Laudrup, Camilla & Helle Rahbaeck: *Var det voldtaegt? – En undersøgelse af menneskerettigheder og voldtaegtssager i Danmark, Center for voldtaegtsofre.* København: Rigshospitalet. 2006.

KAPITEL 5: VÅLDTÄKT I NORGE

CEDAW-kommittén: *Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women Twenty-eighth session (13-31 January 2003). Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention – Norway.*

CEDAW 39th session 2007. *Seventh periodic report of State parties. Norway.*

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/39sess.htm>

CEDAW-kommittén: *Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women on Norway's seventh periodic report.* CEDAW 39th session 2007.

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/39sess.htm>

Norsk Politi 2/2007

Riksåklagarens rapport no. 1/2007

Vitbok 2008:4, *Fra ord til handling. Bekjempelse av voldtekt krever handling.* Oslo: Departementenes servicesenter.

KAPITEL 6: AMNESTYS SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER PÅ NORDISK NIVÅ

Amnesty International: *Making Rights a Reality: the duty of states to address violence against women.*

AI Index: ACT 77/049/2004, June 2004

Amnesty International: *Stop Violence against women: How to use international criminal law to campaign for gender-sensitive law reform,* AI Index: IOR 40/007/2005, May 2005

European Council: *Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member States on the protection of women against violence*, 30 April 2002

European Council: *Explanatory Memorandum* (Adopted by the Committee of Ministers on 30 April 2002 at the 794th meeting of the Ministers' Deputies)

[http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/05._violence_against_women/003_Rec\(2002\)05.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/05._violence_against_women/003_Rec(2002)05.asp#TopOfPage)

European Court of Human Rights, *Case of M.C. v. Bulgaria*, (application no 39272/98) Judgement 04/03/2004.

FN:s konvention om barnets rättigheter (1989).

ICC, *Rules of Evidence and Procedure*, ICC-ASP/1/3, (2002).

UN General Assembly Resolution 52/86 – *Crime prevention and criminal justice measures to eliminate violence against women: Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Women in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice*.

UN: *In-depth study on all forms of violence against women*. Report from the UN General Secretary, July 2006. A/61/122/Add.1

8. BILAGA

SVENSKA MYNDIGHETER I KORTHET

BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDET (BRÅ)

Brottsförebyggande rådets uppgift är att främja brottsförebyggande arbete genom utveckling, utvärdering, forskning, och information inom det kriminalpolitiska området. Myndigheten ansvarar också för Sveriges officiella kriminalstatistik.

POLISMYNDIGHETERNA

I Sverige finns 21 polismyndigheter, en myndighet i varje län. Polismyndigheterna ansvarar för att tillförsäkra den enskilde rättstrygghet och rättssäkerhet, bland annat genom att förebygga och upptäcka brott, samt att se till att den som har begått brott identifieras och lagförs.

RIKSPOLISSTYRELSEN (RPS)

Polismyndigheternas verksamhet förvaltas av Rikspolisstyrelsen, under ledning av rikspolischefen som utses av regeringen. Rikspolisstyrelsens huvuduppgifter är att utöva tillsyn över polisen och verka för samordning. RPS beslutar om hur de medel som statsmakten tilldelat polisen ska fördelas mellan polismyndigheterna.

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

Den operativa verksamheten sker vid landets 34 allmänna åklagarkammare, vilka har ett geografiskt arbetsfält ungefär motsvarande ett län. I de tre storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö finns flera åklagarkammare.

Åklagarmyndighetens tre utvecklingscentrum (i Stockholm, Göteborg och Malmö) svarar för den samlade kunskapen inom sina ansvarsområden och har i uppgift att bedriva metod- och rättsutveckling och tillsyn inom olika brottsområden. Utvecklingscentrum i Göteborg ansvarar för våldsbrott, ofredande och olaga hot, sexualbrott samt lagarna om könsstympning och besöksförbud. Överprövningar av åklagarbeslut i ärenden gällande sexualbrott handläggs av överåklagaren vid utvecklingscentrum i Göteborg.

RIKSÅKLAGAREN (RÅ)

Riksåklagaren är en fristående myndighet under regeringen. Riksåklagaren är högste chef över åklagarväsendet och utövar tillsyn över åklagarverksamheten samt verkar som åklagare i Högsta domstolen för rättsutveckling och rättsbildning. Riksåklagaren är också central förvaltningsmyndighet för Åklagarorganisationen med uppgift att leda och samordna verksamheten samt se till att den bedrivs effektivt.

SVERIGES DOMSTOLAR

Enligt Sveriges grundlag har domstolarna en självständig ställning. Brottmål hanteras av de allmänna domstolarna. Första instans är tingsrätt (53 stycken i landet). Dom i tingsrätt kan överklagas till hovrätt (sex stycken). Dom i hovrätt kan överklagas till Högsta domstolen (HD). För att ett mål ska tas upp krävs att HD gett prövningstillstånd, vilket i stort sett en-

dast ges i de fall där det är viktigt att få fram en dom som kan vara vägledande för landets tingsrätter och hovrätter (prejudikat).

Domstolsverket är en statlig myndighet som lyder under regeringen och som fungerar som en serviceorganisation till domstolarna i landet.

NATIONELLT CENTRUM FÖR KVINNOFRID (NCK)

Rikskvinnocentrum i Uppsala inrättades 1994 och ombildades år 2006 till Nationellt centrum för kvinnofrid. NCK är ingen myndighet utan har regeringens uppdrag att arbeta med metodutveckling, information, utbildning, kunskapssammanställning och forskning. NCK:s Kvinnofridsmottagning erbjuder behandling för kvinnor som utsatts för misshandel eller sexuella övergrepp. År 2008 öppnade NCK Kvinnofridslinjen, en nationell stödtelefon som är öppen dygnet runt.

AMNESTY INTERNATIONAL SVENSKA SEKTIONEN
Box 4719 | 116 92 Stockholm
Alsnögatan 11
T: 08-729 02 00 F: 08-729 02 01
E: info@amnesty.se W: www.amnesty.se

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

